

Ac. 8662.

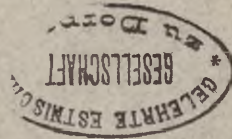
2364(1)

LUTSI MAARAHVAS.

KIRJUTANUD

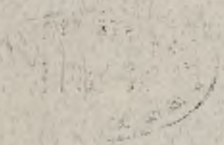
O. KALLAS.

(Ylipainos aikakauskirjasta „Suomesta“.)

HELSINGISSÄ,
SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINOSSA,
1894.

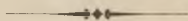
2364

LUTSI MAARAHVAS.

KIRJUTANUD

O. KALLAS.

HELSINGISSÄ,
SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN KIRJAPAINOSSA,
1894.

LIST OF MARITIME

2364

Alkulause.

Kalevalan toisintojen täydellisentämistä varten, joiden julkaisemiseen on aikomus lähimmässä tulevaisuudessa ryhtyä, on Suomalaisen Kirjallisuuden Seura viimeisinä vuosina keräyttänyt runoja sekä Suomen ja Venäjän Karjalassa että erittäin Inkerinmaalla. Virolaisten toisintojen keräyttämistä ei Seura ole pitänyt velvollisuutenaan, koska tohtori J. Hurtin uusimmat kokoelmat ovat täysin tyydyttävät. Ainoasti Viitebskin läänin Lutsin piirikunnassa elävien, katolis-uskoisten Virolaisten runot ovat tähän asti olleet kokonaan tuntemattomat. Ja kuitenkin, niinkuin on käynyt selville, ovat ne ylen tärkeät siihen katsoen, että ovat 1600 luvulla siirtolaisten mukana kulkeutuneita. Ajanmäärääjinä on niillä sama arvo kuin esim. Vermlannin Suomalaisten runoilla.

Mainitun puutteen poistamiseksi myönsi Seura keväällä 1893 kandidaatti O. Kallaselle apurahan matkaa varten, jonka tuloksena nyt ilmestyvä runokokoelma on. Johdatuksessa tekijä esittää Lutsin piirikunnan historian sekä sen alalla tavattavat eri kansallisuudet; sitten luettelee sikäläisten Virolaisten eli n. k. „Maarahvaan“ asutopaikat; puhuu vielä kielioloista ja syistä, jotka vaikuttavat vironkielen katoamiseen; sen jälkeen tekee selkoa itse kielestä, joka on lähinnä kaakkois-Viron murretta; myöskin luettelee paikkain, ihmisten, kuiden ja päivien y. m. nimiä. Todistettuaan, että Lutsin maarahvas on sinne siirtynyt Ruotsin vallan aikana ja luultavasti luterin-uskoisena, tekijä jatkaa kuvaamalla nykyisen vironkielisen väestön oloa ja elantoa, vaatepartta ja kirkollisia menoja. Lopuksi kertoo häviämäisillään olevasta kansanrunoudesta, häätavoista ja leikeistä sekä taikauskosta.

Syy, miksi Vitebskin Virolaisten runot, samoin kuin niitä seuraavat arvoitukset, julkaistaan eri kokoelmana, eikä ainoasti muiden julkaisujen yhteydessä, on niiden merkitys murteisnäytteinä milt'ei koskemattomalta kielialalta. Sitä vastoin ei Seura ole katsonut voitavansa tähän painattaa kand. *Kallasen* 80 numeroa sisältävää satukokoelmaa, joka ei ole murteella, vaan kirjakielellä muistiinpantu.

Vielä pyydän Seuran puolesta saada lausua kand. *O. Kallaselle* kiitokset siitä tunnollisuudesta, jolla hän on vaikean keräystyönsä suorittanut ja tieteelle kallis-arvoiset ainekset aivan viime hetkessä pelastanut.

Helsingissä, Marraskuulla 1894.

KARLE KROHN.

Juhatuseks.

Aastal 1892 puutus mulle „Postimehe“ N:o 202 *) juhtkiri „Eesti rahva unustatud suguharust“ kätte. K. L(eopas) Peterburist teatab selles kirjas, Viitebski kubermangus olla mitu tuhat Katoliiku usku Eestlast elamas, kesk Läti rahva seas.

Mulle, ja ma arvan mõne tõisele ka, oli see suur uudis, olgu küll et *Dr M. Veske* nimetatud Eestlastest kirjutanud: *Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft VIII, 4* (eratrükk 1877) ja „Oma maa“ 1884. Sinna poole ei ole Veske mitte jõudnud, vaid on ta Balti raudtee ehituse ajal mõne säälpoolt mehega kokku juhtunud ja neilt omad teated saanud.

Veske ei ole ainukene, kes nende Eestlaste üle kirjutanud.

Juba aastalt 1845 leiame Lutsi (Люцынъ) kreisis elava *Dr A. Brandt'i* sulest „Inland'is“ N:o 26, 27 kirjelduse „Põlniſch Liviland“, kus mõne reaga ka Lutsi linna ligikonnas elavaid Eestlasi meelde tuletatakse. Nimetatud arsti teatuste järel on Mihalova ja Janovoli mõisate piirides 3,000 Rooma ja Kreeka Katoliiku usku Eestlast.

Aastal 1852 kirjutas *P. von Köppen*: Объ этнографической картѣ Евронейской Россіи — seletuseks oma Vene maa rahvustekaartile ja nimetab, (lk. 29 ja 35) Dünaburi kreisis elada 9,936 Eestlast. See on eksitus, nii kui pärastpoole näeme; säälpool ei ole sugugi Eestlasi.

G. Manteuffel: Põlniſch Liviland (Liviländiſche Gouvernements-Zeitung 1868 N:o 126—144 ja eratrükk Riias 1869) kirjutab ka Lutsi Eestlaste üle, ei tea aga Brandti kirjeldusele palju muud juurde lisada,

*) Märkide, lühenduste seletust vaata raamatu lõpul.

kui et säälsed Eestlased widerspenftig, trotzig, rauh, jähroff, unfauber, faul olla, aga ka energijõh.

Niisama pahaks peab nimetatud Eestlasi Историко-географический и статистический обзоръ Витебской губерніи (aastalt 1890), kus säälse 1067 Eestlase буйный, неуживчивый характеръ laitmist saab.

Dr A. Bielenstein: Grenzen des lettischen Volksstammes (lk. 14) seletab säälsete Eestlaste nime (чухна), muud uudist ta ei too.

Enam ei ole — minu teades — Lutsi Eestlaste üle raamatutest leida. On küll säälse maa ja rahvaste üle mõnda kirjeldust — küll Saksa (Kohl: die Deutschen Ostseeprovinzen. 3. Ekdrt: die baltischen Provinzen Rußlands, Leipzig 1869), küll Poola ja ka Vene keeles, aga väikene Eestlaste hulgakene ei leia neis tähelepanemist. Ei ole ma ka rahvustekaartites ja maadeteaduslistes raamatutes neist ühtegi leidnud.

Mul oli palav soov säälist sugurahvast näha saada, nende elu, olu uurida. See sai mulle „Suomalaisen Kirjallisuuden Seura“ helduse läbi võimalikuks, mis eest nimetatud seltsile palju tänu ütlen.

Et kindlast teada, kas maksab reisi ette võtta, või ei, paluti Viitebski kubermangu „Statistika komiteelt“ (Статистический комитетъ Витебской губерніи) aru säälsete Eestlaste üle, ja tuli vastus: Viitebski kubermangus olla Lutsi kreisis Pylda ja Mihalova vallas ja Neveli kreisis Raipoli mõisa all 21 küla pääle kokku 1,067 Eestlast. (Vaata „Postimees“ N:o 96 a. 1893). Nende teatuste pääle toetades võtsin suvel 1893 reisi ette. Lühidalt olen teda kirjeldanud „Postimehes“ N:o 120, 121, 149 a. 1893, pikema aruande annab järgmine kirjatöö, kuhu uurimise vilja (pääle 80:ne muinasjutu) olen mahutanud.

Ärgu pandagu imeks ega pahaks, kui mõni asi ehk liig tähtsuseta näib olema, mõni lauluriismekene liig puudulik: ta on uurimisele ometi ehk tähtsa oma vanuse poolt — palju aastaid on Lutsi Maarahvas lahus elanud sugurahva suuremast hulgast —, ta aitab ehk ühes tunnistada, et ka väikene väikese rahva killukene kesk võõraste rahvaste ja keelte seas mitte korraga kadunud ei ole, vaid visa on omast kinni pidama, olgu küll, et ta viimati laene alla jääb, suurde merde kaob, upub.

Teeb järgmine kirjatöö „Eestirahva unustatud suguharu“ sugurahva seas vähe tuttavamaks, toob ta selle väikese hulgakese veel kord valge ette, enne kui ta kaob — see on: Eestlaste killast kaob — siis on selle töö vaev üleni tasutud.

Narvas, Lõikuse kuul 1894.

O. Kallas.

Lutsi kreisi ajalugu; hariduslised olud.

Eestlased, kellest allpool jutt, elavad kõik Viitebski kubermangu Lutsi (Люцынъ) kreisis. (Neveli kreisis Raipoli mõisa piirides elava 41 Eestlase juurde ei ole ma jõudnud; säälse vallavalitsuse aruande järel on Neveli Eestlased alles käesoleval aastasajal sinna poole rändanud; kas Eestist või Lutsist ei tea ma kindlasti ütelda. Lutsi pool ei teadnud neist keegi vähematki. Pääle ühe Rooma Katoliiku usku perekonna on nad kõik Vene Õiget usku). Elukoha järel olen kirjeldatavale rahvahulgakesele päälkirjas nimeks annud *Lutsi Maarahvas*, ehk õigem: tarvitam sedasama nime, kui nemad ise; (sõna „Eestlane“ — isegi Eestis alles hiljaku pruugitavale tulnud — on Lutsis muidugi täini tundmata); selle nimetusega tahtsin neid ka uuematest Eesti siserändajatest lahutada, keda ka Lutsi kreisis leida on.

Lutsi kreis on nüüdsel ajal küll Viitebski kubermangu järel, tal on aga sellesama kubermangu kahe teise kreisiga, Dünaburi (= Динабургъ, 1893 a. saadik Двинскъ) ja Räisaku (= Рѣжица) kreisiga, oma ajalugu, mis Viitebski kubermangu teiste osade ajaloost mitmes tükis lahku lööb.

Nimetatud kreisid langesivad Sakslaste alla selsamal ajal, mil Liivi maagi vabaduse kaotas, see on kolmetõistkümnendamaal aastasajal. Sakslased ehtasivad siia oma võimuse kinnituseks mitmed vägevad lossid ja kindlused, nii ka Lutsi lossi ja 25 versta temast Liivi maa poole Räisaku (Rositten, Рѣжица) lossi. Praegu veel näitavad Lutsi lossi varemed välja, kui tugev kord kindlus olnud.

Kolmetõistkümnendama aastasaja jooksul vahetasivad nimetatud maakonnad vabaduse Katoliiku usu vasta ümber, kuni seitsmetõistkümnendama aastasaja keskpaigani olivad nad kord Katoliiku kiriku pärralt, kord Liivi orduriigi omad.

Orduriigi õitseage oli möödas, killud hakkasivad küljest langema, ka nimetatud maakonnad pudenesivad ära ja mõisteti Oliva rahulepingus aastal 1660 Poola alla.

Luteruse usupuhastamise aegu saivad säälnu rahvas, Lätlased, Evangeliumi usulisteks. Õpetusega ja õpetajatega oli sel ajal vaene asi, usk oli — iseäranis siin maakondades — küll enam nime poolest muutunud, kui sisu poolest, sest et kummagi usu sisu rahvale kaunis tundmata oli. Kui aga Evangeliumi usu põllul ehk mõni taimekene oli tärnanud, mõni liblekene ehk pää tõstnud — uus Poola-Katoliiku valitsus muretses selle eest, et kõik soutumaks kadus, mis Evangeliumi usku meelde tuletas. Esimene asi oli, et õpetajad minema kargutati, mõjuvum abinõu, kui kirik kaduma peab.

Tõistkümmend aastat pääle saja kestas Poola valitsus ja mõistis selle ajaga nimetatud maakonnad nii muuta ja poolastada, et nad nüüdgi, kus Venelased juba pääle saja aasta neid venestavad, ikka veel enam Poola, kui Vene laadi on.

Aastal 1772 tulivad nimetatud maakonnad Vene valitsuse alla ja saivad nimeks: Инфлангiя. (Saksa keeles nimetatakse nad: Põlniſch-Liefland.) Poola mõju kestas aga edasi. Poola riigi saatustest on siinne rahvas, õigem: siinsed mõisnikud ja preestrid — ikka truult osa võtnud; talupoeg võttis ka osa, aga enam nii viisi, et ta ühes kahe ülemal nimetatud seisusega kannatada sai, kui neile kätte makseti.

Poola mässud, aastal 1831 ja 1863, leidsivad ka siin elavat vastakõla, ja selle vastakõla järeldused on praegu veel tunda.

Oli Eesti sõdade tallermaa, seda enam siinsed maakonnad. Eks nad ole just kui tapluse paigaks loodud! Kesk Poolakaid, Venelasi, Sakslasi. Oli ühel naabril teisega kiskumist, siin saadi kokku. Iseenesest mõista ei võinud nii viisi haridus edeneda: ka siis, kui juba Eestis rahu valitses, ja parematele püüdumistele maad anti, oli siin ikka veel riidu ja kabinat. Edasi — kes pidi hariduse eest muretsema? Kord oli see peremees, kord tõine, ja ikka alalises kartuses, et võim talt ehk võetakse; ja peremees ei olnud millalgi maakondade päarahvas — Lätlased. Mis sellest tuli? Sellest tuli, et igauks, kes siia juhtus, iseene eest muretses, nii palju kui jõud jaksas, tõiste eest vähem, ehk sugugi. Oli ta nii palju kokku korjanud, — see on sagedasti: nii palju talupoja seljast maha koorinud — et mureta arvas elada võivat, siis katsus enamisti, et siit „hundi pesast ja hobuste

varaste paradiisist“ — iseäranis Düünaburi nuka auunimi — minema sai.

Mõisnik kurnas talupoega vägivallaga, Juut mõlemaid kavalusega ja pettusega, ja see käis talupojale veel enam kondi pihta, kui mõisavanema nõudmised. Juutide käes olivad ja on pea kõik ärid: poodid, kõrtsid, viinaköögid, ei: viinaköögid, kõrtsid, poodid, tema on kauplemise hing ja kõikide seisuste ühendaja.

Vaatame, kuis asjalugu nüüd: Poolakad olivad ja on praegugi veel suuremalt osalt maa omanikud; nende ja Katoliiku preestrite asi oleks siis rahva valgustamine. Poolakatelt on aga õigus võetud maad osta, preestrit peetakse veel enam tangide vahel — ta ei tohi ilma ülemate loata üle kihelkonna piiri, pistetakse kloostri (iseäranis Ogloni kloostri saadetakse neid trahviks) n. n. e.; ei sääls ole tal — ka kui soov ja tahtmine oleks, mis aga sagedasti puuduvad — võimalik rahva hääksi midagi teha. Mõlemad — mõisnik ja preester — on võõrad siin maal ja niisugused võõrad, kelle pääle suure umbusaldusega vaadetakse.

Maa nüüdne peremees on Venelane, mõisad lähevad suuremalt osalt Venelaste kätte; uued mõisate omanikud ei ole aga just iga kord hariduse apostlid; sain mehega — nelja mõisa omanikuga — kokku, kel lugemine tundmata asi oli. Kooli ja hariduse põllul ei ole Venelane veel palju jõudnud teha. Siin ja sääls — harva, harva — on mõni kool tekkinud, kooli suntust aga ei ole. Et Poolakaid vahitakse ja silmas peetakse see võib ju ehk poliitika seisukohalt väga tarviline olla, aga rahva haridust see veel ei tõsta. Ka Venelane — see on Vene ammetnik iseäranis — peab ennast siin poolteed võõraks ja on rõõmus, kui selle maa tolmu jalgadelt võib pühkida.

Nii siis lühidelt ütelda: mõisnik elab iseenesele ilma mingisuguse mõjuta ja ühenduseta tõiste seisustega, kodaniku seisust ei ole pea sugugi; nüüdne valitseja rahvas on veel liig uus ja võõras, Juut valitseb, kui ka mitte ammetlikult; preester jõuab rahvast küll ehk vaimustada, et omast usust kinni peavad, õpetada — pääle jumalateenistuste — vähe, sest, kus ehk kool on, tääl ometi Katoliiku usuõpetust ei anta; talupoega nõõrib igaüks, kel see võimalik. Ärgu sääls keegi palju haridust otsigu!

Lutsi kreisi rahvused; keeled.

Juba ülemal kuulsime, et päarahvas Lätlased on ja nimelt *Katoliiku usku Lätlased*; neid olla (nimetatud kolmes maakonnas) 189000, ja on nad ammust ajast siin elanud.

Pääle nende on neis maakondades *Evangeliumi Luteruse usku Lätlasi* 28000, uuema aja sisserändajaid. Neid võib täini iserahvuseks arvata, sest Katoliiku Lätlasele on nad pea niisama võõrad, kui ütleme ehk Sakslane. Ta ei tunnista neid sugugi Lätlasteks. Nimest allpool. Poola talupoegi ja külasid on siin ja sää. (Mihalova pool ei ole ma Poola külasid näinud).

Siinsetest *Venelastest* saaks jälle pea kolm liiki: siinsed *Valged venelased*, *Vanausulised*, kes usu tagakiusamiste aegu siia põgenenud, *Õiget usku Venelased*, kes uuemal ajal siia saadetud ja tulnud. Kahed viimsed on tõine tõisele kaunis võõrad.

Juudid on muidugi suuremalt jaolt kauplejad, siis käsitöölised ja — talupojad. Nersa vallas nägin — esimest kord eluajas — et Juut põllutööga leiba teenib. Neile on siin maa kohti antud, ja maa harimine minna nende käes kaunis hästi. Küsisin Juudi talupojalt, miks ta kauplemise järele jätnud; vastus: nüüdsel ajal olla maailm liig tarbaks läinud, keegi ei lasta ennast enam petta.

Siin ja tääl liikuvad *Mustlaste* salgad; suvel kolivad nad ühest tõise, talvel elavad sagedasti talupoja kaela pääl. Nimetan siinsetest rahvustest veel *Sakslasi* ja *Leedulasi*; viimaseid ei ole palju, ei ole ma ka Lutsi ligidal Leedu küladest kuulnud. Ka *Evangeliumi Luteruse usku Eestlasi* on uuemal ajal hakanud Viitebski poole langema; tänini on neid Lutsi kreisis — pääle mõne perekonna Lutsi linnas — paljalt Liivi maa pool raudteed.

Sellega oleksivad rahvused nimetatud, keda siin näha võid saada. Ja mõnikord näed ühes külas nelja pere pääle neli ise rahvust ja pea niisama palju usutunnistusi.

Keele poolest on tänini Lätlane valitsenud; säälsed muulased mõistavad Läti keelt — see on säälist Läti murrakut — koguni Vene talupoegadele, kes venestamiseks sinna olivad saadetud, olla äpardus juhtunud, et perekonnas Läti keel valitsema hakkanud.

Uuemal ajal võidab Vene keel, vähemalt on ta pea igalühel tuttav, olgu küll, et ta võõrastel rahvustel arva kodukeeleks on; vallamajas aga ja kohtus ei saa ilma selleta läbi, ja vaherääkijat ei ole ma näinud: igauks õiendas ise omad asjad. (Paljalt Mihalova pool oli naesi, kes teda sugugi ei mõistnud ehk väga halvasti).

Niisuguse rahvuste pudru seas elab meie „Eesti rahva unustatud suguharu“.

Maarahva asupaigad; arv.

Vaatame ligemalt, kus Eestlasi leidub ja kus neid leidis. Selgelt seda ära ütelda ja määrata on raske, kui mitte võimatu. Maarahvas on nüüdsel ajal Lätlastega nii segatud ja ümber muutunud, et sirget vahet vahele ei või saada. Mõni küla, mis allpool nimetatakse, on nüüd täini Läti küla, oli aga aastat 40 tagasi Eesti küla; töistes on Eestlased ja Lätlased ehk ikka läbisegamini elanud. Nimetan allpool kõik külad, kus Eestlasi nüüdgi veel on ja ka, kus neid rahva jutu järel enne oli; on arvutabelis muidugi mõni puhast verd Lätlane ühes arvatud, kes Eesti külas elas, selle eest aga on nii mitmed külad nimetamata, kuhu Eesti tüdrukuid perenaesteks viidud ja Eesti poissa koduväideks.

Maarahvast on neljas vallas elamas. 1) Mihalova vallas; vallamaja on versta 25 Lutsi linnast põhjapoole suure maantee ääres, mis Lutsi linnast Peterburi—Varsavi raudtee Korsovka (Корсовка) jaamale viib. 2) Pylda vallas. 3) Nersa vallas. 4) Janovoli vallas. Pylda vald on Lutsi linnast versta 15 lõuna poole. (Pylda ei ole mitte, nii kui Veske tähendab, 12 versta raudteest kaugel, vaid versta 40). Selle valla piirivallad hommiku poole on Nersa ja Janovoli; ometi on nende valdade Eesti külade vahet pääle kümne versta. Nersa ja Janovoli olivad enne üks vald, ja nüüdgi on nende külad läbisegi. Viimased kaks valda on mõlemal pool suurt maanteed, mis Lutsi linnast Sebeshi (Себешъ) viib.

Allpool Eesti külad ja rahva arv.

Mihalova vald (Михайлово).

Arvud on *Styglova* (säälse Katoliiku kihelkonna) kiriku- ja *Mihalova* [vallaraamatutest võetud ja lähevad Viitebski „Statistika komitee“ aruannetest vähe lahku; (viimased on klamrites juurde lisatud).

K ü l a d.	Maosad.	Talude arv.	Mee- talvast.	Nae- talvast.	Kokku.
1) <i>Salai</i> (Шалан)	?	15	?	?	146 (101)
2) <i>Kitkova</i> (Китково)		5			64 (55)
3) <i>Ruuzinova</i> (Рузары)		7			140 (84)
4) <i>Tabalova</i> (Табалово)		8			68 (67)
5) <i>Dektereva</i> (Дехтерево)		6			96 (45)
6) <i>Sylogali</i> (Сылогайло)		8			99
7) <i>Parsikova</i> (Парсюково)					95
8) <i>Samushi</i> (Самуши)					33
9) <i>Vahtsene küla</i> (Новая деревня)					42
10) <i>Baranova</i> (Варановка)					115

Pyllda vald (Пылда).

11) <i>Kirbu küla</i> (Шкирпаны)	8	23	71	80	151
12) <i>Vaarkali</i> (Воркали)	6	14	35	33	68
13) <i>Laižena'</i> (Лайзаны)	5	11	40	38	78
14) <i>Jaani küla, Suure Tsäpši</i> (Большие Цяпиши)	4	12	57	48	105
15) <i>Väiku Tsäpši</i> (Малые Цяпиши)	2	3	11	17	28
16) <i>Kirivä-kidze küla</i> (Райбакозы)	5	15	27	38	65
17) <i>Porkali</i> (Поркали)	6	14	63	58	121
18) <i>Paldatsi</i> (Болдачи)	3	5	35	41	76
19) <i>Tsirgu küla</i> (Путыново)	5	9	29	30	59

K ü l a d.	Maasad.	Talude arv.	Meeste- rahvast.	Naiste- rahvast.	Kokku.
20) <i>Aleksenki</i> (Алѣксенки)	4	9	43	50	93
21) <i>Vahtstalo'</i> (Сальники)	5	15	46	42	88
22) <i>Kukli küla</i> (Кукуево)	3	9	29	32	61
23) <i>Parke küla</i> (Боровая)	5	9	32	40	72
24) <i>Vähä küla</i> (Веженки)	3	6	32	37	69
25) <i>Loodi küla</i> (Лоциши)	4	13	64	63	127
26) <i>Nitkova</i> (Шнитки)	2	5	31	25	56
27) <i>Toloni</i> (Столоны)	4	12	53	55	108
28) <i>Inkina</i> (Инкины)	3	5	25	24	49
29) <i>Belomoikino</i> (Бѣломойкино)	2	2	4	7	11
30) <i>Puudniki</i> (Пудники)	4	14	60	50	110
31) <i>Paideri</i> (Пайдери)	2	5	15	18	33
32) <i>Zatmona</i> (Залманы)	2	6	27	21	48
33) <i>Kulakovo</i> (Кулаково)	3	6	33	37	70
34) <i>Dirgatsi</i> (Диргачи)	2	8	38	38	76
35) <i>Palo-kördzi küla</i> (Боровушки)	4	5	35	21	56
36) <i>Puukõzõ küla</i> (Пывгайни)	4	7	19	16	35

Nerza vald (Нерза).

37) <i>Mägize küla</i> (Барисы)	13	17	74	68	142
38) <i>Greeki</i> (Гречи)	18	21	107	110	217
39) <i>Mäe küla</i> (Малые Пиковы)	15	15	49	50	99
40) <i>Ala küla</i> (Большие Пиковы)	17	21	78	76	154
41) <i>Tati küla</i> (Счастливые)	10	14	50	54	104
42) <i>Skriini</i> (Скрыни)	11	15	44	57	101
43) <i>Svikli</i> (Свиклы)	2	2	13	15	28
44) <i>Lukodi</i> (Лукоты)	4	6	19	21	40
45) <i>Väiku' Püze'</i> (Малые Пизаны)	6	7	25	26	51
46) <i>Sokani</i> (Соконы)	2	3	10	8	18
47) <i>Poddubi</i> (Поддубье)	16	15	79	73	152
48) <i>Düünaburi</i> (Динабургскіе)	4	8	27	23	50

Janovoli vald (Яноволь).

K ü l a d.	Maosad.	Talude arv.	Meeste rahvast.	Naise rahvast.	Kokku.
49) <i>Puntsuli</i> (Пунцули)	26	26	78	94	172
50) <i>Iertsheva</i> (Ерчево)	10	10	40	37	77
51) <i>Lovodina</i> (Козье Слободка)	15	16	44	54	98
52) <i>Dunduri</i> (Абрицки)	8	8	19	26	45
53) <i>Prokori</i> (Прохори)	2	4	22	6	28

NB. Pylda, Nersa ja Janovoli arvud on nende valdade vallaraamatutest võetud.

Nii siis leiame Maarahvast Mihalova vallast 898 inimest, Pyldast 1913, Nersast 1156 ja Janovoli vallast 420, kokku 53 küla päale 4387 hinge. (Viitebski „Statistika Komitee“ aruannetes on paljalt 21 küla nimetatud, ja just mitmed külad nimetamata jäetud, kus praegu veel Eesti keel elab).

See arv (4387) kahaneb aga märksalt, kui ligemalt vaatame, kus Maarahvas veel maakeelne on, see on tõiste sõnadega, kus ta oma rahvuse on jõudnud alal hoida.

Mihalovas ei ole kümne Eesti küla päale enam, kui ehk 40 Eesti keele mõistjat, enamasti meesterahvast, see on: nad mõistavad nii palju, et aru saavad, mis tõine räägib; ise nad rääkivad — päale viie inimese — kangesti ja puudulikult. Ega see ime ole: lapsepõlvest saadik — ja see on neel kõigil vähemalt 40—50 aastat selja taga — ei ole nad enam seda keelt suhu võtnud, ehk üli harva. (Emakeele asemele tuli Läti keel, mehed mõistavad ka Vene keelt). Nende esivanemad ja ka vanemad olivad veel täini Eestlased, ja tehakse vahet: *ezä ol Maamees, imä ol Maamees*, ehk jälle: *ezä ol Maamees, imä Lätik*. Ka ümberkaudne rahvas tunnistas neid Eestlasteks ja nimetas nende külakonna чверть чухонская. [Чверть on valla alaosa, ühe kümniku (десятский) piirkond].

Siin on keel kõige varemini kadunud.

Läheme edasi **Pylda** valda; siin näitab tabel 1913 Eestlast, arvu, mis niisama, kui eelminevigi, nüüdse aja kohta liig suur on. Siin ja edas-

pidi mul võimalik ei ole mees mehelt ära määrata, kes just Eesti keelt mõistab, siin vaatame külade kaupa; täini selgele otsusele niisuguses asjas muidugi jõuda ei või.

Elamas on Eesti keel siin veel *Piletmõisa* ümber. Филетмуйжа — это самая чухонщина, *šääl ladzõki hamadzazõ Maavärki* — juhatati mind siin ja säääl, ja kui Kirbu külasse astusin, oligi esimene asi, mis mind rõõmustas, et lapsed küla tänavas mängides Eesti keelt kõnelesivad. Siin (Kirbu) külas on Eesti keel kõige paremini alal hoitud: tuuakse noorik Läti külast, siis ei muutu pere keel mitte tema järele, nii kui tavalisest, vaid noorik õpib Eesti keele ära. Ka üks siin elav Juudi perekond mõistis Eesti keelt.

Selle kõrval mõistvad siin (nii kui ülepää Pylda, Nersa ja Janovoli vallas) mehed, naesed ja osalt juba lapsedgi Läti ja Vene keelt, vanemad inimesed aga puudulikult, ja nende isad, emad olla Läti keelt väga halvasti mõistnud, Vene keel olnud neil täini tundmata.

Niisama on Eesti keel veel valitsemas Laisena, Jaani ja Väiku-Tsäpsi külas, valitsemas nii, et ka säälsed muulased tast jägu saavad. Vahtstalo noor rahvas on ema keele osalt juba kõrvale heitnud. — See oli Piletmõisa vald.

Tõistest küladest nimetan Kirivä-kidse ja Puukõsõ küla, kus ka noorem rahvas veel osalt Eesti keelest aru saab.

Suremas on Eesti keel järgmistes külades: Parke, Vähä, Inkina, Nitkova, Paideri, Varkali, Paldatsi ja Toloni külas; suremas, ütlen ma, see peab tähendama: vanemad inimesed mõistavad veel Eesti keelt, ei räägi aga enam, ehk paljalt tõine tõisega; noor põlv rahvast saab tast suure vaevaga aru, väikesed lapsed ei sugugi.

Edasi on külasid, kus enam Eesti keelt ei mõisteta, kus see keel aga rahva jutu järel ennem valitsenud olla; need on Salmona, Kulakovo, Tsirgu, Palo-kõrdsi ja Dirgatsi küla.

Puudniki, Kukli, Aleksenki, Belomoikino ja Loodi külas on, ehk oli, üks ja tõine peremees Eestlane.

Pylda valla *Mõdza-külä* (Курмы) oli ka ennevanast Eesti küla, pilluti aga teoorjuse aegu ära ja muudeti karjamõisaks.

Nersa ja Janovoli valla Eesti külad on läbisegi ja tõine tõise ligikonnas; Puntsuli küla näituseks on kuue (Janovoli ja Nersa) küla keskpaignas; ühegisse ei ole tee kaugem, kui versta kaks.

Siinpool on Eesti keel varemalt kaduma hakkanud, kui Pyldas; ei ole ma siin kedagi näinud, kes veel Eesti keeli oleks palvetanud, kuna neid Pyldas viis inimest oli.

Siin on veel niisugusid külasid, kus noor põlv rahvast Eesti keelt tarvitab, niisugusid ei ole ma aga mitte leidnud, kus ka väikeste lastega seda keelt kõneldakse.

Greeki küla on oma emakeele kaunis hästi alal hoidnud, ka Poddubi (kus aga paljalt pool küla Eestlaste jägu oli ja on); edasi oleksivad nimetamise väärt: Mägise, Mäe, Ala, Tati, Puntsuli, Dunduri küla, kus vanem põlv rahvast osalt oma vahel veel Eesti keelt tarvitab.

Sokani olla ennevanast Eesti küla olnud; töistest küladest ei saanud ma selget aru, olivad nad muiste Eestlaste asutatud, või on neisse paljalt mõni üksik Eesti peremees juhtunud; vist on neid mõlemast liigist. Nii palju aga tean ütelda, et nüüdsel ajal Eesti keel neist kadunud, ja et tast — pääle mõne vana inimese — keegi aru ei saa; ka need ei tunnista ennast enam Maameesteks: *Me Ljäddivärki kõnelam, olõ õi me Maarahvas.*

Niipalju Eesti keele valitsusest Lutsi kreisis. Võiks ehk hoopsumma ütelda, et Eesti keele mõistjaid veel kaheksma saja ümber on, nende kaheksma saja sekka ka need ühes arvatud, kes tast vaevaga jagu saavad.

Keel on osalt täini kadunud, osalt kadumas, asemele tuli ja tuleb Läti keel, Läti ja Vene keel, harva Vene keel üksinda. Sagedasti käivad kõik kolm keelt läbisegi; tunnen mehe, kes oma 82:he aastase isaga Eesti keelt räägib, oma Läti sugust naesega Läti keelt, oma lastega, kes Vene koolis käivad, kõnelevad vanemad Vene keelt; kirikus palub mees Poola keeli palveraamatust.

On nüüdsed lapsed inimese ealisteks saanud, siis ei saa Eesti keelt pea kuskil enam kuulda, olgu siis mõnes Piletmõisa külas; tõised külad on siis nii kaugel, kui Mihalova vald juba praegu.

Vaatame edasi:

Mis põhjustel sureb Maakeel?

Põlve kaks tagasi oli nimetatud külades Eesti keel veel täies valitsuses, juhtus mõni muulane sinna elama, siis õppis ta küla keele ära.

Aga — küsib ehk mõni — kui kaugele rahvas oma keelega pääses? Ei olnud kaugele tarviski. Nad olivad ju *ežända-rahvas*, (*me kuulsim ežändile*), orja põli oli ka siin valitsemas, ja mis reisisid orjal oli ette võtta? Kodust mõisa põllule ja mõisa põllult kodu. Oli kord killavooriga linna minna, eks sääal kubjas tõlkinud, kus tarvis, ja nii palju Läti keelt oli ehk suus, et „leiba võis küsida“.

Mõisa põllul, tööl, õitsil, killavooridel räägiti ainult Eesti keelt. Herra, kubjas ja muud töö järelevaatajad mõistsivad kas ise nii palju, et läbi saivad, ehk mõni keeletundja tööline oli vaherääkijaks. Kus tõlki käepärast ei olnud, tõlkis kepp, *mes ežänd taht*. Pyldas olnud herra, kes Eesti keelt ei sallinud: *Raksiga and ežänd peržehe, ku me Maavärki kõnelim!* — kaebas mulle vana mees.

Kirikus sai Maamees ka oma keele varal läbi; preester võttis teda Eesti keeles pihtile, pidas mõnikord Eesti keeles jutlustki. Nime-tati mulle kolm kirikut, kus preester keelt mõistnud, nii Pyldas kaks preestrit, mõlematel nimi Budrik, ja Raiba preester. (Raiba = Рай-поль on Janovoli ligidal, mitte Neveli kreisi Райполь). See olla aga aasta viiekümne eest olnud.

Preestrite keelemõistmine võis mõnikord küll õige vaevaline olla — vähemalt naeris rahvas, et pihtil sagedasti ette padratud, mis just keele pääle kerkinud, ja et preester ikka rahul olnud, kui aga häälahti olnud — aga läbi nad saivad; „palju talupoja inimesele tarvis läheb?“ Ja kui jutluse keel ka kange oli, eks ta olnud ometi kõik „kallis Jumala sõna?“ Või ep Eestiski just keelemeistrid kantsli pääl olivad!

Palveid oli nii palju Eesti keeles, et nendega läbi sai, *Jumala laulu' oli inne ka Maavärki*, kirikus olla aga ainult Läti laulusid lauldud.

Keel jäi selgeks ja puhtaks, sest et rahvas palju ei liikunud, et oma küla ja valla piiridest naesed võeti, kaugemalt tuua *ežänd* ei lubanud, ei tahtnud ka keegi tööinimest tõise valda ära anda. Toodi erakorral mõni umbkeelne noorik, eks see õppinud uue keele ära!

Orjus hakkas lõppema, kroonu ostis mõisnikkude käest maad ära; rahvas sai vabaks, ei olnud enam valla piiri taga vangis — ela, kus tahad, võta naene, kust süda kutsub!

Maarahvas hakkas liikuma, hakkas oma küladest laiemale lagunema — kes Läti külasse läks, unustas sagedasti oma keele — hak-

kas kaugemalt tööd, teenistust otsima: mõista Läti keelt, muidu läbi ei saa! Mõlemad rahvad hakkasivad läbisegamini käima: muidugi õppis väiksem hulk suurema hulga keelt. Maamehel olivad pea kaks keelt suus, ja Eestlase loomu viga hakkas ilmuma: kui ta mõnda tõist keelt, olgu ka vaevast viisi mõistab, siis ta põlgab seda, mis Jumal talle omaks loonud.

Vabadus ja selle järeltus: rahvuste segamine, andis keelele kõva hoobi, veel kõvema andsivad — kirik ja naene.

Maarahvas hakkas Läti keelest aru saama; vanad preestrid, kes Eesti keelt olivad mõistnud, surivad, uus enam vaevaks ei võtnud Eesti keelt ära õppida, ta sai oma koguduse liikmetega niigi läbi; ja kui keegi tema jutust aru ei saanud — noh siis ta ei saanud, ja sellega oli lugu otsas. Kiriku keel muutus, järeltus: Eesti keelt hakati halvaks, põlgtud keeleks pidama — ta ei kõlbanud ju Jumala sõna kuulutamiseks. Mis mõju kiriku keelel on, näeme Mihalovas: siin algas ümberrahvastamine põlve kaks enne, kui muial, sest et siin mil-lalgi Eesti keeles Jumala sõna kuulutatud ei ole. Selsamal põhjusel kaob Liivi rahvas, sest et tal kirik võõrakeelne.

Ja nüüd — naene.

Eesti poisid hakkasivad Läti küladest naesi tooma — kaugelt too-dud kaunikene — need olivad umbkeelsed, mees aga mõistis enam ehk vähem Läti keelt; mis loomulisem, kui et perekonna keel muutus, et ema lastega oma keelt rääkis ja lapsi seda rääkima sundis!

Mulle jutustas 50:ne aastane mees, ta olla oma (Läti sugu) emalt igakord lõõmist saanud, kui *Maavärki paadert* lugenud, nii kui isalt õppinud. Ema sundinud teda vitsa hirmul Läti keeli paluma. Tõine mees palus mõned palved Läti, tõised Eesti keeli; esimesed olivad ema, tõised isa pärandus.

Lätlased ei saanud Eesti keelest aru, mis muud, kui suurem hulk naeris väiksema üle, kui see oma keelt tarvitas. *Vihma nakkas sadama, ku Maavärki kõnelat* — sain nüüdgi veel kuulda, ja sa-gedasti pahvatas toa täis rahvast naerma, kui iggauns'ide keelt kuulsivad.

Keele üle naerti, ka rahva nime väärtus langes; чухна alanes sõimunimeks. Aga see ei ole ainult siinsete olude tundemärk; seda on sagedasti näha, et ühe rahva ehk seisuse nimi tõise suus sõimusõ-naks saab.

Mehed seletanud Lätlastele sagedasti rusika abil, et Eesti keelel ka elu õigus olla, naesed olivad nõrgemad: *nimä naardva* oli neil põhjuseks küllalt, et oma keelt põlgama ja halvaks pidama hakkasivad. Just sedasama näeme Eestis näituseks Eesti haritlaste seltskondades: mehed mõnikord võtavad veel südame rindu ja õõritavad Eesti keeli jutu otsa üles, preilide ja prouade poolt saad suuremalt jaolt vastuseks: Wie meinten Sie das?

Naesed sõimanud mehi rumalaks, kui need Läti keelt ei rääkinud; see oli ka naesterahvas, kes Eesti üliõplasi „harimataks“ nimetas, sest et nad tema kuuldes Eesti keelt kõnelda julgenud. Ja meie Jaanid ristitakse Johannesteks kihluse kaarti pääl.

Rahvalaulul oli üksteistkümnes tund tulnud; ta heitles surmaga ja langes ka Eestis, seda siin, kus juba ise keel võitles ja langes. Pidudel hakkas Eesti laul kaduma, põhjus osalt jälle: *nimä naardva*. Eesti rahvalaulu asemele tuli Läti laul, tuli Vene laul, (see on: suuremalt jaolt uuema aja laul) osalt selsamal põhjusel, miks Eesti linnades pulmade pääl kuulda saad: „Fier finden tier teem Jumpferngranz“ nne.

Üks põhjus keele kadumisele tekkis veel uuemal ajal juurde: Vene keel. See tuli Läti keelele lisaks; ilma Vene keeleta kohtus läbi ei saanud, kus kool oli juhtunud, see oli ka venekeelne: kolm keelt läks rahvale liiaks — Eesti keel jäeti kõrvale. Ta ei muutunud aga mitte Vene vaid Läti keeleks, sest et see valitsev keel oli ja on.

Ehk küll rahvus kadumas, ja Eesti keelt rääkida vahete vahel kardeti, oli rahval ometi suur igatsus oma keele ja oma keeli raamatute järele. Nad kiitsivad seda maad õnnelikuks, kus *kerkezänd Maa-värki missi pidas*; tulivad vaatama, kuidas Eesti keeli kirjutatakse, ja ei tahtnud sugugi uskuda, et see ka võimalik on: *Sa iks Vinne-värki kirõdat*. Keegi vana mees tänas ristas kätega Jumalat, et ta enne surma näha saanud, et ja kuidas Eesti keeli kirjutatakse.

Need paar Eesti ajalehte, mis mul ühes olivad, viidi mult puh-taks ära, ja üks mees oli kümne versta tagant vallamajasse tulnud mult ajalehte paluma. Palju nad neist jagu ei saanud, sest Saksa tähed olivad neil tundmata; paremini läks mõistmine säääl, kus Latina tähti tarvitatud oli, sest need on neile nende Läti palveraamatutest tuntud.

Keelest.

Põhjalikumalt Lutsi murret uurida ei ole mul nõuaks olnud, ei oleks seks ka — kui pääsihti, vanaluule korjamist, silmast ei tahtnud jätta — aeg välja annud, mis Lutsi pool viibisin. Allpool räägin sest ja teisest, mis päätöö kallal ja kõrval keele poolest meelde jäi ja pandi.

Keele näiteid annan allpool, rohkemal mõõdul leidub neid lauludes ja mõistatustes. Ega tohi kinnitada, et nad täini ilma veata ja eksitusega kirja pandud, ärgu aga mõteldagu, et varsi veaks tuleb arvata, kui sama sõna kas või sama lauliku juures kahte viisi ette tuleb; laulik kahtles sagedasti ise; ka ei tule lauldes häälejärgkude vahe mitte ikka selgesti kuuldavale. Keele tundmine ja tundmus on kadumas, ühtegi raamatut ei ole keele tugiks, hakatakse segama; sama sõna kuulub mitmet viisi, nii: *Lihavõde*, *-võde*, *-võte*, *-võtte pühä*; *to tulli*, *tulli*, *tuli*, *tu!*; *müüle*, *müüle*, *mule*, *mulle*, *mulle* nne.

Keel on *Lõuna-Eesti* (Võru) murre, muidugi aga aja jooksul tõiste siinsete keelte läbi rikutud ja segatud. Et ta päälle iseäranis Läti keel mõjunud, maksab ta kohta palju, mis Viedemann Marienburgi ja Shvaneburgi kihelkonnas (Lätlaste seas) elavate Eestlaste keelest teatab (Vaata: *Mélanges russes* aastalt 1869. IV lk 634—673).

Keel tuletab enam Pihkva Eestlaste murrakut meelde, kui tõiste Võru keele mõistjate omi, nii hästi sõnade muutuste kui iseäranis väljaraääkimise poolest; see on mõlemil väga Vene laadi.

Et sinne murrak Võru keelega ühte veab, on ka need ära tundnud, kes Eesti juhtunud. „*Ümbre Vero kõneldas nii, ku me püül, a ümbre Reeveli om keel süvembäh*“.

On kodumaal igal külal pea paar sõna ehk muutust tundemärgiks ja vaheks tõistest, nii on ka siinpool vahesid olemas: Nersa ja Janovoli keel veab vähe tõisele, kui Pylda meeste oma, ja ka Mihaloovas on mõned sõnad, mida tõistel ei ole. Nersas on karitiivi lõpp sagedasti: *nda*, tõistel: *lta*, *lda*; ka inessiivis on väikesed vahed. Mihaloova *kiri* on Pyldas *raamat*, *rattakõzõ* = *vočk*; *hani* on Mihalovas tundmata, selle eest *aah*, *haah*.

Pyldas kuuled naervat, Janovoli, Nersa meestel olla keele kida ilig vähe lahti lõigatud, nad kõnelda liig *pitkamize*; laitude alused

peavad seda aga just auuks: „*Me virgasti kõnela i, me ku kirvega raom!*“ ja heitvad omalt poolt tõistele ette: „*Nee rühküen kõnelaze!*“

Võõrad keeled mõjusivad Eesti keele pääle. Iseenesest mõista, kui võõra rahva kaudu midagi uut pruugitavale tuli ehk tuttavaks sai, et siis enamisti ka nimi ühes võeti. Kodumaalt viidi ühes: *raamat*, *vokk*, *seep*, *kääri*, siin tulivad juurde *bulba* = kartulid, *batvin* = peet, *duli puu* = pirni puu, *spitska*, *spitskakõnõ* = tulitikk, *samavar* = teemasin, *kalpak* = paruk, *paleri* = tapeetid, *räädni* = kordnik (урядникъ) nne.

Agaga võõrad sõnad tungivad keelde ka omade asemele. (Eestis näituseks: supp, praad, soost). *Keŕkezänd* kaob, *kšjondz* tuleb asemele, puukauss on veel *liud*, savikauss juba *laatka*; Läti sõna *krauts* tähendab rätseppa, *turg* = laat; *vald*, iseäranis tähenduses „valla maja“ — on sagedasti *volost* ehk *kantora*; *är on kõik ruunatu* = kõik on ära räägitud; eestikeelsed kuude nimed on juba pea kõik ununud.

On aga siinpool veel mõned ilusad Eesti sõnad, kus kirjakeeles võõrad maad võtnud; nii: *vaŕuka'etava* = peegel, *ilumees* = orila mängija, eestlaulja, *helü* = (laulu)viis, *vikl* = kahvel, *paja* tähendab sagedasti veel akent; *kalmi*, *kalma* = kirikuaed, surnuaed, *veškivi mees* = mölder, *kuniga kullus* = kroonu teenistus, *kirja säädma* = trükkima (selle kõrval aga ka *drukavoodma*).

Vahe (lihase) isa ja (taeva) Issa vahel tehakse ka siin: *ežä*, *ježä* tähendab enamisti lihast isa, üliharva Jumalat; *Isä*, *Issä* = taeva Isa; niisama: *ezänd* = isand, herra; *Issänd*, *Isänd* = Issand.

Kaks korda kuulsin Soome küsiva sidesõna: — *ko*, nimelt: *joko tulit?* = kas juba tulid; *vanako olet?* = kui vana oled?

Kas L. 40, 1. ja 5. r. lugeda tuleb: *jõ sul*, või *jos sul* ei tea ma seletada; on esimene sõna *jos*, siis oleks siin Soome *jos* = „kui“ alal hoitud.

Võõraste keelte mõjuks tuleb siin Eesti keele väljarääkimist arvata; Lutsi Eestlane räägib nii, kui Venelane, kes Eesti keele ära õppinud, ja mida enam emakeel ununud, seda kangemalt ja võõramalt kõlab ta.

Võtab kodumaa Eestlane võõra sõna pruugitavale, siis kärbib ja kurdib ta teda, enne kui omaks tunnistab; Kartoffel'it saab kartohvel,

kartul, kardul, Saarlase suus: tuhlis, nne. Rentnik kõlab paljalt nii-suguste meeste suus, kes võõraid keeli ei mõista, kuidagi viisi aga oma kõrgemat haridust näita tahavad: krentnik, trentnik, rull = krull, prull, trull. Lutsi Eestlasel on hääli ja häälte ühendusi, mis kodumaal võõrad: спичка on = *spitshka* ehk *spitska*, Скрыни küla on = *Skriini*, Свиклы = *Svikli*.

Sõna alguses on *b, d, g*, kuulda: *baaba, duli puu, Garnitska* (nimi). (Muidugi muudetakse ja muudeti, iseäranis vanemal ajal, kui võõraid keeli ei mõistetud, teised võõrad sõnad ja nimed täini Eesti laadi ümber; näitused on järeltulevas päätükis nimede seas leida).

Eesti sõnadesse tuleb hääli, mis keelele võõrad: *z* on täieline Vene „з“; teda saab kuulda nii hästi täishäälikutega, kui umbhäälikutega ühenduses: *ežä, Antoož, kõrdzi, tõizde* (tõine-sõna illatiiv).

Üliharva tuleb ka *sh* ja *zh* ette, kõige enamalt veel nimedes: Ерчево on *Jertsheva*; *sizäks* (ööpikk) kuulub mõne suus: *shizhäks, saizja = shaizhja* nne.

Sõna alguses on *h* selgesti kuulda: *hüä, hobu*. (*Häkiline, haah', hähä'* kuulsin ka *äkiline, aah', ähä'* välja räägitavat; niisama on L. 52 *õike, uike = hõike, huike*).

Mõnel sõnal lisatakse algava (pehme) täishääliku ette veel *j*, nii: *ežä* ja *ježä, imä* ja *jimä, elo* ja *jelo, imis* ja *jimis* nne.

Umbhäälik *l* on kas peenendatud (nii kui Eesti sõnas: vill = rakk), ehk sügav Vene „л“; *laulam* kuulub *lausaam, häll = hääl, pääl = pääl*.

Ülepää on häälte peenendus siin laiemalt maad võtnud, kui Eestis. Peenendatakse häälikud, milledega see muidu kas sugugi ei sünni, ehk sel kohal ei sünni. Umbhäälikud pehmete täishäälikute ees (iseäranis *i* ees, ehk kus see kadunud) on enamasti ikka peenendatud, ja ei ole ma seda trükitud igakord tähendanud.

Näit: *lähet, kokut, tälä, tsitsirik, tedrikene, Made, Tepu, päss; vokk, kümme, hõgada, alter, lihm, hõhu* (hõim-sõna genitiiv), *añd añdist, härä, tõže, poži, sei, oha, tõlb* nne. Peenendatud hääliku järel on mõnikord *j* kuulda, mõnikord on ta aga umbhäälikuga kokku sulanud, nii *šjoo, šoo; lžääm, lääm; Maarja, Maafa*. Sagedasti on peenendus ainuke vahe oleviku ja mineviku vahel, nii: *mass, mašš; hauk, hauk, hõik, hõik*.

Kodumaa umbhäälikud: g, b, d kuuluvad siin mõnes sõnas (lühikese täishääliku järel) kõvemalt, just nii, kui Soome: k, p, t; see oleks vahejärk kirjakeele g ja k, b ja p, d ja t vahel. (Trükis ei ole vahet tehtud nende ja kirjakeele II. järgu umbhäälikute vahel). *Hopõn, küpär, repän, kota², sõke, to makas, sake, sika* nne kuuluvad pehmemalt, kui nad kirjakeele õigekirjutuse järel lugeda tuleksivad. Selle hääliku kõrval on aga veel kolm tavalist häälejärku olemas, nii siis kokku neli.

1) I järk: *hobu, tugi, padi*; 2) Vahejärk I. ja II. järgu vahel: *hopõn, sõke, kota²*; 3) II. järk: *kipikõnõ, vikat¹, mitu*; 4) III. järk: *nappi, käkki* (= ära peita) *kätte*.

Veske (Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft VIII, 4) õpetab, Lutsis murtavat täishäälikute *i, u, ü, ö, õ* kolmas häälejärk, nii siis: *ii = ei, uu = ou, üü = öü, õõ = õi* (Viedemann: Mélanges russes IV, lk 642 teatab sedasama täishääliku *i* II. ja III. järgus Marienburgi ja Shvaneburgi Eestlastest). Mina omalt poolelt ei ole seda keeleseadust siin mitte leidnud. *Lüin*-sõnast on illatiiv *lünä*, mitte *leinä*; *viis* (5) ei ole mitte *veis*, *võõras* sõnast on allatiiv *võõrale* ehk *võerale*, ei *võirale*; *suurta* ei: *sourta* nne. (Korda kaks olen *ei* kuulnud *ii* kõrval, nii: *leigahas = lügahas*; ja *ei* III. järgus, kus teises *ii* oli, illatiiv: *peiu*, inessiiv: *piiohn, pööon, pööohn, piuh*.

õ on sügav, kaldub sagedasti Vene *и* poole, iseäranis esimeses häälius; *tõzi* kuulub *тызи* (Paar korda olen ta nimeses y-iga tähendanud).

Sõna lõpu poole ei ole *õ* nii sügav, kui esimeses häälius, ja ta vaheteleb koguni *e*-ga, nii kuuled kord: *tsirgukõnõ*, tõine: *tsirgukene*, kord: *ladzõkõnõ*, tõine: *ladzekene*; niisama; *armakõnõ*, *armakõne*, *armakene*. (Vaata ka Veske: Ergebnisse einer Reise durch das Estenland II 22.)

On sõnu, kus kirjakeele „*õ*“ asemel tõised hääled on, nii: *jõgi = jēgi* (gen. *jiu*), *jõkene = jōkēne*, *rõngas = ringas*, *sõrmus = sermus* (ka: *sõrmus*), *rõõsk = riisk*, *rõõmus = riemus*, *tõug = teug*, *tõukama = toukama*, *tõi = tei*, *õige = oige* (ka: *õige*); *õrs* kuulub siin *uoʹz*, rõhuga *o* pääl; (veel on sõnades *uorma* ja *Uodom* (Aadam) *uo* — rõhk *o* pääl — algushääleks).

Paari korda kuulsin *ä* asemel *e*, nii *mäe = mee*, *mäed = mee'*.

Niisama kui kirjakeeles, on ka siin vahehääled *e* ja *i*, *o* ja *u*, *õ* ja *ü*, *õ* ja *ü*-suguse kõva täishääliku vahel. Ma olen paljalt vahe-

hääle *o* ja *u* vahel tähendanud = *ü*; kõige sagedamini on teda III järgs leida, mitte aga ainult sääl.

Tõisi vahehääli ei jõudnud ma ikka tähele panna ja jätan nad sellepärast märkimata. Näit. on vahehääli *e* ja *i* vahel sõnades: *mees*, *keel*, *vee* (*vezi*-sõna genit.), *reega* (*regi*-sõna komitat.), *me* = meie nne.

Mõnikord vahetavad *e* ja *i*, nii: *leht* ja *liht*, *lehm* ja *lihm*.

Täishäälikute kokkukõla on olemas, mitte aga puutumata ja rikumata kombel. (Ta seaduste üle Võru keeles vaata Viedemann'i Berjuch über den Berroefnischen Dialekt, Peterburis 1864, lk 7, 8.) Vahetelevad näit. *mindä*-*mina*, *püimäga*-*püimaga*, *käänä*-*kääna*, *päiväl*-*päival*, *sivvä*-*siiva*, *perän*-*peran* nne. Ka kuulsin üteldavat: *käkistanü*, *süöbahänüst*, *kükäsila*. Korda kaks muudeti komitatiivi *ga* *gä*-ks: *hämärägä* *kesvägä*. Kaksiktäishäälik *äu* vaheteleb *äu*-ga: *täüs* *täus*, *käüles*-*käules*. Korda kaks kuulsin kõva täishääliku *ö* järel *ä*, nimelt: *möskmä*, *pöimähn*.

Nominatiivi lõpu-täishäälik on veel alal hoitud sõnades: *nüüri* (*noori*), *hiiru*, *katla*, *kolmi*, sellekõrval *kol*. (Pääle selle lauludes.)

Illatiiv on kas nähtava lõpuga: *-he*, *-h* ja tüvi täishäälik, *de*, *dõ*, ehk lõpp on kadunud. Näit. *kerikohe*, *taivahe*, *mõizahe*, lätt *kuuluizihe*, *löö kirves puihhe* (sõnast *puu*); *puhu* (sõnast *puu* = *põu*), *pähä*; *tõizde*, *Puukõizdõ*, *Puukõisõ* (*Puukõzõ külä*), *ujakõizdõ*, *kuuzdõ*, *meelde*, *hõidzi*, *küllä*, *tarre* nne. (Ühekorra kuulsin *siseen* = *sisse*.)

Inessiivi lõpp on: *-hn*, *-h*, *-n* (lauludes ka *-hne*, nii *talihne* = *tallis*); Mihalovas pea ainult *-n*, tõistes valdades vahetavad lõpud; nii: *küllahn*, *küllän*, *külläh*, *liinahn*, *liinan*, *liinah* nne.

Allatiivi tarvitatakse määrasõnana, kus kirjakeeles enamasti ablatiiv pruugitav on, näit. *ta kõnelas razehale*, *timä mõist parembale*, *jõva ei ilozale laulla*.

Karitiivi lõpp on: *-lta*, *lda* ja, iseäranis Nersas, *-nda*. Näit: *oppamalta*, *ristmalda*, *imäldä*; *hambinda*, *jahunda*. (Lauludes läheb ablatiivi täieline lõpp sellega ühte, nii: *veziltä* = *vetelt*, ei: *veteta*.)

Komitatiiv on olemas ja pruugitaval, ei või siis see kääne

nii noor olla, kui näituseks Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatus (XVIII. lk 64) seletatakse, nimelt 300 aastat, olgu siis et ta mõne kümne aasta jooksul sündinud, nii et väljarändajad ta ühes võisivad võtta, ehk jälle, et Lutsi rahvas ta ise sünnitas. Näit. *pinnega* (*pini*), *tsikuga* ehk *tsiguga* (*tsiga*), *mõekkuga*, *vinuga*, *noitka* (nendega), *mukka* (minuga), *hinneka* (enesega) nne.

Faktiivi lõpp on: *-st, s*; näit: *Jumal' and andist, Annest kut-
sutas*, L. 115 *pardzis, tedres, sõgehes* (sõnast *sõke*). Kirjakeele fak-
tiivi asemel tarvitatakse sagedasti inessiivi, nii: *ta ol' sulazeh* = ta oli
sulaseks, *ma ol' tütrugun* = ma olin tüdrukus.

Essiivi kuulsin kaks korda: *noorna ma ol' Pitserih; mine
tervehna*.

Võrrelvõrde lõpp on: *-mb, -b*, arva *-m*, näit. *süvemb, suu-
remb, suureb, targemb, targeb, targem*. Asi, millega võrreldatakse,
on kas partitiivis, ehk kirjakeele „kui“ asemel tarvitatakse siin *ei*;
(vaata Viedemann: *Mélanges russes* lk 641). Näit. *To ol' suuremb
setä; hummuk targem odagut; paremba' oma' koorigu' ei külä
küdzüze'*; *to ol' suuremb ei šoo*.

Jaatavas kõnes on käskiv kõneviis: *tule, mine* nne (ükskord kuul-
sin: *söögu sa är*), aga eitavas: *tulgu ei sa, mingu ei sa* ehk: *tulgu sa
ei, mingu sa ei*. Keelusõna on kas ajasõna ees ehk taga, sagedamini
taga, käskivas kõneviisis ikka taga. Näit. *ma ei olõ, ma olõ õi, ma olõ i;
ma mõista ei, ma mõista i, minevikus: ma is olõ, ma is olõ õs, ma
es olõ õs, ma olõ õs; ma is mõista as; ma mõista as, mõista as ma*.

Lõpuaspiratioon on siin mõnede suus palju kõvem ja jär-
sum, kui teda Võru pool kuulnud, kõlab otsekohe kui kõrisse kinni-
jäänud k, tõiste suus on ta vaevaga kuuldav.

Tuntavam on ta ikka, kui järgmine sõna täishäälikuga algab; algab see umbhäälikuga, siis on aspiratsioon enamasti nõrgem, vaevalt kuuldav, selle eest kõveneb aga algav umbhäälik; näituseks kõlab *valge' rāti'* peaaegu kui *valgerrāti'*. (Niisama Soome keeles: tule' tänne = tuletätänne.)

Lõpuaspiratiooni pääkoht on mitmuse nominatiivis; siin on ta pea ikka olemas ja kõige selgemalt kuulda, nii: *soe', kaadza', pa'a'* (sõnast *pada*), *saapa', viizu'* nne.

2) Juba harvem on ta ajasõnas kuulda, oleviku mitmuse kolmandamas pööres: *läävä', naardva'*.

3) Veel harvem on ta mineviku mitmuse kolmandamas pööres: *taändze', mähge', mõistse', mürizi'*.

4) Eitavas kõneviisis on ta vahete vahel, nii: *ei olõ', ei ole', ei uzu', ei läävä', jõva' ei*.

5) Ühe ehk paari korda olen lõpuaspiratiooni kuulnud ajasõna minevikus: *seie', aie', näie'*.

6) Ajasõna infinitiivis: *süvä'* (süüa).

7) Nimesõna ainsuse partitiivis: 5 *pörkapunda', to taht lina' va'üla*.

8) Nimesõna mitmuse partitiivis: L. 99, 13 *kas sa näie' minu ahje'*.

9) Ainsuse nominatiivis nimes: *Jeere'*.

Keelenäiteks lisan juurde Lutsi meeste tervituse ja tänu sõnu, kõnekäänusid, kuulnud lauseid.

Tervitused, tänu n. n. e.

Jumal' appi! Ehk: Ter've ka! Vastus: Jumal' avitagu!

Söömatervetus: *Jaka Jumal'; vastus: Jakku!*

Kas tehrüis um kõva?

Kuis sa jelät omalt päälelt? (Kuis käsi käib?) Vastus: Iks hi-lakeist.

Jumal' avida! (Jumala eest! Tõesti!)

Aitüma! Vastus: Jumalalõ!

*Jumal' anna sulle õnne, oza, täüt tehrüt.
 Jumala tenu! Jumala tehnu! (Tänu Jumalale!)
 Aitüma, Aitüma, sakõ sana lõunakezest!
 Üts hüä tehrüs! (Terviseks! Prosit!)
 Vii mñ käest ka täüt tehrüt! (Tervita mu poolt!)
 Jää Jumalaga! Terve jää! Mine tervehna!
 Hing Jumala perra!
 Ah Jezus Maarja!*

Kõnekäänud.

*Laud leiba söö ei! vaigistab peremees võõrast, kui see kardab,
 et liig palju leiba lahti lõigatud.*

Vihma vala, kui ua varrest.

Üts käške, tõne lähel, kolmas kokul (Üks ajab tõist).

*Sundilõ, sandilõ, Virulazõlõ, Vindlazõlõ! Tähendab: Iga ühele.
 Ütleja seletuse järele on Virulanõ = старовѣръ, Vindlanõ = пра-
 вославный; muidugi on kõnekään Eestist ühes võetud, aga tähendus
 unustatud.*

Ma es jõva luid kanda, nii mul oli rasse.

*Noor tüdruk kujub, et liig palav, särgiväel kangast; poiss juhtub
 tuppa, hirmutab: Mes sis harak hannalda!*

Tüdrukul vastus: Sel, et kodu kõrvulla! (= et koera ei ole).

Päiv lätt Jumalihe. Päiv lätt Jumalale (= päev läheb looja).

*Situ aastaiga jo to ol naidet! Mändze' tahad, sändze' võtad.
 Saged piima meil on, on vedelad: kuva taha, tũud serba, iks kim-
 mäs saad.*

*Vidäge hellü, kabõhõzõ', ma noorna pallo kaaškoft, a vahnus
 ei inäb kõhta; laulukeze' kõõ lätsiva usse, ei ma inäb taija. Olõ
 õi noid rahvast, kea mõistse. Ezä ol ilma rikas, a poig um tühä-
 line, um sañt. No umma kõva eläjä' (= neil on hää läbisaamine).*

Väigut kätt lamba'. Kui halgatuz meele, sis ma laula. Kui kuu vaeldus, sis ma taad puud nakka ragoma.

Sa savu ei salli, olõ õi sa piipnik. To sõit' sõnikezega kož-jule. Istu sa ka istmahe! Kas ljääd magale?

Kost to tühjä tähjä tänne um korjuni? Vikatkaar on säidzme häidzega.

Ku armadzas kuningas vahnust ja lask nooreba poja är, tõne jü küüli kuningale, küüli maha kuninga kulluzeh. Jü unehus Maakeel, kinkaga ei ole kõnelda. Timä heitü är ja pödee; jü kol aastaka makas loshkah. To ill kroselda lätt mõizah, a löidze tee veerehn kats tinga poolega, mašš är ezändäle köö kotuze. Olõ õi täma hüü püül, sjoo pahi püül.

Höidzilize' sõitva höidzi. Me kšondz ei inäb kõhta, pallu me koolem patalta; rahvas tahtva timä nõsta usse, a võtku to noori kšondz abist.

Üte poja ma naidi mullu (to naiti Lätigu), tõne om naitmalta; Kus ma kiřota, kui ma söke. Kui on opat inimene, ei olõ oppa-malta. No vittü (vedasivad) ezändäle viina, a me vie'm (viisime) raha. Is ta lasknud sul är mindä. Küll to teedze, kuna to kiñke. Sul iks on minemine küü. Mitmas tuññ om? (palju kell on?) Siäl parembapa mõistse kiika ja kannelt lüvvä, ku me püül. Kello katsa-dal (8) päiv. ülõs nõssi. Tan ma ega voori mõrudust saa. To ob-roozokõnõ om sjoost poolt kullaga är valet. Vai ku ma är häämmi, ja seepki torbahn om pihmä! Kõnela ta kõnelas Maavärki, a iks ta veidiü hamadzas, ku tõze' rühküen kõnelaze'.

Nimedest.

1. Rahvaste nimed.

Lutsi Eestlased ei tunne muidugi mitte sõna: Eestlane; nad nimetavad ennast Maarahvas, Maamehe', ja naesterahvas on niisama Maamees, kui meesterahvas. Sagedasti kuuled tervitust: „Terve Maa-

mees!“ Ka nimetab üks Eestlane tõist: *veli*. „Sina ka *veli* olõit?“ küsiti mult sagedasti; see on: „Oled sa ka Eestlane?“ Eesti keele nimi on *Maakeel*; (*timä kõnelas Maakeelt*; *tima kõnelas Maavärki*).

Niisama kui „Eestlane“ tundmata on, nii ka эстл, эстонецъ; kogu haritud Venelased ei tunnud seda nimetust; selle asemel pruugitakse чухна. Küsisin — Vene keeles — kas эстонцы'd Lutsi pool elab; sain vastuseks: „Чухна есть, про эстонцевъ не слыхали; развѣ чухна и эстонецъ то-же самое?“

Küsisin kas чухна on? Neid olla üliküllalt; nimetati neid mulle siin ja sääl. Vaatsin ligemalt järele: чухна ei olnud Eestlane, vaid Lätlane, ja nimelt uueal ajal sisserändanud Ev. Luteruse usku Lätlane. See on siinse Lätlasele pea niisama võõras, kui mõni tõine rahvas.

Pääle Ev. Luteruse usku Lätlase tähendab чухна ka sedasama usku Eestlast, (neid on — uuema aja sisserändajaid — Liivi maa pool raudteed), ja kolmandamaks siinset Maarahvast. See nime segadus seletab, kust P. v. Kõppen: *Объ этнографической картѣ Европейской Россіи* omad mitmed tuhanded Eestlased Dünaburi ligikonnas võtnud —, niisama ka „Postimehe“ 1892 N:o 202 eksitust, kus 3000:dest Katoliiku usku Eestlasest Molnovas (Korsovka jaama ligikal) räägitakse. Mõlemas kohas elab uueal ajal sisserändanud Lätlasi, nende nimi: чухна; ammetnik, kes nõuutud teatused annab, ei ole rahvast oma silmaga näinud, otsustab palja nime järele ja teeb чухна'st Eestlase.

Riia poolt Lätlase keele nimetab siinne Lätlane sagedasti Лютеранскій языкъ. Siinse Maamehe nimi on Lätlase suus: iggauns, чухна. (Bielenstein lk 14 ülemal nimetatud raamatus seletab ligemalt neid rahvuste nimetusi.)

Sakslaste nimi on *tshiuli*, *kiuli*, нѣмецъ. (*Tshiuli*, *kiuli* antakse ka Ev. Lut. usku Lätlasele ja Eestlasele nimeks.)

Sõna *saks* on tuntud, ei tähenda aga mitte rahvust, vaid — nii kui ka Eestiski — kõrgemat, peenemat seisust. (Vene saksad.) *Saks* on pääle selle = vanapagan, sarviline nne. Näituseks: *mõtsa-saks*, *järve-saks* = metsas, järves elutsev paha väim. Küsisin kord, mis mees *mõtsa-saks* olla, sain vastuseks: „*Saksal sar've umma päähn*“.

Venelase nimi kõlab siinse Eestlase suus: *Vindlane*, *Vindlane*, (niisama, kui Võru pool); Vene naesterahvas = *Viinik* gen. *Viinigi* ehk

Vinigu. Lätlane on = *Lätläne, Lätlāne, Lāti* naesterahvas = *Lätik.*
Juut nimetatakse: *Sidi* (жидъ), Mustlane — *Tsigan* (цыганъ).

2. Kohanimed.

Eestis annab talu rahva suus sagedasti peremehele nime: Munga Mihklist saab Iigi Mihkel, kui Munga peremees Mihkel Iigi peremeheks saab. Lutsi pool on asi ümberpöördud: peremees annab talule nime, see on: taludel ei ole kindlaid, jäädavaid nimesid, vaid nad nimetatakse ajutise peremehe järele: *Tulli Jaan Petrapoja mant* ei tähenda mitte ikka: „Tulin Jaan Petrapoja jutult, olin tema enesega koos“, vaid ka: „Tulin Jaan Petrapoja talust“. Arvatavasti on ka siin enne kindlad talunimed olnud; kuulsin vanu mehi nimetatavat: *Sudi Andre, Vähi Jaan, Trumbi Andre*, mis *Sudi, Vähi* ja *Trumbi* talu pääle tagasi näitaks.

Küladel on kindlad nimed. Eesti külade nimed on ülemal arvustikus näha, siin mõnda nende sündimisest ja muutumisest.

Eestlaste asutatud küladel on alguses küll ka Eesti nimed olnud, aegamööda aga kadusivad need osalt, asemele tulivad Läti nimed ja neist sünnitatud Eesti nimed. Sagedasti on algupärane Eesti nimi vana rahva suus veel elamas, kuna noorem ta unustanud; mõne küla Eesti nimi on aga täini kadunud, ehk ei ole tal teda olnudgi. Eesti külal on siis nii mõnikord kas kolm nime: 1) Algupärane Eesti nimi, 2) Läti (harva Vene) nimi, see kas *a)* Eesti nime tõlge, *b)* Eesti nime ümbermuutus ehk *d)* algupärane, 3) Läti (Vene) nime ümbermuutus Eesti keelde.

Näituseks on Eesti küla nimi: *Kirivä-kidze küla*, see tõlgiti Läti keelde: Райбакозы, sest tegi Eesti suu: *Räbakoza*, ja sellega oli algupärane Eesti nimi kadumisele mõistetud. Ehk: *Tsirgu küla*, Läti keelde tõlgitud: Путыново, Eesti keelde ümbermuudetud: *Puudinova*; niisama: *Vähä küla* = Веженки = *Vezenki*.

Vahtsene küla = Новая деревня = *Nova derevna*.

Kirbu küla nimi on Läti keelde ümbermuudetud: Шкирпаны, Eesti keelde tagasi *Kirbani*.

Algupärased Eesti nimed võiksivad ehk olla ka: *Loodi küla* = Лоциши ja *Kukli küla* = Кукуево.

Tõised Eesti nimed ei ole Läti keelde ei tõlgitud ega muudetud, vaid Lätlased (harva Venelased) on külale oma nime annud, nii on

Parke küla, (küla asutaja, *Parke*, järele nimetatud) Läti keeles *Боровая*, selle järel Eesti keeles: *Barava*.

Mõtsa küla = Гермы (nüüd mõisa);

Palo-kõrdzi küla = Боровушки;

Puukõzõ küla = Пывкайни;

Mägize küla = Барисы;

Tati küla = Счастливые;

Mäe küla = Малые Пиковы = *Väiku Piikova*;

Ala küla = Большие Пиковы = *Suure Piikova*;

Jaani küla = Большие Цяпиши = *Suure Tsäpsi*;

Kiriv küla = Райполь = *Raiba*;

Vahtstalo = Сальники = *Saṛnigi*.

Siis on niisugusid külasid, kellel kas Eesti nime ülepää ei ole olnud, ehk kus see soutumaks kadunud; nende nimed on muidugi Läti (Vene) nimede järele ümber muudetud. Näituseks

Läti (Vene) keeli:

Шалаи

Рузари

Барановка

Лайзаны

Столоны

Воркали

Малые Цяпиши

(Козье) Слободка

Мярдзинка (Mihalova vallamaja

koht)

Eesti keeli:

Salai

Ruuzinova

Baranova

Laizena'

Toloni

Vaarkali

Väiku Tsäpsi'

Lovodina

Määrđina

nne. nne.

Valdade nimed on Eesti keelde võetud, ei Eestlaste antud: *Mihalova*, *Nerza*, *Pylda*, *Janovoli vald*; linnade nimed muidugi niisama.

Рѣжица linn on (Läti keele kaudu) = *Räizaku liin*, Люцынъ = *Lutsi*, *Ludzi*, *Lud'i liin*. Endise kodumaa nimed on suurelt osalt

ununud. Tartu nimetatakse Vene keele järel: *Derpa liin* — ei vanast Jürjovast, ega uuest Jurjevist ole ma siin kuulnud. Tallinna on niisama Vene keele järele: *Reeveli liin*, Võru = *Vero*, Pitseri (Печоры) = *Piteri*, *Pitseri*, seesama nimi on ka Peterburi linnal; Pihkva linn on *Opkova*.

Maade nimedest kuuleme allpool endise kodumaa nimetustest; lauludes ettetuleva *Soome maa* tähendus on ununud.

Järvedest kuulsin nimetatavat Peipsi järve; see on kohalise Vene nime järel *Talap järve*, Lutsi kreisi Крыло озеро = *Siibu järve*.

Jõgede nimedest elab veel Düüna jõe vana nimi: *Väinä jegi*; laulus nimetatakse ka *Imä jegi*, tähendus aga on ununud.

3. Inimeste nimed.

Liigade ehk perenimede andmisega ei ole Lutsi pool, nii kui mitmes muuski kohas Vene maal, veel lõpule jõutud, vaid antakse neid nüüdgi veel. On kellelgi kohtutega tegemist, peab ta kontrahile nime alla kirjutama, tuleb ta laulatusele nne., siis saab ta perenime, kui tal teda enne ei olnud. Ammetnikud — vaimulikud mehed, vallakirjutajad — kellel nime andmine kohuseks, ei murra uue nime üle liig palju pääd; enamasti muudetakse vanaisa ristinimest uus perenimi; on näituseks mehe nimi Александръ, ta isa Антонъ Ивановичъ (seega vanaisa Иванъ) siis saab talle perenimeks Ивановъ, seega täie nimega: Александръ Антоновичъ Ивановъ. Sagedasti on nime andmine veel lihtsam. Endises *Garnitska* (Вересмүйжа) kihelkonnas (säälne Katoliiku kirik pandi kinni) juhtusin kellegilt ta perenime küsima. Imetledes, et ma seda ei tea, kostis ta, iseenesest mõista olla temagi nimi *Bul'* (Läti sõna = kartohvel), nii kui kõigil Maameestel Garnitskas. Asi oli see, et preester käsu saanud kõigile koguduse liikmetele nimed anda. Käsk täideti jalamaid, ja *kefkezänd* nimetas kõik oma koguduse Eestlased lühidelt ja kindlalt: *Bul*.

Nimede andjad olivad ja on ammetnikud, kes Eesti keelt sugugi ei mõista, ei ole siis siin eestikeelseid perenimesid otsida; nad on läti- ehk poolakeelsed, uuemad osalt venekeelsed. Vanem liik nimesid on suuremalt jaolt — nii kui Eestiski — asjade, loomade, ametite nne. nimed. Näituseks kirjutasin Styglova kirikuraamatutest järgmised

perenimed välja: Кальва (= sepp), Патмальникъ (= mölder), on nimekandja naesterahvas, siis = Патмальникова; Жогота (= harakas), Бул' (= kartohvel); siis Липста (Липстова), Лурупъ (Лурупова), Гайланъ, Ульбикъ; Хорошевски, Черневски, Вылоцки nne. Oleks asjata, kõiki niisuguseid Eestlaste perenimesid siin üles tähendada; lisan nii palju juurde, et Eestlane võõra nime, kui see talle liig raske oli, ometi oma laadi ümber tegi; näituseks on vallaraamatu Юрченковъ rahva suus *Jurango*.

Ristinimed on, nii kui Rooma ja Kreeka Katoliiklastel kombeks, pühade inimeste nimede järele antud. Siinsed nimed on, kas otse-teel ehk Läti keele kaudu, Poola keelest võetud, (Poolakad olivad Katoliiku usu toojad), on aga muidugi rahva suus ümber muutunud ja Eestlase suule kergemaks tehtud, see on: säälse Eestlase suule; kodumaa Eestlasele näikse ehk õige mõni nimi veel lühendust ja ladusamaks tegemist tarvitavat.

Allpool tulevad meeste ja naiste nimed, nii kui nad Lutsi Maarahva seas pruugitaval on.

Meeste nimed.

Andre, Andri, Anton, -a, Antoož, Doonot, Hilip, Jaan', Jaano, Jaaška, Jagaš, Jakaš, Jeere', Jeesp, Jeronim, Jesup, Igna, Indrik, Jon, Juri, Juulus, Karul', Kažmer, Kažu (Казимиръ), Kriiza, Lauri, Matis, Meha, Mehal', -i, Mehka, Meikul', Meikuul', Migula, Mikk, Ondu, Onton, Onuprei, Paške, Petra, Pietra, Piitre, Piitre, Prañts (Пранчъ), Preñts (Франчишъ), Silver, Sylva (Селивонъ), Taddi (Станиславъ), Tanil, -a, Tannil, Tañts, Tañtslau (Тонсловъ), Tepu Степанъ), Uódom (Одумъ, Адамъ), Valenta (Валънты), Vihtu', Vindzõ, Voit'sik nne.

Naiste nimed.

Agats, Agne, Ann, -e, Anõ, Borbul', Borbuul', Dooftä, Eeva, Edves (Ядвига), Hels (Ильжа), Jiva, Jugaš, Kaadi, Karus, Kastuš, Kañre, Kafri, Livanor (Лъонора), Ludže, Maa'a, Maarja, Made (Мадаля), Madõ, Mai, Margõti, Martšel', Matli, Prannuš, Rooža, Zabal', Tiü, Tsetši, Valeer, Vereñka, Vihta (Виктя) nne.

Perenime pidi nimetatakse, nii kui Eestiski, väga harva; kodumaa Eestlane nimetab tõist kas ristinimega ehk lisab sellele veel talunime juurde. Siin nimetab üks tõist järgmisel viisil:

1) Ristinime pidi: *Jaak, Hels* nne.

2) Ristinimele lisatakse juurde: *vater, ristiveli, ristiõzar, unu, lell, tädi, tsõdze*.

3) Vene viisi, risti- ja isanime pidi: *Иванъ Петровичъ, Jaak Petrapoig*.

4) Paljalt isanime pidi: *Петровичъ, Петровна, Petrapoig, Petratütär*.

On jälgesid, et kodumaa komme: talu- ja ristinime järele nime-tada, siin veel mõnda aega elas; kuulsin nimesid: *Trumbi Andre, Vähi Jaak, Sudi Andre*.

4. Kuude, päevade nimed.

Endiseid rahvuslisi kuude nimetusi ei tarvitata sugugi enam — hakkavad nad ju Eestiski võõraks jääma — nende asemel on üleüldi-sed latinakeelsed; paari vana mehe suust kirjutasin kuude nimed üles, nii kui need *muistina rahva* seas elanud:

- I. *Vastse aastaga kuu, Eežmene aastaigu kuu.*
- II. *Küünlä pävä kuu, Vanaežä kuu.*
- III. *Keväjäne kuu.*
- IV. *Mahla kuu.*
- V. *Liht kuu.*
- VI. *Suvine kuu, Jaakhi kuu.*
- VII. *Hainakuu.*
- VIII. *Lebä kuu, Maafa pävä kuu.*
- IX. *Sügüzene kuu, Veiku Maafa pävä kuu.*
- X. *Vihma kuu.*
- XI. *Hingäigu kuu.*
- XII. *Talvine kuu.*

(Aasta ajad on: *keväj, suvi, süküs, talv*).

Nädala päevad on tavalised: *pühapäiv, eespäiv, tõzepäiv, kolma-päiv, nelapäiv, reede, pühapäiv*.

Mõne tähtpäeva nimi:

Vahtsene aastak (Uus aasta, Nääri päev).

Veeristik, Ristipäiv (6. nääri k. p.).

Küündlöpäiv (2. küünla k. p.).

Lihahiite pühä (2 päeva vähem kui seitse nädalat enne Lihavõtte pühi).

Urgipäiv, Urgepäiv (Palmipuude püha).

Keväjädze pühi', Lihavõtte pühi' (Lihavõtte püha).

Olõts pühi, Olõtus pühi' (Pühapäev pärast Lihavõtet).

Keväjäne Migula (9. lehe k. p.).

Suwidze pühi' (Nelipühi). *Lehtpäiv* (10 päeva pärast Nelipühi).

Pühä Jaani päiv, Pühä Piitre päiv.

Suure Maara päiv, Maa Mihkli päiv (neli nädalat enne Hing-aiga = 4. viina k. p.)

Hingepäiv (1. talve k. p.). *Sügüsene Migula* (6. jõulu k. p.).

Talze pühi' (Jõulu pühad).

5. Tähtedest kuulsin nimetatavat:

Ao tähekene, koodi', sõglakene (taeva sõglakeze'); linnu rada on *tsirgutee*.

Naljaks veel 6. Sõrmede nimed.

Mihalovas nimetati nad mulle (põidlast hakates) järgmiselt:

1) *Päss*, 2) *Sid'i sõrm*, 3) *Pikk Piitre*, 4) *Kula Katre* (= Kulla Kadri), 5) *T'sitsirik*.

Nersa vallas olivad vähe tõised nimed:

1) *Päss*, 2) *Kulla kandja*, 3) *Pikk Piitre*, 4) *Soola maitsja*, 5) *Tsili sõrm*.

Kust, millal, miks tuli Maarahvas Lutsi poole?

Manteuffel: *Polniŝch-Livland* kirjutab, siinsed Eestlased olla täini ära unustanud, kust ja kunas nad tulnud. Tema arvates on nad kas sõja aegu siia toodud ehk algusest saadik siin olnud. Viimse arvamise

vasta, et nad ajaloo hakatusest saadik siin elanud, käib juba see, mis rahvas ise enese alguskodust rääkida teab.

Hakkame Mihalova meestega. Siin on keel kõige enam ununud, rahvas juba pea kõik Lätlasteks muutunud, sellega muidugi ka ajaloolised mälestused meelest kadunud. Ometi teab üks ja teine jutustada, siinsed Eesti külad olla Janovoli meeste asutatud. Kolm ehk neli põlve tagasi tulnud Janovoli poolt, kus siinsel rahval ka nüüd veel palju *hõimu* olla, mehi siia, hakkanud metsa laastama, maad sulaks tegema, majasid ehitama. Nende järeltulijad olla siinne Maarahvas. Kauge-male mälestus tagasi ei ulata; ei tea ka — pääle mõne soldati ja bur-laku, kelle silmaring laiem — pea keegi, et maailmas pääle Lutsi Maa-rahva veel kedagi on, kes *Maavärki hamadzäs*. Mis sa rahvalt nõuda võid, kui juba kohalised „haritlased“ küsisivad, kaugel see великое княжество Эстонія õige olla, kus Eestlaste pesapaik on.

Läheme edasi tõistesse Eesti valdadesse, lõuna poole. Siin on rahvus paremini alal hoitud, olgu küll, et ta ka kadumas ja suremas. Ka mälestused on elavamad; rahvas teab, et ta mitte ikka siin ei ole olnud, vaid siia tulnud. Küsimise pääle: „Kust?“ — sain vastuseks: „*Maä püült, Roodzi maalt, Roodi kuniga maalt, tõze kuninga maalt, изъ нѣмецкой земли, изъ шведской земли.* (Veske nimetab ka veel: *Riia maalt*, mida ma kuulnud ei ole.) Ka nimetati mõne laulu kohta, see olla nii ka *Roodzi maal* lauldud, mõne riide moe kohta, see olla ka *Roodzi maal* pruugitaval olnud.

Aega, kuna nad *Roodzist* tulnud, ei teatud ligemalt määrata, kui sugupõlvede järele: 4—6 põlve tagasi.

50:ne aastane mees (Pylda vallas) jutustab: „*Me vanaezä ezä, Jakap, tull' vellega ütehn Roodi maalt Vähä küläst, ja siie sai ka Vähä külä.*

Kirivä-kidze külas teati ütelda, väljarändamine olla sõa aegu olnud. Sõa aegu tulnud isa nelja pojaga Rootsi maalt, asutanud Nitkova küla, tõisi tulnud järele — nii siginud siia Maarahvas. (Sõa kohta räägiti sedasama, mis kodumaal pininukkidest: *Sumpuri nõna', pikä ninä',* see on *pini'*, olla ülesnuuskinud, kus keegi peidus olnud; ei avitanud muud nende vasta, kui et viisud tagurpidi jalga ajasid, tuhka alla, ja nii jäljed ära segasid, ehk et sohu läksid suuni ja *lõmmu lihe* katteks pääle võtsid).

Veel ööldi, *Roodzi maal* olla orjus liig kange olnud, ja inimesed karganud *ezändite aegu* siia ära, kus tihe mets kohanud, ja vaba elu kutsunud, sest et *ezändid* siin ei tuntud. (Siit olla mõned ka edasi põgenenud üle *Väina jü Poola maale*.)

Kirivä-kidze külas jutustati mulle ühest *Indrikust*, kel *Roodzi maal* väga kibe elu olnud: peks herra poolt prii pärast, toidusega raskem lugu. Kord, kui Indrik jälle herralt löömist saanud, läinud ta süda nii täis, et herra karvust kinni võtnud ja tal pää ümber keernud *ku oina pää*. Surnud, mis surnud! Indrik põgenenud ühes poja ja tütreaga Lutsi poole, kus elama hakkanud. Et tal käsi hästi käinud, kutsunud ta pärast kodumaalt tõi si ka veel järele, ja nõnda saanud viimati siia poole palju rahvast.

Nii näeme, et endise kodumaa mälestus veel elab. Kus *Roodzi maa* on, ei ole raske ära arvata. Üle mere me teda otsima ei lähe, nüüdsesse Rootsi riiki, — Eesti oli Rootsi maa ja Rootsi valitsuse all; *Roodzi maa*, *нѣмецкая земля* nne seletas ka säälnu rahvas ikka Eestiks. Keel näitab välja, et väljarändajad Võru poolt tulnud on; ka arvati, ülemal nimetatud *Roodzi maa Vähä külä* ei olla liig kaugel *Maa püül*, vaid varsi, kui sinna maale saad — nii siis Eesti lõuna piiril. (Vist on ta Vastseliina kihelkonnas, Misso vallas olev Vähä küla. *Paideri* tuletab Rõuge „*Paidra*“ vesket meelde).

Maa nimetus määrab umbkaudu ka väljarändamise aega.

Liivimaal algas Rootsi mõju juba seitsmetöistkümnendama aastasaja algusel ehk varem, 1629 tunnistati Liivi maa ka ametlikult Rootsi riigi osaks ja alla. Rootsi valitsus ei kestnud kauem, kui aastani 1710, kus Vene valitsus algas. Et rahvas *Roodzi maalt*, *tõze kunninga maalt* tulnud, sellega on selge, et nad enne Vene valitsuse hakatust kodumaa maha jätsivad. (*Kuninga* nime annavad nad ka nüüdiselise valitsejale, Keiser on tundmata sõna).

Ühtlasi arvan selge olevat, et nad enne Rootsi valitsuse hakatust ei või tulnud olla, sest kust oleksivad nad muidu — päälle mõne sõna, mis Rootsi keelest tulnud, (näituseks: *säng*, *pung*) — *Roodzi* nime saanud?

Väljarändamise aeg oleks siis seitsmetöistkümnendama aastasaja keskpaik; sellega läheb ka ühte rahva mälestus, et siin 4—6:es põlv elamas on. Muidugi ei ole rahvas ühe korraga siia tulnud, vaid küll aegamööda siia nõrgunud ja kaldunud.

Väljarändamise põhjus on vssisti see, mida rahvas ise põhjuseks peab: raske teoorjus, mis mitme sõa ja nälja läbi ärakurnatud rahval iseäranis raske kannatada oli.

Keegi Poola mõisnik arvas, Eestlased olla siia Liivi mõisnikkude kaudu saanud, kes siin maid ostnud. Selle vasta räägib rahva mälestus: just mõisnikkude eest nad siia põgenesivad, ja siinpool võttis neid tihe mets vasta, kus neid kaua aega rahule jäeti; orjapõlve ei olla nad oma üteluse järel sadantki aastat maitsta saanud. Ka arvasivad mõned Lutsi mõisnikud, Liivi maalt olla Lutsi poole kurjategijaid saadetud, nii kui nüüd Siberisse. Kas aga mõisnikud tuhande kaupa kõige tugevamaid töölisi ära saatsivad, ei tahaks ma uskuda. Eks nendega tuldud kodumaalgi toime, kus karistamise õiguse suuruse üle just pääd ei murtud, ega vanu kirju uuritud. „Mis õigust talupoja inimene tahab? Saad peksmata kohtu uksest välja, on õigus käes!“

Agaga — ütleb ehk keegi — seitsmetõiskümnendamaal aastasajal oli ju Eestis juba Evangeliumi usk valitsemas, ja siit rahvas on Katoliiku usku, kuidas see seletada? Arvan nii. Siia tuli Liivist Evangeliumi usku rahvas — Vahtstalo külas jutustati mulle kogunigi nii — tuli siia just sel ajal, kui Katoliiku kirik siin uuesti pääd hakkas tõstma, uuesti võimu oma kätte sai. Mis loomulisem, kui et juurdetulija rahvas Katoliiku usku läks? Ja suuremat ühest usust tõise minemist, tõise usku vastavõtmist, missionäärise, kirjalikkusi tunnistusi, lubamisi nne minu arvates tarvis ei olnudgi. Rahvas tuli maale, kus Katoliiku usk valitses, oli sellega iseenesest mõista katoliikuusuline. Evangeliumi kirikuid, õpetajaid, ei olnud, Katoliiku preestrid oli, sellega võtsivad need hingeelu eest muresemise enese pääle. Kas rahvas ülepää ka palju usu vahest märkaski? Usuõpetust olivad nad, kui üleüldse, siis õige kasinal mõõdul saanud, ja ka uues kodus ei vaevatud neid selle külje poolest. Mis Evangeliumi Luteruse usu kirik siin kaotas, võttis ta just sel kombel, kui siin Katoliiku kirik, enesele tagasi Peipsi piiril. (Võiks ka olla, et kodumaalt juba katoliikuusuline rahvas välja rändas, sest Ev. Luteruse kirik ei olnud Eestis mitte ainus valitseja).

Osalt Eestlasi olla ka Vene Õigesse usku läinud ja nimelt aasta 30—40 eest; nii üteldi mulle, praeguse Lovodina küla elanikud olla suuremalt jaolt Maarahvas; kõik küla on Vene õigeusuline. Muudest Vene õiget usku Eestlastest Lutsi pool ei ole ma kuulnud.

Selle päätükile vähe lisa.

Siinne rahvas teab, nii kui nägime, et Eestis Eestlasi elab. Pääle selle on nad Pihkva Eestlastega kokku juhtunud: *Opškova man un Maarahvast*. Ka tunnevad nad Peterburi kubermangu Soomlasi ja ütlevad, need olla küll *Maarahvas*, nende keelest ei saavat nad aga palju muud aru, kui: „*Kuule veli!*“ mis pääle selle, see on *süvembäh*, kui Lutsi meeste keel.

Mis mulle uus, oli, et ka Pihkva kubermangu Красное alevi ligikonnas Eestlasi elada. Красногородская vallas on (selle valla kirjutaja teatete järel) järgmised 8 Eesti küla 56 taluga:

Музы 18 talu, Барашково — 5, Сейпалово — 5, Частилково — 3, Шутово — 9, Иванцево — 9, Усово — 4, Чернецово — 3. Külade asunikud on Vene õiget usku; kuna nad sinna elama asunud, ei mäleta keegi. Хлѣбъ olla nende keeles = лейбъ, соль = сола, вода = вези, лошадь = хопэнъ, овца = уть.

Ühe Räisaku kaupmehe teatete järel on ka Новоржевъ'i ja Великіе Луки linna ligikonnas Eestlasi — kas ehk uuea aja sisse-rändajaid, ei teadnud ta ütelda.

Ka Tveri kubermangus näinud keegi siitpoolt mees aasta 50:ne eest Eesti külasid. („Olevik“ 1893 N:o 8 järel on Tveris 1500 Eestlast). Kuna need Eestlased sinna rändanud, ei ole mul teada; ehk olivad nad ka Tveri Karjalased? (Mees ütles, nende keelest ei olla ta suurt jagu saanud).

Maarahva elu, olu.

Lutsi kreis on enamasti tasane maa, kõrgemaid mägesid ei ole sugugi, künkaid näib siin ja säääl. Metsa on küllalt ja oli enne veel enam, sest palju metsa on põlluks muudetud; talupojale on teda aga õige vähe pruugitavale antud. Veest ei ole puudust: on ojasid, on järvekesi — siin ja säääl ka soomaad. Põllu põhja üle ei või kaebada: saab ta õieti haritud, siis tasub ta vaeva auusasti tagasi.

Siia tulivad nüüdse Maarahva esivanemad, hakkasivad metsa laastama, maad harima, asutasivad siia mitmed külad. Hakatuses olivad nad — nii kui rahvas igalpool räägib — omad peremehed, mõisnikku ei olnud; kui aga maad mõnda aega oli haritud, ja inimesed nii kaugele jõudnud, et neilt midagi võtta oli, siis ilmusivad ka *ezändä*. Arvatakse, et see Katariina II aegu sündis; selle järele ei oleks orjus siin sadantki aastat kestnud.

Orjuse aja mälestused on, mis nad Eestiski on: kurnav töö, vähe leiba, palju peksa — ei neid maksa laiemalt harutada. Nimetaksin ehk seda, et siinsed Eestlased visamad olivad mõisaherradele vasta panema, kui Lätlased: räägitakse ühest ja teisest mehest, kes herra vasta kätt tõstnud, siis muidugi ära karganud. Janovoli ja Nersa mehed on aga oma mineviku pääle otse uhked. Säälse rahva mälestuses elab praegu veel mäss, mille läbi nemad varemini vabaks saivad, kui tõised ümberkaudsed vallad, näituseks Pylda. Aastal 1840, jutustati mulle, puhunud Janovoli ja Nersa Eestlased (sel ajal ühe mõisa järel) vaenusarve mõisa krahvi vasta, sest et selle valitsus neile liig kange olnud. Nad tunginud, kellel kirves, vikat, kellel vana jahipüss sõjariistaks, mõisa, — krahv saanud oma perega veel õigel ajal minema — lõhkunud säääl kõik pihuks ja puruks, siis otsinud krahvi keldritest ja aitadest hädä, paremat nälja ja jänu — iseäranis aga jänu — vasta; selle juures olla neile Lätlased suureks abiks olnud, palju enam, kui mõisa võtmise juures. Rõõm, pidu ei kestanud kaua, toodud kassakad mässu vaigistuseks. Mehed pannud vasta, mitmed löödud ja lastud surnuks, ka mõni kassakas ei olla enam tõusnud, kui talumehe kaigast maitsta saanud. Lõpp oli muidugi, et talupojad võideti, ühtlasi aga, et mõis ja talupojad kroonu alla tulivad ennemini kui tõine siinpoolne rahvas. Mulle rääkis keegi vanamees, ta olla ka ühes olnud, — *a ezändäl hüä ol' viinushka, hüä* — kui ma aga mässu üle mõnda kirja hakkasin pistma, löi mees kartma, et ehk nüüd veel ette nõutakse.

See sündmus ja ta mälestus seletab ehk osalt, miks juhatuses nimetatud venekeelses Viitebski kubermangu statistikas 295:ma lehekülje pääl Eestlaste *буйный, неуживчивый характеръ* laidetakse, ja miks ma siin ja säääl kuulda sain, *чухна olla упрямый народъ*. Чухна on kord teisest puust, kui ta naaber Lätlane!

Kroonu ostis mõisnikkude käest maad ära, ehk õigem: maksis talupoegade eest mõisnikkudele kohtade hinnad välja ja nõuab 49 aasta jooksul talupoegadelt lunastusraha tagasi kõrgema rendi kombel.

Vallad on Lutsi pool suuremad, kui nad Eestis olivad, lähavad ehk nüüdsete ühendatud valdadega ühte. Pylda vallas näituseks on 10,000 hinge ümber. Valla piiridel ei ole kihelkonna ega mõisa piiriga tegemist: ühes vallas on mõnikord mitu kihelkonda.

Vallavalitsuse ülem mees on *vallapää* (старшина), selle all on valla alaosade (общество) esimehed: *mõistja* (староста). (Mihalovas oli vallapää Eestlane, ei mõistnud aga muud enam Eesti keelest, kui: „Tule siia Maamees!“ Mõistjaid oli sääli viis; valla ammetnikkudest ei osanud — pääle kirjutaja — keegi kirjutada; nimi muljuti pitsatiga paberitele alla).

Kirjutaja on iseäranis siin, kus kirjutuse kunst veel vähe tuntud, tähtjas mees, mõnikord otse isevalitseja.

Iga päev on vallamajas üks ehk kaks kümnikku (десятский) kirjutaja ja tõiste ammetnikkude käskusid ootamas ja edasi toimetamas.

Aastal 1854 anti igale peremehele kroonu poolt nii suur maaosa (участокъ) kätte, et ta sellest elada võis. Selle maaosa suurus ei ole igas kohas üks ja seesama; ta ulatab 18:nest tessatiinist põllumaad kuni 60:ni. Karjamaad ja metsa on vähe.

Hakatuses jõudis maa perele leiba anda, aegamööda hakkas ta napiks minema. Palju inimesi rändasivad ära, iseäranis Tomski poole; kui sellele kõva keeld pääle panti, kargasivad mitmed minema. Maa puuduse pärast käib rahvas — iseäranis noored mehed — kaugemalt tööd otsimas, nad käivad *burlakuh*; (nii kui näituseks Saarlased „Ülemaal töös“).

Poeg, õigem: pojad pärivad isalt koha, jaotavad ta ära, teevad ühest talust kaks, kolm. (Külade arvustikust võib näha, mitu maaosa alguses antud, mitu talu neist aegamööda sündinud). Seaduses ei olla niisu-

gune jaotus lubatud, nii kui ööldi. Ma ei tea, kas see tõsi, kuid nii palju nägin, et vallaraamatutesse jaotused ära olivad tähendatud.

Pojad on isa pärijad; selle eest on nende kohus ema, sõsaraid, naisterahvast sugulasi toita, katta, nii kaua kui need kas mehele lähivad, surevad ehk tõist viisi perekonnast lahkuvad. Ei ole poegi, siis on tütreid pärijad.

Rahvas võiks jõukamalt elada, kui ta elab, aga need jaotused kisuvad palju tagasi. Talusid tekkib juurde, maalapikene jääb ikka kitsamaks ja kitsamaks, nii et ta kõigele perele enam tööd ei anna; sagedasti saab üks vaim ühe hobusega kõige talu töö vasta.

Ka joomine ja kohtumajasse jooksmine saadab suurt kahju; mõlemad käivad sagedasti käsi käes: minnakse kohtumajasse, et asja oleks kõrtsi põikeda. Iseäranis kohtupäevadel hüüab kõrts. Valimiste aegu pannakse seaduse põhjusel kõrtsi viinakambri uks pitseriga kinni; see karvapäälna seaduse täitmine on väga ilus ja armas ja edendab karskust, paljalt selle pääle peaks vaadetama, et enne pitserdamist viina vaatisid tõise kambri ei kanta.

Sagedasti koguvad valla peremehed kokku paljalt jooma tarvis. Kord tehti metsa suur tuli üles, toodi kõrtsist viina, õlut, joodi, lauldi, riieldi, siis panivad kõik põõsaste alla puhkama; säält koristavad naesed nad tõisel hommikul ära. Kohtumajas on liig sagedasti koosolekuid, ja see raiskab tööaega. Kirjutajal on voli, ja seda ta tarvitab, kutsub valla liikmeid (mõnikord tühja, palja asjade pärast) ette, ja kes ta käsu pääle jalamaid ei tule, langeb trahvi alla. Keegi kirjutaja tahtis kõik Eestlased — kas ükskhaavalt ehk korraga, kuidas ma soovida — vallamajasse kutsuda, et mul tarvis ei oleks küladesse minna. Sagedasti kurtsivad talupojad, ammetnikkude näppude külge jääda liig palju rahva omandusest. „*A mes teet? kuning om kaven, Jumal' om kõrgen!*“ Palju neist kaebtustest tõe põhja pääl on, ei tea ma ütelda, aga ega nad just tuulest ole võetud.

Põllutöö kohta nii palju, et siia suuremaid uuendusi läbi ei ole jõudnud tungida. Kelle kaudu ka? Ajalehtedest nägin paljalt ühe: *Сельскій вѣстникъ*’u, ja see saadetakse ilma hinnata. Mõisate põllud on — rahutumate aegade ja omanikkude vahetuste tõttu — sagedasti veel halvemini haritud, kui talupoja omad.

Kui pikkamisi asjad siin käivad, sest annab ka see ehk tunnis-

tust, et väga mitmes kohas veel *tuliraud*, *räni*, *pess* pruugitaval on, *spitskakõžõ* enam nagu uhkuse asi.

Suuremad tööd tehakse ühise jõuuga, peetakse *talus*. Süüa, juua antakse, maksu mitte, selle eest on aga abi saaja muidugi ka abi andja, kui tarvis. Süüa antakse *talguh*, nii kui ülepäägi kombeks, neli korda päevas; sööma korrad on: *bruukošt*, *sjuum-aig*, *ljöna*, *õdagline*.

Võtame kõik kokku, võime ütelda: rahvas elab, saab enamasti omaga läbi, suuremat rikkust aga ei ole. Lõbu otsitakse joomises, sest et rahvas ise muud ajaviidet ei tunne, rahva juhatajad muud talle pakkuda ei mõista. Asjalugu ehk võiks paraneda, kui värske, kevadine hariduse tuul kord ka üle selle maa puhub, aga kuna tuleb see kord?

Külad, majad.

Rahvas ei ela mitte üksikutes taludes, mitte kaugel tõinetõisest, vaid külades koos, ja külad on tõinetõise kaelas, nii et kümne vers-taga niisama mitu küla ära käid; siis on aga jälle tühja maad vahel.

Siinne *külä* ei ole mitte kodumaa küla nägu. Eestis on majad teelt kaugemal ära õue sees, siin *õkva uulitsa veerehn*, aga mitte rinnaga vasta tänavat, nii kui mitmes Vene külas seda olen tähele pannud, vaid otsaga.

Siin ja sääl on õuele (*muru*) aed ümber tehtud, harva näed maja ümber puid ehk viljapuu aeda; talud, majad on väga tõinetõise ligidal.

Enne kui *tarre* astume, puhkame trepil jalga; trepil on tõine pink tõises küljes ja laudkatus pääl. Trepilt astume *vajuze* kaudu *tarre*. Ei ole tubasid enam, kui kaks: tõine tõisel pool vajust. Tubadel on kaks kuni kolm enamasti kuueruudulist aknat ees, laudpõrandad all, pliit ehk ahi sees; viimased kaks mõnikord ka ühendatud. Majal on korsten (*kommen*) pääl. Väga harva leiad suitsumaja; Eestlaste juures olen neid viis või kuus näinud. Suitsumajadel on enamasti üks ainukene tuba; ehitusmood tuletab Eesti vabadikkude urtsikuid meelde. Suitsumajasse astudes näed, harilikult pahemat kätt uk-

sest, suure kiviahju. Kolle (leepäälne) ei ole põrandaga ühe kõrgune, vaid 2—3 jala kõrgusel käib ümber ahju puuraam, ja see on ahju ukse ees nii lai, et katlal ruumi on; muidugi on puuraamil sääal kohal paks sauekord pääl, et tuli puu kallale ei pääse. Ukse kohal seina sees on suitsuauk = *pai, paja, otpai*.

Partel ja ahju otsel on *püru'* kuivamas. Ahjupäälne (*virus*) on vanade inimeste päralt — vana kont tahab sooja kohta; — ka korstnaga majades on ta nii suur ja lai, et magamise kohaks sünnib.

Üks toa nurk on ehitud pühade piltidega, ristikujudega, lillekestega, hõõvlilaastudest tehtud tähekestega nne (*Jumala, Jeezuse päl-gõkõzõ', obroozokõzõ', ažakõzõ'*). Pildid on enamasti Jeesuse ja Maria pildid, siis mitmetsugu Katoliiku pühad mehed ja naesed. Piltide allkirjad ja seletused on suuremalt osalt poolakeelsed, siin ja sääal saksakeelsed; arvan ka lätikeelseid näinud olevat, eestikeelseid mitte. Jeesuse ehk Maria pildil on sagedasti eesriie ees.

Pühade piltide kõrval ja vahel on tõisi näha, vähem pühasid, nii kui linna uulitsal leitud kärisenud ajalehta, naesterahvaste moelehta nne: „*Iks illos om* —“ mis siis muud, kui seina pääle!

Majariistu üleliig palju ei ole: mõni *laud, pink*, siis *tooli'*, *loshka* = säng, ase; (*säng* nimetatakse enamasti paarist lauast kokku löödud, seina külge kinnitatud magamise raam, mitte voodi, mida koha päält kiputada võid; ometi tarvitatakse *säng* ka viimases tähenduses).

Kus noortsugu majas, on lae parte vahel pikk ritv ja selle otsas *häll* = kätki, see on korv, kus laps sees.

Pea igas majas nägin *piele'* = kangaspuud, ja neiud ning naesed mõistsivad osavalt nendega ümber käia; enamasti kõik riie (vähemalt meeste riie) kujutakse kodus; niisama mõistetakse kangaspuudel valmistada laudlinasid (*lavarätl'*, *lavarõvas*) ja kirjadega käterätikuid (*rutsniga'*); käsitöö osavusest tunnistavad veel mitmetsugu kirjadega *kinda'*, *kapta'*, *võõ'*. (Vööde kujumiseks tarvitatakse väikesed neljanurgelised, arvata peopesa suurused *lavakeze'*).

Muidugi ei puudu *vokk'*, mõnes kohas *rattakõzõ'* nimetatud, ja ta vanem sõzar *prädämits* (ilma rattata).

Mõlema toa vahel on külm koda (*vajus*), sagedasti käsikambriks tarvitatud. Seinade ääres on maja- ja tööriistu, nurgas *taariastja*, *jahvikivi'* (sagedasti jahvatatakse kodus) ja *uhmõr* ning *pekli'*, millega *surteri surbutas* laudil: *käzigu'* (*käzik*), *nüsigukõzõ'*, *toobikõzõ'*,

korvikõzõ, *tõlvakõzõ*, *soolavakk* nne. Suvel on vajas ka nooremate pereliikmete magamise kohaks; pidude aegu ootavad kerjused ja san-did siin armupalukest.

Vajusest viib tagauks välja *tahraida*, kus elajad söödetakse, joo-detakse, lehmad lüpsetakse. Tahraid on tare ja *lauda* vahel; talvel visatakse sõnik laudast siia, niisama pühkmed toast.

Õue pääl on üks *ait*, *kambar* ehk ka enam, vilja, jahu, riiete tarvis; siis *kõlgus*, majast kaugemal *rii* ja *saun*. Seda ei ole ma kuskil näinud, et rehi ja laudad elatishoontega ühe katuse all oleksi-vad olnud.

Kui Manteuffel siinsetest Eestlastest ütleb, nad olla in einem hohen Grade jähnußig; der Unsauberkeit in ihren Wohnungen stellt sich nur die in den Wohnungen der polnisch-litvändischen Juden gleich — siis võib tal oma aja (1868) kohta küll ehk õigus olla, sest et suguvendi siin — ja säälpool Emajõe just mitte puhtuse eestvõitlejateks nimetada ei või. Nüüdsel ajal — nii palju kui mina jõudsin tähele panna — elavad siinsed Eestlased palju puhtamalt, kui mitmes kohas kodumaal. Võis ehk see suurem puhtus osalt ka sellest tulla, et majades suve ajal käisin, kus inimesed vähe seespool seinu on, ja musta vähem kokku korjub, ja tõiseks, et koolera kartuse sunnil ka ülemalt poolt selle pääle vaadeti, et õued, tänavad kasitud oleksivad.

Riided.

Nüüd on enamasti igas kohas poeriided ja need niisamasugused, kui Eestis, kus rahvariie kadunud: sitsi jakid, kuued, saksa tanud, meestel kraed, vestid nne. Aastat kolmkümmend tagasi olivad kõiki-del veel oma tehtud ja oma moe järel lõigatud riided.

Meeste ülikond, *kõrrahus rõivid* oli valgest linasest riidest, nagu nüüdgi veel sagedasti tööriided. Püksid, *kaadza*, kanti enamasti pikad, vahest sekka ka lühikesed; (viimased nüüdgi veel siin ja säääl näha); pükste pääl oli pikk valge särk, *hamõ*, *võõga* kinnita-tud; päälmine pikk, kuue moodi riie, nimetati *rüüd*. Nüüdsel ajal kantakse sinihalli villast riiet; sellest riidest *rüüd* nimetatakse *särk*;

särk on kadumas, ta asemel võtab lühem kuub, *kuulik*, maad. Päälmine talverie on muidugi kasuk, *kaškas*.

Pääs on müts, *küpä*, suvine enamasti poodist ostetud, talvine *küpä* sagedamini omatehtud (rebase ehk jänese nahast, kõrvadega). Juuksed lasti pikaks kasvada, sagedasti õladeni.

Paremaks jalavarjaks olivad ju ammusest ajast *saapa* pruugitava, töö juures *viizu*, *tsuvva* ja *puidze*. (*Viizu* on paju ehk kadaka koorest tehtud pastlad, *tsuvva* nahast, *puidze* puu kingad). Jala mähkmed, *rätiga*, olivad ja on linasest riidest, seotakse (kui püksid lühikesed) ristati *kapluga* sääre ümber kinni.

Siinsetel Läti talupoegadel ööldi samad riided olnud olevat.

Tüdrukute ja naeste ülikond. Kuna vanemat liiki meeste riideid siin ja sääl, nimelt töö juures, veel näha on, on kirjeldatav naesterahvaste ülikond ju aasta kolmekümne eest kadunud.

Naesterahvaste kuub, *ündrik*, on valgest linasest riidest; alumise ääre sisse on kujutud punane (vahest ka muuvärviline) *magõlang*. Valge särk, *hamõ*, kanti muidugi seespool *ündrügüt*. *Hamõl* olivad laiad, kirjutatud kraed, *kaldudze*; olivad käiste otsad kirjutatud, nimetati nad *sidi-käüze* (*sidi* = juut). Ka korsett ei puudunud, ta nimi: *pihus*, eest kaunis laialt välja lõigatud, et *hamõ* välja paistaks, ilma käisteta, kõvasti ümber ihu kinni pitsitatud. *Põll* on tuntu, kanti harva. Ka oli naistel (nii kui meestelgi) särk ja *rüüd* päälisriideks.

Kiriku läksivad tüdrukud sagedasti palja pääga, mõnikord pandi üks rätik pähe. Juuksed punuti ühte palmiku, mõnikord naljapärasest *kitsehand* nimetatud. Langenud tüdrukutel oli kohuseks enam kui üks rätik kanda.

Naistel oli kaks rätikut pääs: üks Türgi turbani moodi ümber pää seotud, tõine selle pääl, kolmenurka koos, kurgu all kinni. *Päü köitmisel*, kui mõrziast noorik sai, seoti esimene rätik, nimetati *mits*, *müts*, *mütsikene*, *rätikene*, *nukk*. Tõine rätik kanti, nii kui nimetatud, selle pääl; juuksed ei tohtinud rätikute alt välja paista. Niisama oli paljalt naistel kantav — *linik* ehk *kaal*, 4—5 arsinat pikk käterätik, mõlemad otsad nõõlaga ehk kangaspuudel kirjutatud. (Ka sellega *kõideti* mõnikord pääd). *Linik* seoti ümber pää õige kunstlikult: üks ots rippus üle parema õla ettepoole, tõine ots, sõlmik sees, üle pahema õla tahapoole. Ka kanti *linik* lihtsalt, ilma sidumata, üle

õlade, mõlemad otsad eespoole rippumas. *Linigi* pääle oli sagedasti rätik seotud, *linigi* all ei kantud rätikut. *Kõrig* nimetati suur valge, omakujutud, mõnikord kirjutatud villane õlarätik; pikkus suurem, kui laius. Rätikud ja riided, kõik oma tehtud, olivad pääle kirjutuste ja väljaõmbluste — valged.

Jalas kanti sukad, *kapta'*; neid kinnitasivad sukapaelad, *raigakõzõ'*. Villased, varrastega kujutud neljakandilised säärekatted, paeltega säärite külge seotud, nimetatakse *razu'* (paar *raske*). Kui mees-terahvastel ammu ju kirikuteel *saapa'* pruugitaval olivad, olivad naes-terahvastel jalavarjuks ikka veel *kota'*, *kolakõzõ'* (paar *kotte*) = madalad nahkkingad; neid hoiti nii, et aastat 10—12 ühe paariga läbi tuldi; kirikule mindi muidugi palja jalu, kiriku külje all pandi jalavarjud jalga.

Tööl oldi kas palja jalu, ehk *tsuvva'* või *viizu'* olivad kattedeks. Nüüdsel ajal on ju poolsaapaid näha.

Niisugustes riides, kui eespool kirjeldatud, pandi surnud kirstu, niisugused olla, nii kui mõned ütlesivad, ka *Roodzi maal* pruugitaval olnud.

Meestel, naestel, lastel — kõigil on kaelas *paadre-hel'me'*, *paadresora'* (Rosenkranz), mille abil palvetatakse, *skapleri'*, riide pääle kirjutatud ristid ja tähed, ja pääle selle mitmesuguseid metallist *ristikeizi* ja *rahakõizi*.

Kiriklik elu.

Kirik ja usk on ka siin vägevam rahva side ja rahvuse alalhoidja. Preestrid — Poolakad, Leedulased, siinsed Lätlased — on mõistnud rahva südames armastust oma kiriku vasta äratada; ehk on see armastus ka selle läbi just kasvanud, et kirikul raskustega võitlemist oli ja on: pärast Poola mässu anti siin kõvad seadused, preestrid tulivad kange ülevaatamise alla, kirikuid pandi kinni, lätikeelsed raa-

matud keeldi ära, niisama ristide ülesseadmine teede äärde ja ristide parandamine. (Katoliiku maades ja ka siin on nimelt pruugiks teede äärde ja külade tänavatesse ristsid ristilöödud Jeesuse kujuga (Crucifixus) üles seada; neil on enamasti laudkatus pääl, ja on nad ilusasti ära ehitud lilledega, lintidega, vanikutega nne. Pühapäiviti laulab rahvas — kus kirikut ei ole, ehk kus teda ligidal ei ole — nende ristide, mõnikord õigem ütelda: risti riismete ees.)

Läti raamatud (see on: kohalises Läti murdes kirjutatud) keeldi ära. Mitmed õppisivad Poola keele kätte, et Poola raamatute järele palvetada. Nüüd ei olla raamatute keeld küll veel ammetlikult kadunud, aga järeivaatamine on nõrgem, nii et kirikutes Läti raamatust lauldakse. Neid müüakse veel salajas, kui konderbanti, ja maksetakse 3 — 4 rubla tükist. Ühel Juudil, kes nendega kaubelnud, olla neid 6,000(!?) tükki ära põletatud. (Eesti keeli raamatutest allpool).

Katoliiku usuõpetust koolides ei anta, Läti emade auuks pean aga tunnistama, et nad omad lapsed lugema ja palveraamatu tükkidest jagu saama õpetavad.

Usk peab rahva koos, ja usu pääle vaadetakse palju enam, kui rahvuse pääle. Katoliiku usku Lätlasele on sedasama usku Poolakas palju omasem, kui Evangeliumi Luteruse usku Riia Lätlane: „Me oleme kõik üks Katoliiku rahvas!“ Ja siinse Eestlasele on *Maamees* paljalt see, kes ühtlasi ka Katoliiku usku on. Need Eestlased, kes Vene Õiget usku on, ei ole *Maamehe*. „*Olõ õi nimä Maarahvas, nimä uma Vindlaze*“. See on ka üks näitus tõistele lisaks, kuidas usk sugurahvast lahutada võib, võõraid rahvusid ühendada.

Rahvas on, kuidas ööldud, Katoliiku usku (pääle Ungarlaste ja mõne Narva ning Tallinna Eestlase ainukesed katoliikuusulised Soome sugu rahvaste hulgas) ja peab oma kiriku kommetest truusti kinni. Toas on pühad pildid, nende ees palub Katoliiklane hommiku, õhtu poolvalju häälega, loeb oma *paatre*, *tervetatu* ja muid palveid, lööb *ristikeizi* ette nne.

Iga reede ja laupäev on (pääle Jõulu esimese püha, kui see selle päeva pääle juhtub,) paastupäev, ja paastud peetakse kõvasti. „Mis usk see on, kus paastusid ei ole?“ — naersivad rahvas.

Kirikud olen jumalateenistuse aegu ikka täis rahvast näinud. Katoliiku kirikut ega jumalateenistust ei hakka ma ligemalt kirjeldama, sest et see siin tõine ei ole, kui muial; nimetan paljalt mõnda. Enne

kui preester kirikusse astub, lauldakse koori päält, sagedasti orila kaasmängul. Eestlaulja, orila mängija hüütakse *ilumees*; lauluviisil (ka ilmalikul) on ilus nimetus *helii*, laulma = *helii vidämä*. Laul ei ole üldine koguduse laul, vaid üks palvetab poolvalju häälega raamatust, tõine paatre helmeid läbi näppude libistades, kolmas nurub oma laulu. Nelja ehk enam keele pääl palvetatakse. Selle vahel käiakse pühade piltide ees kumardamas, viiakse ohvrid (raha, leiba, vaha, hinges loomi) altarite pääle. Altarid on enam, kui üks. Lutsi linna kirikus näituseks — ühtlasi ka Lutsi Maarahva pääkirikus — on üks pää-, viis kõrvalaltarit. Ohvri annid koristatakse altarite päält pea — sagedasti veel jumalateenistuse aegu — ära, iseäranis hinges loomad; need kantakse mõnikord paljalt altari eest läbi. Ohvrid on üks osa preestri palgast.

Astub preester sisse, siis vaikivad laulud, palved, algab vastalaul, päris jumalateenistus. Vastalaulud on latinakeelsed, ja rahvas laulab neid sagedasti, ilma et sisust aru saaks.

Kiriku, kirikust astudes kastetakse ukse juures sõrme otsad pühendatud vee sisse, lüüakse ristimärk ette, antakse Kristuse kujule suud.

Kirikute ees istuvad mõlemal pool teed pikas reas sandid, kerjused, mitmetel raamatud käes, kust valju häälega laulavad. Kirikute juures on — iseäranis suurematel kirikupühadel — müüa kõiksugu pühasid piltisid, kujusid, ristisid, paatre helmeid, Poola keeli palve-raamatuid nne.

Käisin ka Katoliiklase ja nimelt Eestlase

puhtih,

see on: matusel. Ligidalt, kaugelt oli rahvast kokku voolanud, pääle 300 inimese, — surnu oli rikas ja auustatud mees olnud — ja kes tuli, võeti lahkesti vasta. (Naesi oli palju punases riides ilmunud.) Kui palju sööki oli muretsatud, ei tea ma ütelda, joogiks oli valmis pandud: kolm pange (ведро) viina ja 150 pange õlut.

Surnu oli valges riides, pikk särk üll, särgi pääl sinine vest. Surnu juurde (ehk otse tema rinnale) seatud taldreku pääle panevad sissetulejad kas raha ehk vaha — vaeste hääks. Kirstu ümber põlesivad küünlad.

Rahvas laulis suure häälega (muidugi Läti keeli) Taaveti laulusid. Üks algas, võttis otsa üles, tõised järele. Ilusaks ei või seda

laulu nimetada; naesed arvavad, mida enam hää l läbi lõikab, seda armsam. Ka lauluviis ei ole kindel, lauldakse — pool rääkides, pool lauldes — ühel häälel mitu sõna, vahe pääl „hõõritatakse“ kord (tehtakse mõned iseäralikud keerud), ja siis jälle ühel häälel edasi.

Surnu kantakse välja vankrile. Vanker ja õue on ilusasti kas kedega ära ehitud. Tuleb preester, pühendab pühitsetud veega rahvast, kõneleb kirstu juures minutit kolm, leinarong hakkab — lauluga, pühad pildid ees — *kalmõhtõ pühule* (surnuaiale) liikuma. Naesed nutavad, karjuvad teel läbilõikava häälega, niisama ka haual. Oli surnu hauas, oli nutt ka möödas. Haual rääkis preester niisama lühidalt, kui kodus, siis läks ta ära; rahvas palus ja laulis veel tundi pooltõist. Pärast matmist jagati süüa, juua. Siis mindi matuse talusse tagasi keha karastama; matused lõppevad enamasti ühe päevaga.

Preester saanud paljalt neli rubla vaevapalka, sellepärast teinud ta nii lühidalt. Kiriklikkude tallituste eest maksetavat siin õige palju, ja rahvas nuriseb, vaene mees müügu mõnikord kas lehma ära, et maksud selgeks saaks.

Surnuaiad maal on enamasti kaunis korratumas ja kasimata olekus. Haudade kaunistusi ei ole pea sugugi, siin ja sää l poolmädanenud puuristikene. Paaris kohas nägin suurema risti Kristuse kujuga, ja ühes kohas oli risti pääl paberitükikene venekeelse päälkirjaga — ainukene risti kiri, mis mulle silma juhtunud.

Eestikeelne jumalateenistus; palved, vaimulikud laulud.

Ülemaal oli sellest jutt, et aastat 50 tagasi Lutsi pool jumalateenistust Eesti keeles peetud, et ka laulusid ja palveid ses keeles olnud. Võiks selle järele arvata, et ka eestikeelseid palveraamatuid, ehk vähemalt ükski palveraamat oli ja on.

K. Leopas (Postimees 1892 N:o 202) nimetab, Vulgata olla Eesti keeles olemas, niisama ka minevast aastasajast juba — Katoliiku katekismus. Vulgata tõlke üle ei ole ühtegi teada; Jamburi Katoliiku kiriku raamatukogus ütles kohaline preester eestikeelse Vulgata olevat; mina sõitsin sinna ja leidsin — vana Rootsi piibli.

Nimetatud katekismuse leidsin Narva Katoliiku kiriku raamatu kogust. Et see raamat vist kaunis vähe tuntud on, panen siia ta täielise päälkirja üles:

Katholischer Katechismus.

Kurze
doch vollständige Lehre
der
heiligen, allgemeinen christlichen Kirche.

Cum privilegiis et licentia R. Ordinarii.

Herausgegeben von

Joh. Ign. v. Felbiger.

Bamberg u. Würzburg.

1771.

In's Chinesische überseht von C. Ph. und N. Fr. S.

Narva 1866.

Gedruckt bei Joh. Bachmann, Stadtbuchdrucker.

Kattoliko Katekismus.

Ühhitene

agga täis jellekus

usjnst, mis teif ma=ilm firrif öppip.

Kirriko üllemade lubbaga.

Wäljaannud:

Joh. Ign. v. Felbiger.

Bamberg ja Würzburg.

1771.

Narwa linnaš.

Trüffitud Joh. Bachmanni kirjadega. 1866.

Raamat on Saksa ja Eesti keeli, suurus 45 lehekülge in 16°; Jamburi ja Narva koguduse preester Sikorsky on 300 tükki trükkida lasknud (ilma tsensori loata).

Päälkiri ei näita seda küll selgesti välja, aga ma arvan, et Eesti keele tõlge mitte minevast aastasajast ei ole, vaid aastalt 1866. Ei ole ka juurde lisatud, et see tõine trükk oleks. Vana saksakeelne Katoliiku katekismus tõlgiti uuemal ajal Eesti keelde, kui Eestlasi Narva hakkas sigima, kui segapaaride läbi siia ja ka Tallinna Katoliiku usku inimesi tekkis, kes muud ei mõistnud, kui Eesti keelt; (ehk on nende Eesti-Katoliiklaste seas ka muulasi, kes siin Eestlasteks muutunud). Ennemini ei olnud teda tarvis. Et sellel katekismusel Lutsi Maarahvaga midagi tegemist on olnud, selle vasta käib palju: ta ilmus alles uuemal ajal ja on Tallinna keeli kirjutatud. Et see täini kindel ei ole — sest et paljalt segase päälkirja järele otsustada võime — võiks ehk keegi ütelda, et vanem trükk on olnud ja Võru keeli. Olgu nii! Üks tunnistus jääb seisma, et see raamat Lutsi Maarahvale võõras oli: Katoliiku Meie-isa palvel (nii ka siin katekismuses) on paljalt seitse palvet, lõpusõnad (nii kui Ev. Luteruse usu inimesed palvetavad) puuduvad. Lutsi Maarahva Meie-isa palvel on aga lõpusõnad. Järeldus: nad ei ole seda palvet siit katekismusest õppinud, — see on vana kodumaa mälestus.

Läheme Lutsi tagasi.

Veske: Üßer die Witebskischen Esten kirjutab paari säälse mehe ütlaste põhjusel: Zu Hauße hätten sie noch alte estnische Bücher, welche die alten Leute lesen könnten. Ma olin (Vahtstalo külas) nende meestega koos, kelt Veske teatused saanud, küsisin, nõudsin, kas neil, nende vanematel, Eesti keeli raamatuid on, olnud on, kas nad kedagi teavad, kellel on, — ei saanud raamatut, ei juhatust, kellel ta oleks. Niisama pärsin igas külas järele, kus olin — ja ma käisin pea kõikides külates — kuskil ei saanud ma Eesti keeli raamatut näha, ei juhtunud kellegiga kokku, kes niisugust oma silmaga näinud. Raamatute üle kuulsin seda ja tõist. Jutustati, ühel vanal naesel (kes muidugi juba ammu surnud) olla kol Tsuchkna keeli kirja olnud. Neist olla ta kõiksugusid asju ette kuulutanud, „et rauast teed ühest kohast tõise ehitatakse, et maailm raudvõrguga ühendatakse“ nne; neist raamatutest pandud üks talle kirstu kaasa, tõised kaks saanud Pylda preester.

Keegi 80:ne aastane mees ütles, tema vanaisal olla *Maavärki kiri* olnud, muidugi aga nüüd kadunud; tõine vanamees kinnitas nii-sama: „*Muistina rahval ol Maavärki paadreraamat*“.

Kui siinpool rahval Eesti keeli raamatut oli, siis oli see vist mõni kodumaalt ühes võetud „*Rõddo ja Kirgo Ramat*“. Seda tunnistaks ka ülemal juba nimetatud Meie-isa palve lõpp, mis Ev. Luteruse usu palveraamatu päale näitab. Rahvas palus ja palub siis palveid, mis ta kodumaalt ühes võtnud; on küll mõni (näituseks püha Maria) palve, mida Ev. Luteruse kirikul ei ole, aga ehk olivad need Lutsi Maarahva väljarändamise ajal Eestis veel elamas, ehk kui kadunud — siis muretsesivad siinsed preestrid puuduvate palvete tõlke eest.

Veel üks asi näitab, et palveraamat, mida rahvas mäletab, küll mitte Katoliiku usu vaimus kirjutatud ei olnud. Nimetatud raamatus olnud ka laulusid: *Jumala laulu' oli inne ka Maavärki*, aga kirikutes neid ei lauldud; põhjus vist see, et nad Ev. Luteruse usu laulud olivad.

Eestikeelsetest Katoliiku usu palveraamatutest ei teadnud Lutsi Katoliiku preestrid, ei teadnud neist ka Katoliiku kiriku pääkonsistorium Peterburis. See aga ei oleks veel kindlaks tunnistuseks, et niisuguseid raamatuid ei ole, sest kohalised preestrid raiusivad kui rauda vasta, et ülepää keegi preester siinpool kord Eesti keelt mõistnud, kuna ma ometi ise inimestega rääkisin, keda Eesti keeles pihtile võetud ja kes Eesti keeli jutlust kuulnud, — Peterburi konsistorium ei teadnud ülemal nimetatud Tallinna keeli katekismusest, ei teadnud ka, et Lutsi pool Katoliiku usku Eestlasi on.)

Palveid oli väga raske üles kirjutada, sest neid mõistsivad paljalt mõned vanad mehed, kellel keel juba nii tüma, et sõnadele enam vahet vahele ei saanud. (Ühel vanal soldatil oli teenistuses seitse hambahammast välja löödud, ei saanud sellepärast selgesti rääkida.)

Ka ei saanud ma palvete mõistjaid kuidagi seks, et vähegi valjema häälega ja pikkamisi mulle palveid oleksivad ette ütelnud, nad saivad neid paljalt nii ütelduks, kui palumisel, see on: väga tasase häälega ja väga ruttu. Palusin ma: „Vähe kõvemini!“ siis oli vastus: „*Mõista i!*“

Allpool annan palvete ja vaimulikkude laulude riismed, mis paberisse sain. Päale nende oli veel tuntud esimene päätükk: *Kümme käsku* (kümmes käzmet) nimetatud, ja tõine päätükk: *Pühä Risti*

usk. Meie-isa palve nimi on: *Me-ezä, Täälä-me*, teda paluma: *paatre lugema, paadert lugema*. (Meie-isa palvel olen hakatuses mõne sõna välja jätnud, sest et neid selgesti ei kuulnud).

„Me ezä“. (Vähält).

Me essäkene (ezäkene, ezä), ke sa olet taivah! Pühändet — —! Sinu rikkus — —! Sinu — — sündku, ku taivah, nii ta ka maa pääl! Anna meile päivilikku leiba täämbä! Anna andis nee sündmä! Hoia kuŕa kiuzatuze eest! Hingekeist äräpäästa kuŕast ning hädäst! Sest sinu päralt on see rikkus ning vägi, aiast, Aamen!

Hommiku palve. (Vähält).

Kolönös Jumal, Essä, Poig, nink Pühä Vaim! Tule ezi minu manu sjööl päivil labis heldes; hoia sa mñ ihu hingekeist kõige kuŕa eest, häda eest, vea eest, häkilitse surma, rasse patu eest, ülekohtu kōtuze eest! Issändäkene Jumalakōnō, Pojakōnō, Jeezuzōkōnō Kristuzōkōnō, anna sa mulle õnnekeist, armukeist, ozakōist, kallist täiit tervekeist, see vahtse, see valge, see valuga pääväkeze pääle, imäkeze pääle! Pane leibäle, soolale jakku, tööle joudu, käele, jalale täiit tervekeist, aiast, Aamen!

Hommiku palve. (Poddubist).

Issänd Jumal! herändä minu ülös, armas Poig! tule sjoo sa mñ puhta söame manu, orja mõtte manu; tõtelik Jumal ole kitet, nii tehnat igävedzeni ehuni, ajani, Amen!

„Tervetatu“. (Vähält).

*Tervetahto olet sa Maarja, täiis Jumala arm, naist pühä ihu,
sugu Jeezuze Kristuze; pühä Maarja, Jumala imä, palõlgõ me
vaeste nink palastõ — — — parhilla surma tunnisõ, Aamen!*

Palve. (Salnigist).

*Aitiima armale Jumalale, kis hoit täämbä, kis sööt söönüs,
kea jüüt jüünus! Hoiä sa äkilidze surma eest, raske tõbe eest, kuŗa
vaimu eest, ülekohtuze eest, kõige kuŗa kotuze eest! Anna päivalikku
leibä, rahulikku ellu! Hoiä sa liia söögi eest, liia jüügi eest, — —
Hoiä minu täämbä see valge, valuza päävä pääle! — — — —*

Ristiheitmise sõnad.

- 1) *Jumal Ezä, Poig, Pühä Vaim, mine sise! Aamen!*
 - 2) *Issä Jumal, Poig, kallis Pühä Vaim!*
 - 3) *Ežä Jumal, kallis Poig, pühä hinglikeze!*
 - 4) *Pühä rist rist, Aami appi, tõne takka, kolmas kuŗale vastus*
-

„Jumala laul“. (Poddubist).

*Au olgo Jumalale,
Taevale, Essäle,
Pühäle Vaimule!
Kui ilma algnēs, nii ilma lõpnes,
Igävedzeni eluni, ajani! Aamen!*

„Jumala laul.“

(Laulu ütles mulle Zolka Meksha Kirivä-kidze külast enne Poola keeli, siis Maavärki ümber.

Päiv läts Jumalihe, — meil vaja mõelda — rassede patte pääle, — vaja silma vezi är valada. — Võetas me patane kiha, — viidas näsälgide pääle. — Mis meile vaja? — Ei kulda, ei hõbehõt! — Meile vaja taevast — neli lauda, süli maad. — Viias meid hanna veere pääle, — liiutas kõiki kelluga, — kumardame kõö oma hõimule, sühile: — lastas meid hauda.

Vaimuliku laulu riismekesed.

— — küüdze kidzi', hamba' rägi,
Kakma, kiskma,
Paigast paikma viskma.
Pümme org, pümme paik — — —

— — Kes ol' ilmale priske, priske,
Ilmale sõprust pidämä — — —

Vanaluule korjamisest.

Kes Eestis „laulujahil“ käinud, teab, missuguste ja mitmesuguste takistustega võitlemist on, enne kui sihile jõuad ja lauliku suu avad. Ometi saab korjaja siit ja säält abi ja toetust, olgu, et lauliku poeg või pojapoeg koolis käinud ja asjast aru saab, olgu, et ajalehtede kaudu korjamise otstarbe tuttavaks saanud, ehk et koolmeister abiks tuleb.

Needsamad ja suuremad takistused tulivad siin ära võita, suuremad — sest et ülivähe neid oli, kes asja mõistsivad ja keda rahvas usaldas, — sest et Eesti keele rääkimine juba karduasjaks peeti, seda siis laulude nne ütlemine.

Vaatame ligedamalt.

Kõige esimene käik oli muidugi politseiülemate jutule. Siin oli kubeneri ringkiri politseivalitsustele, mulle kõiki viisi abiks olla, ja käsk, mu nõudmise pääle jalamaid mulle kolm küüthobust anda, hästi teed teinud, ja keegi kirjutaja pidas pika kõne, kuidas ta omaks pühamaks kohuseks arvata igapidi teadust edendada.

Abi anti mulle siitpoolt, nii palju, kui võimalik, ja selle võtsin tänuga vasta, nii kaua, kui abist ka tõesti kasu oli; mõnikord aga pidin ta tagasi lükkama, sest et ta enam kahjuks oleks olnud. Nii näituseks, kui kordnik (урядникъ) peredesse ühes tahtis tulla ja kõva käsu anda, igauks peaks välja tooma, mis ta teab, ehk kui keegi kirjutaja kõik Eesti keele mõistjad vallamajasse tahtis „ette kutsuda“. See abi oleks asja paljalt takistanud, sest et rahvas ammetnikkusid just oma paremateks sõbrateks ei pea ja neid ei usalda.

Enam ja kergemalt oleksin ma rahva usaldust võita võinud nende õpetajate, see on Katoliiku preestrite abil. Nende kohta pean tunnistama, et nad paremini on mõistnud rahvast oma poole tõmmata ja rahva südameid võita, kui näituseks õpetajad Eestis, ja et rahvas pimedast pääst neid usub ja nende sõna järele teeb. Preestrid olivad aga sagedasti ise täis umbusaldust ja arvasivad mind mõneks salakuulajaks, kes neilt süüd otsib, nii kui neid aegajalt siinpool ümber käivat. Tahtsin näituseks Katoliiku kiriku raamatu- ja kirjakogus järele uurida, kas säält ligemaid teateid Eestlaste sisserändamise üle ei leia, ei saanud aga preestri poolt luba. Ispravniku lahketa pakkumist, mulle nõuu ja teoga abiks olla ja silmpilk „selle koerapoja soldatite abil uksest läbi raamatukogu tuppa visata ja nii teed teha“ — ei arvanud vasta võtta võivat, ja nii jäivad nimetatud kirjad uurimata.

Tõine preester ei tahtnud mind öömajale võtta ega kiriku raamatuid, kust mul nimesid oli vaja välja kirjutada, mulle näidata.

Pärastpoole kadus siin ja säält preestrite umbusaldus; sellega ühes tõusis rahva usaldus, ja iseäranis, kui mul õnn oli olnud preestri laual süüa, siis oli tee lahti. „Too aga välja, mis mõistad — õpetas

mees oma naest — *ezi ma näi, ku to ežändä poig kšondza man ödaglist võtt*.

Niisama kadus aegamööda rahva kartus, et ma neid olla tulnud ümber ristima. Kartuseks andis põhjust küllalt mu imeline nõudmine palvete, kiriku laulude nne järele. Usu järele päriti iseäranis hoolsalt ja põhjalikult. „*Kas lätt te püül rahvas patale? Kas jumalarmu võtate? Kas te püül rahvas paastva? Kas teil kerkežändä' um? Kas um kerkežänd är naidet vai naitmalda? Kas kerkežändil om pikk hiis vai um nii, ku me kšondzal? Kas rahvas te püül laul kerigohn?*“ nne. Kui ütlesin, et paastumist vähe ette tuleb, et kirksandal koguni naenegi on, siis võõrastasivad ja lõivad tagasi, kui aga kuulda saivad, et meiegi pool rahvas kirikus laulab, ja et õpetaja, nii kui eranimenegi, juukseid lõikab, siis oli süda rahul: „*Sa üks me veli olõt, üks um kõik ütš Kataligu usk!*“ ja keegi tark teadis seletada, niisama kui meil keel vähe lahku lüüa, ja minu oma *sivembäh* olla, niisama ka usk, sest ei olla aga suuremat viga.

Muidugi peeti laulude ütlemist ka patuks. „*Ma küüz, om see patt, kšondza käest*“ — hädaldas naene. Patukartuse vasta avitas, et mind kord kirikus nähtud oli, ja et käärkambris preester minuga rääkinud olla ja kättki annud. „*Peljaku ei sa, to kävi jñ me kerigohn!*“

Ühtelugu küsiti, kes ma olen, kelle saadetud, (*kas sa kuningast kändüed?*), mikspärast ma maad mööda ümber käin ja Maarahvast otsin, mis otstarbe mu küsimistel, nõudmistel on. Teaduslik otstarbe vastata — see oli rahva kohta suu kulutamine, kui juba keegi kirjutaja mu sellekohase seletuse pääle sõbralikult naeratades küsis, miks ma ennast põhjuste otsimisega asjata vaevan; ta olla ometi ammu juba aru saanud, et mul iseäranis salaplaaned ja ülesanded täita olla, miks siis muidu kolm hobust, ja изъ губерніи saadetud?

Rahvas katsus ise seda arusaamata asja seletada, miks nüüd veel Eesti keelt haketakse järele nõudma, kus ta ju *usse lätt*. „*Kuning mõist kõö keele', a Maavärki hamadza i, to taht teeda*“. „*Kõnelgu i sa, viidas är!*“ — hoiatas tõine oma tuttavat. Iseäranis äraviimist kardeti. „*To um Tšuhkna kuning, — arvasivad mõned — ta korjab rahva ära ja viib sinna maale, kus kõik Eesti keelt mõistavad*“. „*Viiakse sinna, kus koolera rahva maha võttis*“. Tõistel ei olnud äraviimise vasta ühtegi — „*kui aga leiba antakse, ükspuhas, kus elad*“.

Iseäranis naesed olivad virgad uusi karutükka välja mõtlema, mida mina kõik tegevat ja teha tahtvat. „Teid on seitse, kes ümberkäivad, on kakstõistkümmend, te nõiute rahvast. *Pitserih keidetäs siibist*, kes veel poole sõna Eesti keelt mõistab“, — ja et kartus õige oli, tunnistab see, et mitmed Eesti keelt mõistjad naesed mulle ainult Vene ehk Läti keeli vastasivad: „*Не понимаю почухонски*; As na snam po iggaunskam“. Üks lauliknaene, kelle südame viimati võitsin, jutustas mulle, kuidas ta silmaveega *Pihä Maafa palöközö eehn* palunud, ma peaks tema majast mööda minema. Tõine naene ei julgenud minuga üksinda tuppä jääda, pärast — tapan ära, ja kartus oli tõsine. Ja sagedasti juhtus, et inimesed kui haavalehed ees värisesivad, kui nendega juttu tegin, iseäranis veel, kui paberi välja võtsin, et mõnda kirja pista. Viimase kartuse põhi on küll see, et neil paberi tarvitus iseäranis selle külje poolt tuttav on, et sinna protokoll pääle kirjutatakse, mille järeldused sagedasti kibedad on.

Et koolera maailmas liikumas oli, siis olin mina muidugi see mees, kes oli tulnud küla kaevudesse *halierit* külvama. Meestel ei olnud koolera vasta suuremat: „*Sis kuning and viina!*“

Mõnikord avitas ka see, kui kuulsivad, et *oma kuninga mees* olen. Kord ei avitanud ükski põhjus. „*Mes to taht, koast ilmast säne tull?*“ Naesed, mehed vehklevad rusikatega nina all, karjuvad, sajatavad. Näitsin tunnistusi; tunnistus muidu hää asi küll, aga kui keegi teda luggeda ei mõista, siis ta kaotab palju omast väärtusest. Viimati oli nõu küpse; võeti koolerakülvaja kassakate vahele ja tassiti vallamajasse. Siin saivad kirjutajalt seletuse, mis selgem ei võinud olla, et igaüks vee ja leiva pääle puuri pistetakse, kes selle „salvitud“ ja kuberneri saadetud mehe külge puutada julgeb.

See avitas küll selle vasta, et mind enam koolerakülvajaks ei peetud, ajas asja aga tõise külje poolt hukka: nüüd olin kas otse *kuning*, ehk *kuninga poig*, ehk kõigevähemalt kuningliku pere liige, kes tulnud on vaatama, kuidas rahval raske elada. „*Sinä üks olöt maad-jumala (= keisri) poig meile abist saadetu.*“ Ei saanud ma sõna kahte suust välja, juba olivadgi kaebtused päevakorral, kuidas neil karjamaad vähe, kuis mets neilt võetud, kuis lamba seljast kolm korda aastas villa võetavat, neilt kuus korda. „*Vii mul kiri kuninga kätte!*“ palus keegi, et *kuning* näha saaks, palju tema, paluja, ülekohut pidada kannatama. Tulivad mind paluma, mõnikord kas otse saadikud, ma

peaksin neile need ja need õigused muretsema, peaksin neile nende kiriku kätte andma, mis neilt võetud nne.

Anti süüa, juua; häid, paremaid kanti ette. Söögil, joogil olla ju maadejaotusel suur mõju maade häduse kohta; ja mina olin ju ka tulnud maid jagama. „*Istu istmahe Maamees; hauka, veli hauka — kimmäp saad!*“ (Talupoeg, iseäranis vanem, ütleb igaühele: *sinä*). Ei tahetud söögi, joogi eest maksu võtta, ei õumaja eest. Mõnikord ajasin maksu pool vägisi kaela, et mitte ilmaasjata ootusid ja lootusid äratada.

Ei salapolitsei oleks nii hästi teada võinud, mis ma küsinud, mis ma ütelnud, kui sinne rahvas. Iga sõna, iga teo üle räägiti, peeti nõuu, otsustati. Inimesed olivad kõik rahutumad, kihamas, kahamas. „Ega see seks jää; nüüd midagi tulemas on, kas hädad, kas paha!“ Tulin külasse, läksin peresse, kus lauliku teadsin olevat: paari silmapilguga oli tuba pingul täis inimesi, kõik ootamas, mis nüüd saab. Kella 12:ne ümber hommikul peetakse siinpool töö puhkeajaga, ja inimesed magavad kõik; kui külasse tulin, olivad kõik paari minutiga jalul. See „osavõtmine“ eksitas väga, sest et selle viisiga lauliku päale ükski põhjus ei mõjunud. Olin seletanud, seletanud — laulik juba nagu hakkab sulama — keegi Läti naene päästab oma sõnaveske käima: suu kinni jälle laulikul. „*Mälehä i ma inäbä, jü meelest läivä usse kõõ Maalaulukeze', ja Jumalagi laulu' uma är unehuni.*“

Mõnikord võeti laulik otsekohe ja viidi ära, kui ta nii rumal oli ja ise minna ei mõistnud. Silma ees seisab mul praegu veel, kuidas naene öördades ja nuutsudes meest kuue hända pidi mu ligikonnast ära venitas. Rahvast toast välja ajada ei läinud korda, palumise pääle nad paigastki ei kippunud: „Ega me omaksid hädasse või jätta!“ Tegi laulik suu lahti, nii paugatas toa täis naerma. „*Nimä naardva!*“ kaebas laulik ja pani suu tabasse.

Kus mul aega oli, väsitasin päältvaatajaid söömise, magamisega; sagedasti oli aga nende kannatus visam, kui mul. Kord seisivad kaks naesterahvast täiega neli tundi ukse kõrval, ilma et kätt ehk jalga oleksivad liigutanud.

Üksikut tuba oli raske saada. Oli mul see õnneks läinud, ehk et enne rahva tulekut ukse kinni sain, siis ma kedagi sisse ei lasknud. Selle eest nägin tundi kaks, kolm silmi ja ninasid aknate taga, ukse pragude vahel; lae pääl kolistati ja otsiti piiluauku, seina ja lae pal-

kide vahelt kraabiti sammalt ära, korda kaks litsuti nii ukse pihta, et lukk murdus.

Ega ma kõike või ega taha siin kohal nimetada, kuidas rahvas mu töö kohta oli.

Meelitades, paludes, pinnides, käskides jooksin lauliku pääle tormi, kõiksugusid abinõusid tarvitasin. Pääle sõna pidivad ikka käe pärast olema: paberossid, maiuse asjad, ninatubakas, (selle nuuskamine on siin õige moodis,) viin, raha. Raha iseranis ülendas sõna mõju. Mõnikord nõuuti otsekohe jutu ehk laulu päält nii ja nii palju, ja liig paljugi. Ütlesin mina laulikule, et ta tööga poolt sellest päevas ei teeni, mis minult lühikese aja eest nõuab, siis oli vastus valmis: „*Jutusid, laulukeizi ütelda, vaja mõtelda, mõtelda vaja — pea hürust jäät; a kündä — mes? — nii tõuka ja tõuka!*“

Vanaluule.

Laulud on mulle — pääle mõne — ette lauldud ja korda kaks ehk kolmgi, sellepärast arvan, et keel neis õige on, see on, et ta nii on, kuidas laulik ütles; sagedasti oli aga laulik ise kahevahel ja ei teadnud kindlasti, kuidas sõna.

Laulud lauldi mulle ette, mõnikord pörutas laulja selle juures jalga vasta maad ja löi käsa kokku. Paljalt mõni laulik ei mõistnud laulda. „*Tia i ma helü! Ei jõva ilozale laulla! Ei nii pallu laulam, kui ikem!*“

Iga rida korراتi; sagedasti jäeti kordamisel ühe — ehk kahe hüüulisi sõnu välja, näituseks „*Tule ma ülös hummukult*“ oli kordamisel „*Tule ülös hummukult*“. Laulmisel pandi rõhk mõnikord ka sõna teise ehk kolmandama hüüu pääle, kaksiktäishäälikud lahutati, näituseks *hõim* lauldi *hõ-im*, *lõidzi* = *lõ-i-dzi*.

Keegi vana mees rääkis mulle, ta vanaisa olla Eesti laulusid laulnud ja sinna juurde kannelt lõõnud. Kandleid, niisamasuguseid kui Eestiski (7—9 keelega) oli veel siin ja sääal näha.

Laulu, *jutuse*, *mõistuze* on enamasti kõik *Maainemistelt* õpitud. Igas külas pea teati mulle lauliknaesest ehk -mehest jutus-

tada, kes neid ülipalju mõistnud ja ööd otsa laulda võinud — ainus kahju, et ta mõne aasta eest surnud.

Mõisa tööl on palju õpitud, niisama õitsil, kiige pääl kõlasivad omad laulud, liueldes omad, pulmadel lauldi, kuuldi, õpiti Eesti laulusid. Vanaema kutsus lapsed, kui need nutsivad, ahju pääle, vestas neile vaigistuseks jutukese, nurus laulukese. *Vana imä lauli, me ka peräle laulim.*

Mõistatusi õpiti iseäranis pühade aegu. Külarahvas tuli kokku, üks ja teine andis omast varast tõistele hammustada: „*Mõista, mõista mõistust!*“ Ka mina sain nii mõistatusi, et ise neid üles andsin ja inimesed välja naersin, kui nad ei mõistnud. Tavaline vastus nende poolt oli: „*Me sñ mõistust polma i, a kuis to tagazi üldas?*“ — ja siis anti mõistatus. Muidugi oli võit ja rõõm nende pool, kui ma nende mõistatust ei tunnud.

Mõni laul, mõistatus on Läti keelest, ja laulik ütles ta mulle *Maavärki ümber*. Imetleti, miks *Maavärki mõistuze eehn iks um: Mõista, mõista mõistust!* aga Läti keeles seda tarvis ei olla juurde lisada.

Jutud on ka — pääle mõne — *Maainemistelt* õpitud, ja mõni jutustaja nimetas, ta olla niisuguselt inimeselt omad jutud kuulnud, kes muud ei mõistnud, kui Eesti keelt.

Laulud, jutud, mõistatused on kas Eestist juba väljarändamise aegu ühes võetud ehk Lutsis sündinud, vähemalt on nad siin nii ümber muudetud, et näha, et nad Katoliiklaste seas elanud: poiss paneb nõiutud tüdrukule paatre helmed ümber kaela, loomad lähevad *patale*; mitmesugused pühade meeste jutud on muinasjuttudega ühte sulanud. Mõistatused 34 ja 218 näit. võivad ainult Katoliiku usku inimeste seas sündinud olla, olgu siin Lutsis ehk jälle Eestis, kui sääli Kato-liiku usu mõju veel kustunud ei olnud; Lutsis oleks siis algupärane mood alal hoitud. Pärast väljarändamist lõppes ühendus kodumaaga vist pea; iseäranis orjuse aegu ei olnud teda sugugi, sest et vallapiirist raske oli välja saada. Uuemal ajal on üks ehk teine siitpoolt mees Eestis käinud, aga vaimuvara ei ole ta säält ühes toonud: ta oli Eestis võõras, oli Venelane, sest et keelest raskusega aru sai, ja oli möödasõitja reisi mees. Mis siinsest luulest kodumaa luulega ühte läheb, on siis süll esimesel väljarändamisel ühes võetud ja pääle kahe-saja aasta vana.

Mõne laulu juures nimetati otsekohe, ta olla *vana Roodzi maa laul*, tõise sisu näitab välja, et ta Eestist kaasa võetud; mõistatused lähevad Eesti mõistatustega sagedasti sõna sõnalt ühte, niisama mõni kõnekään, mille tähendus aga kaduma läinud. Üks mäng on: *Kas koera (kouya) kotohn?* Koera nimi on siin aga ainult: *pini*, tunnistus, et mäng siin ei ole sündinud.

Laulus N:o 56 on sõna: *kiigakõzõ*; kiik nimetatakse aga Mäe ja Greeki külas, kus laulik elab ja elanud, ainult: *häll*, tunnistus, et laul siin (vähemalt neis külades) ei ole sündinud.

Laulu sisust ei saanud laulik sagedasti enam isegi jagu, ja kui ma mõne tumeda sõna seletust nõudsin, oli tavaline vastus: *Ah, nee umma sändze' Maasõnakeze'.* Soome sõid (L. 120) seletati mulle kala soomustest sillaks, *veringine* (L. 104) olla = pilliroost, kuna ta vist sõnast *Jerding* tuleb, nii kui sessamas laulus *kilingine* sõnast *Schilling*.

Palju sõnu jäivad mulle tumedaks, näituseks L. 15: *püve'*, L. 39: *küödzik* (kõis?), L. 60: *suñdzik*, *landzik*, L. 102: *hanikit*, *väligline*, L. 103: *survine*, ja tõised. Kus sõna tume on ja seletuse teadsin, on see sõnastikust leida.

Pulmad.

Allpool kirjeldatakse Lutsi Maarahva *hähä'*, nii kui neid aastat 20—30 tagasi peeti; nüüd on nimetatud rahvas juba nii kaugele muutunud, et Eesti pulmakommetest vähe järele on jäänud; pulmad on täini *Lätivärki*, Läti ja Vene laulud kõlavad peol, *Maavärki kaadsko-tamist* ei ole ju ammugi enam kuulda.

Vanemal ajal ei olnud noorel rahval palju ütlemist ega valimist, kes kedagi tahab: vanemad tegivad kaubad kõvaks, ja sellega pidivad lapsed rahul olema. Sellepärast mindi kosja sagedasti paljalt moe pärast laupäeva õhtul, ja teisil päeval juba kuulutati kirikus maha. Mõnikord saanud noorrahvas tõinetõist esimest korda altari ees näha — kosjas käimist ei olla tarvilikuks arvatudgi.

Aga ega see ikka ja igas kohas nii olnud; enamasti sõideti juba mõni aeg enne kuulutamist naeseranda; parem aeg seks oli kas nel-

jaspäev ehk laupäev; hommikul enne valget ehk õhtul pärast päikese veeremist astusivad *kozilanõ* ja *raudkäzi* (= peiu ristiisa ehk, kui see surnud, siis mõni *vanem hõim*) tulevase *mõrzia* majasse, küsisivad lehma, lammast nne osta ehk otsisivad älbunud looma.

Olivad kosjad lahkelt vasta võetud, siis kuulutati muidugi kirikus maha ja mõne nädala pärast peeti pulmad ja laulatus. Nimetasin esimeses reas pulmi ja õigusega, sest juba laupäeva õhtul enne laulatust algasivad mõrsia pool *lätikädze'* ehk *lätjädze'*. (Tuli peig koduväiks, siis olivad *lätjädze'* peiu pool, *hähä'* = päris pulmad mõrsia pool.) Mõrsia poolt tulevad peole *vakarahvas: mõrzia sõzara'*, *rišt-ima, tädi* nne, *kozilazõ pühalt tuleb saerahvas ehk saja. Pühapäir õdagu sõit saja mõrzia pühle.*

Saerahvas olivad enamasti järgmised: 1) *Raudkäzi*; 2) *Kaask'* ehk *kaazik* = *kozilazõ rištamm*, ehk, kui see surnud oli, mõni muu vanem naesterahvas; 3 ja 4) Üks ehk kaks *velä* (*veli*), ka *põksaja'* nimetatud; 5 ja 6) Kaks *karatühjat: üt's poiss, tõne kabõhõnõ.* 7) *Kirstutühja.* (Keegi teadis nimetada, laupäeva õhtul olla mõrsia pool ainult saerahvas pidu pidanud, vakarahvas aga peiu majas, ja alles pühapäeval läinud nad kokku, enamasti aga jutustati nii, kui ülemal tähendasin.)

Peiul ja sajameestel olivad kübarad paelte ja lintidega, rinnad ristis võõdega nne ära ehitud.

Tühja käega pea keegi ei tulnud. Toodi ühes, nii hästi laupäevaks kui pühapäevaks mitmet sorti sõõma- ja joomakraami: munaputru, leiba, liha — viina ja õlut.

Lätjädze' olivad mõrsia lahkumise pidu vanemate majast; pulma rõõmuga oli segatud lahkumise kurbtus. Haledaid, südantliigutavaid laulusid lauldi, mõrsia palus pikas nutulaulus isa, ema õnnistust, kurtis, et sõsarad, vennad võõraks peab jätma, võõrale, tundmata kohale minema. Muidugi saivad peig ja saerahvas laulunaeste poolt oma osa sõimamist, kes nad on, miks tulnud, mis tahtvad. Mõnikord karjunud ja nutnud mõrsia kui meeleäraheitmisel, kiskunud juukseid pääst nne. (See võis sagedasti küll südamest tulla, veel sagedamini oli ta aga paljalt moeasi. Nii on siinpool ka moeasi, et *puhtih* (matusel) suure häälega karjutakse ja nutetakse, nii et päältvaatajal ja -kuuljal kananaha üle ihu kisub, aga kui surnu hauas, siis on meeleäraheitlik

kisa möödas. Üks naene kiitles mu vasta, ta mõista palju paremini ja liigutavamalt nutta, kui keegi tõine.)

Kui pühapäeva hommikul kiriku hakati minema, viidi mõrsia *vaazna* pääle istuma. Nooremad sõsarad, tuttavamad tüdrukud hakkavad ta *jalgu käänmä*. Kaks korda viskab mõrsia *kota'* ära, kolmandamal korral laseb ta nad enesele jalga panna. Säält viiakse mõrsia laua taha istuma, laua tagant talutab ehk talub peig ta rattale: mõrsia paneb kõigest jõuust, käte ja jalgega, vasta, üle läve iseäranis ei taha ta koguni. Saavad viimaks suure vaevaga rataste juurde. Siin uus häda. Rattal ootav kaasik ei lase kedagi pääle, ei mõrsiat ega peigu; viimane ostku raha eest mõrsiale aseme. On koht valmis ostetud, tõstab peig põksaja abil mõrsia pääle, see on aga silmpilk teisest küljest maas jälle. Viimati, kolmandamal tõstmisel, jääb ta rattale peatama.

On mõrsia ja kaasik rattal, siis tunakse päts leiba ja lõigatakse rataste kartsa pääl pooleks: üks pool jääb mõrsia koju, tõine viiakse peiu poole vilja salve ja süüakse pärast pulmi ära.

Sõitvad siis saja ja vakarahvas kiriku laulatusele ja säält peiu poole. (Sellega hakkavad *hähä'*.) Eesotsas mõrsia ja kaasik; (kui kaasik mõrsiaga ei sõitnud, siis anti peiu poolt talle (kaasikule) *kaazigu vitäjä*, noor poiss, kaaslaseks); mõrsia vankri järel ratsutab peig, temast paremat kätt raudkäsi, pahemat kätt üks põksaja. (Laulatuselt koju sõites istunud peig kas rattal mõrsia kõrval ehk ratsutanud.)

Teel on sagedasti väravad kinni pandud ehk muud takistused ette tehtud; annab pruut vöö, kindad ehk muud meeolehääd, ja on peigmees kord kumardanud, siis on tee jälle lahti. Teel lastakse püssi, (ainult poissmehed teevad seda) hõisatakse nne.

Jõudvad *saja* ehk *hähä'* peiu õue pääle, on säält muidugi omaksed juba ootamas ja vasta võtnas. Enne aga kui tervised vasta võetakse, ratsutab peig kolm korda ümber saerahva. Kolmandama korra järele tuleb peiu isa, lell, ehk mõni *vanem hõim*, peab peiu hobuse kinni ja pakub peiule viina.

Peig võtab klaasi vasta, viskab aga viina üle öla maha, niisama ka teiselt korral; kolmandama korra aegu joob ta klaasi tühjaks. Siis laotab viinapakkuja *vahitse kaška*, *palaja* ehk *särgi* laiali ja tõstab peiu sadulast selle pääle, mis eest ta 3 kuni 5 kopikat saab; selle järele tõstab ta ka mõrsia rattalt peiu kõrvale; mõrsia kumardab ja

annab tõstjale paari kindaid. (Sagedasti tõstab peiu ema mõrsia maha ja keeritab ta 3 korda ümber.)

Murule toob ema mõnikord noorepaarile kehakinnituseks juustu ja viina; on ka siin ja sääal moeks, et ema noorepaari päale humalaid pillab, üteldes: „*Lass olga nii kerge eläa, kui nee humala!*“

Olivad muru pääl kõik tarvilised kombad täidetud, siis astus mõrsia raudkäe saatusel tuppa. (Mõnes kohas oli moeks, et mõrsiat enne tuppa ei lastud, kui tal eeskojas pää ära oli kõidetud. Pääkõitmise üle vaata allpool.) Toas kumardas noorpaar kolm korda isale ja emale maani ja palus nende õnnistust.

Siis istuti pulmalauda, kuhu isa leiva, selle pääl raha, ema naela kaks villu õnnistuseks ja kingituseks tõi. (Laua taga ja ka pärastpoole olivad mõrsial ja peiul valged ehk triibulised kindad käes.) Ka muud pulmavõõrad toovad nüüd noorepaarile kingituseks raha: taldrik, *suurätik* pääl, on seks ju laual ootamas, ja mõnikord korjunud sinna 30—40 hõberubla.

Pärast sööki visati lauale koorte ja kontide sekka peenikest raha (vist keetjatele).

Pulma aegu hürgas *pill* (torupill); kui see kadunud, *lõõdi kiika*; uuemal ajal on lõõtsapill kõik tõised pillid võitnud. Pilli järele tant-siti, ja vanemad inimesed mäletavad, et ka *Maavärki karati: kaks paari kargsiva, üks üts tõze vasta, üts tõze vasta. Üts paar ol' use man, tõhe saib saina veerehn; kun üts paar tul', sis tõhe lätt tagasi ja oot', ja nii egaii's oma voori.*

Muidugi *kaaskotati* üliküllalt, kiideti ja laideti mõrsiat ja peigu, ja pulmalaulude *kaške, kanke* on nii palju ja mõjuvalt kõlanud, et nüüdgi veel säälsed Lätlased ja Venelased mulle: *знаемъ, знаемъ, касъке, канъке!*“ vastasivad, kui kuulsivad, et ma Eesti laulusid korjavat.

Ka mängudest ei olnud puudust: *lõõdi passi, kanu va'eldati, ves-kivi* mängiti nne.

Vanemad inimesed mäletavad veel (just kui Eestis), et mõnikord mõrsia kõigest sellest pulmarõõmust õige vähe maitsta saanud. Rõõmu maitmine oli selle eest tõise, nimelt mõisahärra, käes. Nii kui neil „õigus“ oli inimesi oma tahtmise järele paari panna, niisamasuguse õigusega nõudsivad nad mõrsia esimeseks ööks enese juurde; mõnikord

viidud mõrsia juba kirikust otseteel *ezändä manu*, et selle jus *primae noctis* võimsamini kaitstud oleks.

Pulma vältusel tehakse mõrsia, kellest ju enamasti noor pere-naene peab saama, tema uue riigiga tuttavaks; ta viiakse aita, lauta, kaevu juurde nne; (kaevu raketele, salve äärelle, lauta jätab ta kingituseks paari kindaid, suka paelad ehk muu väikse asjakese.)

Et näha, kas uus perenaene ka osava käega, pannakse ta maja töösid tegema: leiba kastma, ahju kütma nne. Sagedasti on takistusi ette tehtud; näituseks on ämm kausi, soolanapi ehk muu asja ahju puude taha ära peitnud; pistab nüüd mõrsia piiruga, mis ämm talle annab, puudele tule otsa, ilma et pandud asja enne näeks ära võtta, siis on muidugi tema häbi ja tõiste naer suur. Leiva küna pääle jätab mõrsia *paari kaputid*, ahju kivile vöö ehk kindad; ülepää peab tal hää pulmaannete tagavara olema, et igas kohas jagada oleks: raudkäsi ja kaasik näituseks saavad talt *hamõ, kozilazõ velle* — *kaptä* nne.

Mõnes kohas juba enne, kui mõrsia peiu majasse astub, enamasti aga pulma lõpu poole on *pääkõitmine*. (Pääkõitmise läbi saab mõrsiast *noorik*; seks jääb ta kuni esimese tütre sündimiseni, siis on ta *kabõhõnõ* = vana naene; pojad talt nooriku nime ei võta.)

Põksaja võtab mõrsia *pal'migu* lahti, ise hüüab: „*Käzi palas, käzi palas!*“ Tuuakse viina käe kustutamiseks. Siis tulevad sõbrad-tüdrukud *mõrzia* *pääd sugema*; on see tehtud, pannakse talle *vanik* (paeltest ja lintidest punutud pääkate, pärja moodu) pähä; *sis võtt kozilanõ mõr-zia pääst vanigu är, ja kozilazõ imä, tädi või keäki vaneb pand mitsi või rätkeze pähä*. Kolm korda heidab mõrsia selle ära, siis võtab vasta. Peiul on *küpä*r (= müts) pääs, selle küljes oksakene ehk mõni viis tutikest. Need *osakõzõ* ja *tutikõzõ* rebib mõrsia peiu mütsi küljest ära: „*Ku sa mul võlid är vanigu, sis ma sul ka kaku är küpä*rä!“ Pääkõitmise eest saab *mihe imä paari kaputid*.

Esmaspäeva õhtul on tavaliselt pulmade lõpp. Vanemad inimesed mäletavad, et nende lapsepõlves, *ku viin odavamb oti*, kolm päeva, koguni nädalgi pulma lusti peetud.

Mängid, lõbu.

Noor rahvas otsis, iseäranis pühade, pidude aegu, lõbu, lusti; see tahtmine, soov sünnitas omalt poolt laulusid, sünnitas mängisid. Pühapäeva õhtutel istuti kiige pääl, kiiguti, lauldi; *hälli-laulu'* elasivad kaua rahva seas. *Lihahiite aegu* liueldi reega mäest alla, hõisati, lauldi.

Vanem rahvas istus ahju taga ja andis toinetõisele mõistatusi närida, noor rahvas kas tantsis ehk mängis. Pulmade kirjelduses kuulsime, kuidas *Maavärki kařati*; tantsu muusikaks oli ka sagedasti laul. Allpool nimetan mõned mängid.

1) *Talžepühi mäng*. Jõulu aegu aeti sagedasti ümberpööratud kasukas selga, tantsiti ja karati; üks oli siis *kahr*, teised narrisivad teda, tükkisivad ta kallale.

2) a) *Kas kängsepp kotohn?* b) *Olõ i. a) Ma tsuska silma usse!* b) *Ma hoia, laze ei!* (Mängiti niisama, kui Eestis tuntud: *Kas kingsepp kodus?*)

3) Niisama kui N:o 2 mängiti ka: *Kas koera (koura) koton?*

4) Ühel oli *kübar* (= müts) rüpes; teine mängija tuli ja peitis pää mütsi sisse; teda löödi tagant; tundis ta lööja ära, siis sai ta vabaks, lööja tema asemele.

5) *Veškivi mäng*. Sõõl seoti ühele selja pääle, laotati rätik üle. Toodi mängijad veskile, jahu jahvatama; kes küsis hobusele, kes lehmale nne. Kes jahu tahtis, sellele andis mölder tundiga pihta.

6) *Kanu va'eldas*. Ühel seoti silmad kinni, see püüdis teisi; keda ta kätte sai, see tuli ta asemele püüdma.

7) *Passi lööma*. Riidest, käterätikust nne. kokkukeertud tuutidega, *luntsakidiga*, (Plumpsack?) löödi toinetõist, küsiti: *Kas pass kotohn?* Vanemad inimesed mäletavad, et ennevanast ka matustel seda mängi mängitud olla ja mõnikord kas või surnule vasta kõhtu löödud: *Kas pass kotohn?*

Ebausk, vanausk.

Ei ole Eestis, kus Ev. Luteruse kirik juba nii kaua rahva õpetuse ja valgustuse eest muretseb, vanausk veel soutumaks kadunud, vaid elab osalt ebausku kombel edasi, vajakat siis siin, kus koolisid ega õpetust kas sugugi ei ole, ehk liig vähesel määdul, kus raamatud keeldud, kus kirikul rahvast õpetada võimatuks tehtud. Ega siis ime ei ole, kui rahvas alles ebausku paelus kinni on!

Esiteks paar näitust, mis mu enesele juhtusivad, siis, mis ebausku kommetest ja vanast-usust kirja olen pistnud.

Mul oli tasuraamatus laulikute nimesid üleval, kellest siin ehk säääl kuulnud. Juhtus mõnikord, et oma küla inimesed laulikust ühtegi ei teadnud, mina aga ta oma raamatu järele nimetasin. Imestus suur! „*Kost to teed?* Kust see aru raamatusse tuli?“ Lihtsam seletus: „See on nõia raamat, kust kõik leiad, mida leida tahad; küll nüüd pea ilma ots tuleb!“ Ja koguni mõistlikud mehedgi uskusivad seda.

Keegi naene lubas mulle laulusid ütelda, kui talle peopesast tulevikku ette kuulutaksin. „*Taija i ma, hüä jīmākōnō!*“ „Ära valeta, sa oled kaugelt inimene, mõistad mitu keelt, mõistad kirja, siis seda ei mõista!“ Noh vanaluule korjajal laul armas, mis muud, kui öeldi peo pesast, mis *meelde halgahti*. Laulud käes. Aga — järelemäng: prohveeti õnnetuseks olivad paar asja lauliku minevikust just nii olnud, kuidas peo pesast öeldud, sellega siis kindel: „*To um mõistja, võhl, to teed kõõ är.*“ Tõisel päeval ilmuvad mitu vana naest kanadega, munadega, peo pesad puhtaks nühitud: „*Ežändä poig, veli hüa, sa meile ka är kae!*“ Mine punni vasta, et ei mõista, kui tõisele juba minevikust oled ütelnud, mis tõsi; pool vägisi tikuvad kallale, nutavad, paluvad, silitavad. Viimaks pääsis prohveetlik vanaluule korjaja sel viisil, et naesi kolme kuu pärast tulla palus: siis käia ettekuulutamise rammu ta pääl; iga kolme kuu tagant neljapäeva õhtul. Sest ajast saadik ei ole ta aga mitte enam ette kuulutanud.

Inimest võib ära nõiduda mitmel viisil, nii ka *nõiasõnuga* ja *hainuga*, mis tuppä heidetakse. Keegi naene kaebas mulle, ta olla juba 49 korda eluajas ära nõjutud olnud ja palus mult abi. Muidugi on neid inimesi, kes nõiduda mõistavad; niisugune inimene hüütakse *võhl, nõid*. Abi ta vasta annab: *tietäjä, tiedäjä, mõistja, ka'eja*.

Seesama avitab ka haiguste vasta, sest et need suurelt osalt pandud on. Paari vana naesega juhtusin kokku, kes tohterdasivad ja ütlesivad, nad mõista ussi-, tule- nne. sõnu. (Muinasjuttudes läheb kahjusaaja abi nõudma *arbulööja manu*, *arbuze manu*, ta läheb *arbile*, *arvile*, *arbuzzile*.)

Ka kiriklikkude kommetega ühendatakse ebausku kombeid, nii kui Eestis näituseks armulaua viinaga ehk Jordani veega.

Lihavõtte pühal pühendatakse kirikus mune, leiba, piima nne; pühendatud asjad hoitakse Neljadepühadeni.

Lehtpäeväl (10 päeva pärast Nelipühi) pühendatakse kirikus rohtu: üheksa vannikut isesuguste rohtudega. *Suure Maarä* päeval pühendatakse *ubina'*, *ua'*, *herne'* nne.

Kõikidel pühendatud asjadel on ime vägi küljes, ja nad avitavad mitmesuguse häda vasta. Näituseks hoitakse ülemal nimetatud 9 vannikut *ümbre tsüüri aastak*; *egän hoonen* (majas, tallis, laudas, saunas nne.) on üks ära pandud. Neilt saab, iseäranis suitsetamise läbi, abi. On kõueilm, heidetakse pühitsetud heinu tulde ja tehakse suitsu; kui see läbi ukse õue tõmbanud, ei ole enam häda karta. Lüpsab lehm verd, siis avitab, kui läbi pühitsetud vanniku lüpsad nne.

Surnule pandi ja pannakse ehk nüüdgi veel seda kirstu ühes, mis talle eluajal armas olnud: *piipnik* saab piibu ja tubakat ühes, *tõmbajale* antakse tõise ilma reisile *tuvagu puška* tubakaga ja viinapruukija mehele pistetakse *pikakaalalize täus mõrudust kaadzu*. Matulistele ja ka juurdekogunud võõrastele antakse pärast matmist hauakünkale õlut, viina ja leiba; kas aga ka hauakünkale valatakse, nii kui Eestis mõnes kohas olen tähele pannud, ei tea ma ütelda.

Veel paar punkti ebausku:

Kui Uueaasta ööl palju tähti taevas on, siis on palju noort *tõbrast*: *lambid*, *voona* nne. loota.

Soolatüükad kaduvad, kui neid vanas kuus kivi päält võetud veega pestakse.

Hüä silm süödäs — saa ikke.

Kui kägu maja ligidal kukub, siis on ikka paha tulemas, kas tulekahju, surm ehk muu õnnetus. Minule ütles mees, kelle poeg ära uppus, see olla paljalt sest tulnud, et kägu nende maja ligidal ju mõnda päeva kukkunud.

Uppunud inimese keha, kui see kadunud, võib järgmisel viisil leida: Heida päts leiba vette, see ujub — kas või vasta vett — selle kohani, kus inimene põhjas; säääl ta hakkab keerlema ja veerlema: inimesest läheb ikka veel *hõngu* välja, ja see tõmbab leiva ligi. Paljalt 24 tundi aga seisab leib vee pääl.

Kes näeb *kirivä siu* ilusa harjaga, mis kui kuld ja hõbe läigib, see võtku rätiku pääst ehk kaelast ja heitku ussi pääle: uss põgeneb küll, aga hari jääb rätiku alla. Kes selle harja saab, see teab kõik: kus raha varjul, kuidas elajad, linnud kõnelevad nne. Seda ussi saab aga väga harva näha. Keegi vana mees ütles ennast selle ussi kord lapsepõlves näinud olevat — aga kaugelt.

Puuk on ka siin tuntud. *Pühä Jaani päivä* ja *Pühä Piitre päivä* öösel on ta näha; on tal must kott taga, siis veab ta teri, on valge — siis raha.

Rahahoitja

on elukas, keda mitmed oma silmaga näinud, iseäranis rehtede juures. Rahahoidjatest rääkis mulle üks 35 aastane mees Greeki külast järgmised lood.

(NB. Kõneleja räägib kõike, kui täestisündinud lugusid, ja usub ise, näitab mulle ka kohad, kus see ja teine asi sündinud.)

Mees näinud: mäe sees uks, tuli põleb koopas, tule ääres istub noor mees naesega. Läänud mees sisse. „Mis sa tahad?“ küsib noor mees. „Mida sul on?“ „Raha!“ „Siis anna raha!“ Annud noor mees ühe korra, mees viib rukide sisse; tuleb jälle saama; saab, viib rukide sisse; tuleb kolmandamat korda, siis saanud põlvega nii selga, et selle koha pääle lendanud, kuhu ta raha viinud. Poole aastat olnud mees voodis, nüüd olla jälle tõusnud, aga kiduda seda hinda veel.

Pärast kaevatud mäe sees, aga mis ära kaevatud, see ikka juurde jälle tulnud.

Kord kaevatud raha. Häkitselt ajanud väikene poiss kolme hobuse tõllaga otse kaevajate pääle. Mehed kohkunud koost ära. Raha kadunud, haud ka.

Kord nähtud mäe pääl hõbedast hobune, inimesed läinud ligi, hobune vajunud ära maa alla. Hakatakse kaevama, juba hobuse pää väljas, üks hüüab kurja, korraga — tsirr! läinud kõik.

Kord näinud keegi naese musta lehmaga; kui tulnud ligemale, kadunud mõlemad maa alla, kui tuhka. „Vist sääl kohal ka raha peidus oli.“

Ka *Saks*, (*Mõtsasaks*, *Järvesaks* nne.) *Eihüa*, *Must*, *Mõtsaelläj*, *Sarviline*, *Njemts*, *Kurat*, *Põrglane* hoiab raha. Mulle rääkis noor tüdruk, ta näinud Jaanipäeva ööl, kuidas *Saks* tulnud, suur karu süles, keda ta nende trepi alla ära tahtnud peita. Tema (tüdruk) ei olla muud abi teadnud, kui et kisa lahti ajanud; see käinud Saksale

nii kõrvust läbi, et sedamaid kadunud kõige karuga ühes ja nimelt rehe sisse. „Vist tahtis ta trepi alla raha ära peita“ — seletati.

Kui palju Sarvilisest veel ustakse, ehk mitte — ei tea ma ütelda, juttusid ta üle olen aga saanud; muidugi on Sarviktaat ikka see, kes tüssata saab ja nühkida, kord Jumalalt, kord rehepapist, kord mõnelt teiselt ajumehelt.

Kõueilm sünnib nii, et *Pühä Elias* tuliste hobustega taeva pilvede üle sõidab. Küsimise pääle, kes *Pikkene* on, seletas mulle *Mihalo* vallas vana 90:ne aastane mees: *Pikikene* iks *Pühä um*, iks *um kõö kehaga veel taivan*; *timä sõitles tulehobõstõga taivast mööda ja sis löö*; *Jumalal ei ole keha, a Pikikezel um*.“

Kõueilmast ja välguheitmisest kuulsin järgmist viisi räägitavat:

Vanaezä hünää! Vanaezä hühizes! Vanaezä hüristäs! (= *Tasane kõuemürin*.)

Pikene käu. Vanaezä käu.

Vanaezä käyles. Vanatäpä käyles.

Vanataat tõrelas. Vanatäpä tõrelas. Vanaezä tõrelas.

Vanaezä müristeles. Vanaezä mürää.

Jumal' jauh (= jahvatab).

Pikikene (Pikkene, Pikne) löö.

Jumala tulökõnõ (= välk).

Pätkõ hüt. Pätkõ pill. Pätk löö.

Pikkene kui lei, Pätk kui lei pääle, nii kõik läts palama.

Timahava Vanaezä es olõgi me püül, nii et timä Maafa maad är tõrbut; (= ei ole kõuevihma olnud).

Näib, et *Pikkeze* ja *Vanaezä* vahel mitte vahet ei tehta: *Pikene käu* ja *Vanaezä käu* tähendavad mõlemad, et kõuemürinat kuulda on.

Pikkese sündimisest kuulsin jutu, et Sarviline viha pärast oma poja, kellel Jumal ristiisaks olnud, üheksaks tükiks lõhki käristanud, Jumal aga tükkidele jälle hinge sisse pannud; üks neist üheksast on *Pikkene*.

Lauludes nimetatakse paar korda *Tooni*, kord *Vaan*, siis *Veeimä*, *Kalajeä*. Hundid on ka siinpool: *Pühä Jüri kutsiga*; juttudes on vanast-usust ehk enam alal hoitud. Vana kõnekään: *päiv lätt ju*

malihe (päev läheb looja) on vist ka pagana aja mälestus: *jumalihe* = jumalate juurde; niisama L. 55: *Tulekene tuli jumalista*.

Kalevipoja üle olen pea igas kohas, kus sündis, küsinud — ei vähematki seletust saanud.

Sellega oleks kõik öeldud, mis eba- ja vana-uzu üle ütelda oli.

Laulikud.

Allpool laulude ja mõistatuste ütlejad. Mõistatuste kohta tähendan nii palju, et ehk arva mõni just mitte selle oma ei ole, kelle nime alla pandud, vähemalt on ta aga samast külast.

Mihalova vallas olivad paljalt kaks naesterahvast, kes veel laulusid mõitsivad:

1) *Iiva, Jaani tütar, Lipskina*, tüdruk, pime, kiriku sant. Sündinud 1830 Dektereva külas, elab 15:mast aastast saadik Kitkovas, ei ole pääle 15:ne versta kodust ära saanud. Mõistab Läti, Eesti, Vene keelt, Eesti keelt väga puudulikult. Laulud ütleb Iiva ise teinud olevat mure ja kurbtuse sunnil. Mõni laul on küll seda nägu, kui oleks see ta enese tehtud, tõised kuulsin aga ka tõistelt laulikutelt. Ta laulud on järgmised: N:o 4, 5, 6, 7, 8, 9, 15, 16, 18, 22, 23, 24, 29, 84, 89, 105, 123, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144.

2) Kaks pulma laulu, N:o 62 ja 137, laulis *Apalja, Jakimi tütar, Rumik*, 68 aastane naene Tabalova külas.

Pylda vallas oli Kirbu küla laulude poolest rikkam (5 järgmist laulikut on siit); põhjus on, et siin veel Eesti keel elab.

3) *Mai Jurango* (Юрченкова) 55 a. vana, lesknaene, laulis N:o 1, 12, 14, 17, 25, 37, 42, 77, 85, 96, 99, 106, 128.

2) *Magdalena Jurango*, 29 a. vana, naene, laulis N:o 38, 40, 42, 82, 83, 98, 110, 112, 114, 117, 118, 127, 145.

5) *Piidre Herma* (Гермовъ) 70 a. vana mees, laulis N:o 3, 21, 30, 33, 35, 41, 55, 111, 115, 116, 121, 125, 130.

6) *Katri Petrovskaja*, 50 a. vana, lesknaene. On *tietäjä*, mõistvat ka ussi-, tule nne. sõnu, aga Vene ja Läti keeles; laulis N:o 65 ja 95.

5) *Anetta, Mehali tütar, Antshenkova*, 20 a. vana, tüdruk; mõistab halvasti Eesti keelt, laulis 133 ja 134. Ütles mõistatused 14, 21, 34, 37, 44, 47, 50, 55, 62, 92, 95, 96, 101, 103, 105, 106, 123, 129, 130, 136, 138, 139, 141, 144, 147, 150, 152, 155, 156, 159, 160, 163, 176, 180, 181, 182, 187, 188, 191, 193, 194, 207, 208, 213, 222, 226, 234.

8) Vahtstalo ainukene laulik oli *Hels Meksha*; 65 a. vana, lesknaene, mõistab pääle kolme tavalise keele ka Poola keelt, laulis 11, 19, 31, 32, 63, 90, 109, 126. Tema öeldud on mõistatused 22, 39, 67, 91, 94, 118, 126, 131, 137, 142, 145, 146, 158, 161, 162, 169, 173, 175, 214, 215, 225, 230, 235.

9) Kõige tuumakamad laulud sain Jaani külast *Jaan Herma*lt, 45 aastaselt mehelt. Ta on omad laulud väga vanalt naeselt õppinud, kes neid määratu palju mõistnud; laulude sisu ja ettetulevad nimed tunnistavad, et nad — kõigevähemast osalt — Eestist ühes on võetud. Ta laulud on: 2, 13, 20, 26, 61, 70, 72, 94, 108, 113, 119, 120, 129, 148, 149, 150.

10) *Kirivä-kidze* külast sain *Zol'ka Meksha*lt, 55 aastaselt lesknaeselt laulud 27, 153, 154, mõistatused 3, 5, 38, 79, 116, 120, 121, 148, 200, 207, 223, 224, 227, 232, pääle selle kauni hulga muinasjuttusid.

11) Suur muinasjuttude vestaja sessamas külas oli *Jaan Meksha*, 83 aastane vanamees, väga elava loomuga. Kui ta mulle mõistatuse sai ütelda, mis mulle tundmata, siis hüppas ta rõõmu pärast kas ühe jala pääl ümber. Laulusid ta ei mõistnud. Tema omad on mõistatused 1, 17, 23, 29, 30, 42, 43, 45, 56, 58, 69, 70, 73, 78, 83, 84, 85, 88, 93, 122, 134, 153, 157, 168, 174, 179, 185, 189, 192, 196, 199, 228.

12) Inkina külas ütles mulle *Piitre Meksha* (*Sõke Piitre* nime-tatud), 72 aastane pime mees, mõistatused 15, 59, 77, 90, 127, 190, 216.

13) Paldatsi külast ütles *Maarja, Andre tütar*, ?, 53 aastane lesknaene mõistatused 4, 24, 28, 57, 125.

Nimetan 14) veel, et Vaarkali külast tundmata vanalt naeselt laulu 101 sain, siis oleme Pylda vallaga lõpul.

Nersa vallas on Greeki külas Eesti keel veel osalt valitsemas, sellepärast siin vanaluule saak rohkem, kui muial. Greekilt sain suurema hulga ja ilusamad muinasjutud.

15) *Anna Bul'*, 75 a. vana, lesknaene, jutustas muinasjuttusid, laulis laulud 53, 57, 67, 73, 74, 76, 79, 80, 91, 92, 93. Jutud, laulud, mõistatused olla ta vanaemalt õppinud, noores põlves palju mõistnud, vanul päivil unustanud, temalt on neid saanud ta poeg

16) *Anton, Andre poig, Bul'*, 43 a. vana. Laulusid ta ei mõistnud, juttusid palju, mõistatustest on järgmised tema suust: 7, 8, 10, 18, 27, 35, 41, 50, 51, 52, 53, 60, 63, 65, 66, 68, 71, 74, 76, 80, 87, 98, 99, 100, 102, 104, 107, 109, 128, 132, 133, 135, 140, 165, 166, 171, 172, 184, 197, 201, 202, 203, 204, 205, 211, 212, 221, 231, 233, 236.

17) Kolmas juttude teadja Greeki külas oli *Aleksander, Petra poig, Bul'*, 37 a. vana. Tema laulis laulud 39, 46, 104, ütles mõistatused 2, 6, 9, 12, 13, 19, 20, 31, 32, 36, 40, 46, 48, 54, 72, 75, 86, 89, 108, 113, 114, 115, 117, 143, 164, 167, 177, 178, 183, 186, 195, 209, 210, 217, 218, 219, 229.

Mõlemad eelnimetatud mehed teadsivad veel palju enam mõistatusi; nendest olin aga mitmed juba varemini tõiste suust kirja pannud.

Poddubi külas laulis mulle 18) 85 aastane *Kažu Kavalenka* laulud 48, 69, 100, 102 ja

19) *Agata Leitseva*, 50 aastane lesknaene, laulud 10, 36, 54, 155. Ta teadis ka juttusid. Ta sõsar on *Katri Bul'* (N:o 27), mõlemad on emalt, kes Pylda Vaarkalist päri, õppinud, mis nad teadsivad.

20) Lukotilt sain *Agata Bul'*ilt, 52 aastaselt lesknaeselt laulud 68, 151, 152, mõistatused 16, 33, 81, 220 ja ühe jutu.

21) Mägise külas laulis *Punga Anõ*, 55 aastane lesknaene, laulud 50, 59, 60, 64, 66, 75, 87, 88, 97, 124.

22) Mäe külas laulis *Roozu Bul'*, 54 aastane naene, Greeki külast toodud, laulud 28, 47, 49, 51, 52, 56, 58, 71, 86, 131 ja

23) ta 60 aastane mees *Andrei Bul'* laulu 43.

24) Väiku Piise külas laulis *Madõ Bul'*, 65 a. vana lesknaene, Puntsulis üles kasvanud, laulu 132.

26) *Iva Bul'*, 60 a. vana, kerjus, Tati külast, laulis laulu 44.

25) L. 122 on Mäe külast tundmata mehelt saadud.

Janovoli vallas sain paljalt Puntsuli külast veel mõnda.

27) *Katri Bul'*, (Agata Leitseva N:o 19 sõsar) 58 a. vana, mõistis juttusid, laulis laulud 78, 81, 103, 107, nimetas mõistatused 11, 26, 64, 82, 97, 110, 111, 112, 124, 149, 154.

28) Ta 60 aastase mehe, *Mihkel Bul*i omad on laulud 34, 35, mõistatused 25, 61, 170. Mihkel Bul teadis ka muinasjuttusid; need on vanalt lellelt õpitud.

Nimetan 29) veel et *Rooza Gudrenik*'ilt (Dülüni külas, Kaunota vallas) kes ju pääle 50:ne aasta Lätlaste seas elab ja nii kaua sugugi Eesti keelt rääkinud ei ole, laulu riismed 146, 147 sain, siis on sellega laulikute ja mõistatuste ütlejate arv täis, kellelt midagi kirja pistsin.

Mõned jutud ja laulud olivad laialt tuntud, näituseks

Tsireline tsirgukõnõ (L. 35, 36),

Kits mits habõnelle (L. 37, 38, 39),

Parmu puhtih (L. 33, 34),

Sika singe silla pääl (L. 123, 124, 125, 126) ja mitmed pulma- ja kiigelaulud.

Muidugi ei ole ma neid ikka jälle uuesti kirja pannud, kui nad mul juba sõna sõnalt olivad. Kus teisendid lahku lõövad, sääl olen nad eri numbri all kogusse võtnud. Teisendid, mis alguslauluga ühe numbri all on, olen ühelt ja seltsamalt laulikult saanud.

LAULUD.

CU. V. 1. 1

I. Laulust.

1.

Laul raskem, kui rehi peksa.

*Antke vatska laulijalle,
Ritka rehe pesijalle!
Inäb vaiva laulijale,
Kui rehe pesijale:
Rehe pesi, nii unehti —
Laulu lauli, tõist murehti.*

2.

Kes kuivalt laulab!

*And sa mulle keele hämatüst,
Kurgu perä pihmatüst:
Sis ma pezü pilemale,
Sis ma laze laulumale.*

II. Laste laulud.

3.

Kätki laul.

*Tsuu lasta, luu lasta!
Kazu lasta karusest,*

*Vinne vee tüüjast,
Pikä vitsä pidäjästä,
Karavitsä kandijasta! 5
Süüst ma löiksi suure vitsa,
Varikusta vaaba vitsa,
Saare päältä saarnadze,
Varikusta vahteridze,
Palo päältä pedäjädze. 10*

4.

Kätki laul.

*Tsuu, tsuu ladzökönõ!
Tsuu ladzõ tsudzile,
Luu ladzõ lultile!
Kazu lats karusest,
Vana viizu vidäjäst, 5
Kaša vitsa tüüjast,
Veñü vee tüüjast.*

(5:ma r. tõisend: Vana viizu vi-
delejäst.)

5.

Kätki laul.

*Aa, aa mû ladzökönõ!
Aa, aa mû armakönõ!
3 — 6 = 4, 4 — 7.*

6.

Kätki laul.

Uinu, uinu üts silm!
 Uinu, uinu kat's silm!
 Uinu, uinu kol silm!
 Uinu, uinu neli silm!

7.

Tirga tiis, karga kašš!

Tirga tiis, karga kašš!
 Laku piima lännikust,
 Laku ladze pa'akõzõst,
 Kääna käe' rupikust,
 Võia pääd võizmaga!

8.

Löö kuku, kasta kama!

Löö kuku, kasta kama!
 Võia pääd võizmaga,
 Tsilguda tsia lihaga,
 Kõõruda kana munaga!
 Amm sullõ, amm mullõ!

9.

Pikk jutt.

Jüüšk kurg nurme otsa,
 Hiit kuha sõrme otsa.
 Pikk piik jutus —
 Vel nu otsast alusta.

10.

Pikk jutt.

Läts kurg mäe otsa,
 Lõi muna kuha otsa.

Pikk pikk jutus —
 Las ma otsast alusta.

11.

Kurg, kus olid?

„Kur'g, kär'g, kus sa olid?“
 „Nurme otsahn“.
 „Mis sääil tei?“ „Herneid sei“.
 „Mis sa tõi s mulle ka?“
 „Minu eski vana mees,
 Kouguga perä ai.“

III. Vaeselapse laulud, nutu-, murelaulud.

12.

Vaeselapse laul.

Jätid mü vara vaezest ladzest,
 Tedrekezeest tee pääle,
 Sokakezeest soo pääle,
 Pa'rdzikezeest palo pääle;
 Kõõ tuule tuuluta,
 Vihmakeze viptada.
 Jäe es mul tuule tulupit,
 Jäe es mul vihma vildikeist.
 Nõges mü nõna kõrbas,
 Aia raaksu' silmä tsuzas.
 Kea näge, to näägutas,
 Kea kuul, to minu kurutas.
 Kink iks ma armule astu,
 Kink iks ma nõale nõze?
 Olõ i, kink nõale nõsta,

Olõ i, kink armule astu:
 Kivikeze taga ma armule astu,
 Kannukeze taga ma nõale nõze.
 Mõtli ma kalmule karada,
 Sõmerile sõna kõnelda — 20
 Ots, kelle taga ma kalmule karaga,
 Ots, kelle taga ma liivale läe:
 Sõre liiv om suu pääl,
 Käbe liiv om käzi pääl!
 Sõmerakene mõi laz ei sõna kõ-
 nelda, 25
 Kääpäkene ei käimä mindä.

(NB Laulu lõpul segas laulik.)

13.

Vaeselapse laul.

Oh mu imäkene helekene,
 Oh mu kall'is kasvatajakene!
 Vara sa minu jäti vaezest,
 Enne aegu armulda;
 Kate mul tugi tuule eest, 5
 Vihma vilt vihma eest:
 Kõik nu vihmakõzõ minu vipu-
 tazõ,
 Kõik nu tuulekeze minu tuulu-
 tazõ.

14.

Vaeselapse laul.

Hõikas minu ämmäke,
 Kutse minu ämmäke:
 Tuul puhke, ma is kuule,

Silmä vezist ma is näe.
 Jooze vagne ümbre tule, 5
 Kab kä'eken es palanu.
 Võeral imäl leibä är mass,
 Mulle kõhtu inäb är mass,
 Leib kazus nu ju nurmen,
 Kõht mulle ei kazu i. 10

15.

Vaeselapse laul.

Häme' mõi jala' hämärägä,
 Püve' mõi jala' pümega.
 Kuu nesi kua koru,
 Päiv nesi pääligu koru,
 Agu nesi jü aja koru — 5
 Ma iks vaezõkõnõ ilma pääl.

(2:se r. tõisend: Püve' mõi jala'
 püvega.)

16.

Surm, miks mind kurvastad?

Koolokõnõ!
 Kui iks sa mulle nii kurbaste
 teie!

Koolokõnõ!
 Kui iks sa mulle nii kaipsahe
 teie!

Koolokõnõ! 5
 Ei näe sa minu Koolu ängätüd,
 Ei Tooni tougatud.

17.

Surm ei võta soovi pääle.

— — — — —
*Ei Toon võta i tougatud
 Ain ei võta ängätüd:
 Kääp käbehid, võtt iluzid.*

(2:se r. tõisend: Ängikene ängä-
 tüd.)

18.

Ei ole venda.

*Kugu, kugu käokõnõ,
 Palju aastaika ma elä!
 Sul puudu kol puukeist,
 Mul puudu kol velekeist.
 Sul ka'vi kol puukeist —
 Mul velekeist ei olõ:
 Jäe iks ma vaezõkõnõ ütsindä.*

(Iga rea järel lauldi kas kaks ehk
 kolm korda: *Lere!*)

19.

Ei vaevast tänu.

*Tuli hummungul ülese
 Inne varra valge't:
 Mõzi suu, kängi jala',
 Lätsi usse ka'emale,
 Tei tööd, näi vaiba:
 Olõ i abi astumist,
 Olõ i abi minemist.*
 — — — — —

20.

Ilmas kolm vaest.

*Ilmahn om nu kolmi vaezi:
 Üts nu om ezäldä poig,
 Tõne om imäldä tütar,
 Kolmas vaene vapanaenõ.
 Meä nu ikk ezäldä poig?
 Olõ i atra säädi'jät,
 Lebä atra liit'jät —
 Sinna küll nu liide lindas.
 Meä nu ikk imäldä tütar?
 Olõ i kirstu keerdjättägi,
 Olõ i vaka valajat —
 Sinna küll nu kaev kalus.
 Meä nu ikk vaene vapanaenõ?
 Olõ i külmält kündjättägi,
 Hallalt atra a'ajat —
 Sinna küll nu jär'v jääs.*

21.

Ilmas kolm vaest.

— — — — —
*Kun iki imäldä kanane,
 Sinnä jäie jär'vekene;
 Kun iki izäldä ladzõkö,
 Sinnä kaldu ka'okõnõ;
 Kun nu vaenõ vapanaenõ,
 Sääl jäie jõ'ökene.*
 — — — — —

22.

Ei jõua ära oota.

*Küll iks ma ammu ood'i,
 Küll iks ma kava ka'i,*

Üle vee veerüvät,
 Üle väinä välgüvät.
 Ei jõva ma ärä oota,
 — — — — ära kaia,
 Ei üle vee veerüvät,
 Ei üle väinä välgüvät,
 Ei üle mäe tulevat.

(Väinä seletas laulik mere väinaks.)

23.

Hauale.

Tule üks sa mulle kääpest käümä,
 Tule üks jo kalmist ka'ema!

— — — — —
 Sömer üks sulle, sõzar, ol,
 Verev liiv üks, veli, ol,
 Külma kivi' küle all,
 Jahe' kivi' jalutsin.
 Sömer üks sulle nu, sõzar, saa,
 Verev liiv üks, veli, saa.

24.

Palju vaesid.

Pallu umme säändzid küli,
 Kon om pallu vaezekõzi:
 Palla' jala', süvä' jäle',
 Täve uma silmä veži.

25.

Ei kahju eest pääse.

Mitu kaiu, setu kaihu,
 Mitu oia, setu ohtu.
 Kahtu mõtli kaiu jättä,

Ohukeze oia jättä —
 Kahtul kahitsen perän,
 Ohtul oihki perän.

(5:ma r. tõis: Kahtul kaluskelen
 perän.)

26.

Sõamehe lahkumine.

Kõik nu ilmakõnõ,
 Kõik nu Maa'ra ma'akõnõ
 Jääge küll nu Jumalaga!
 Kõik nu järvekeze',
 Kõik nu ve'ekeze',
 Kõik nu saarekõzõ'
 Jääge küll nu Jumalaga!
 Kõik nu niidukeze',
 Kõik nu mõtsakõzõ',
 Kõik nu hall'a' hainakeze'
 Jääge küll nu Jumalaga!
 Kõik nu ezäkene,
 Kõik nu imäkene,
 Kõik nu risti rahvakõnõ
 Jääge küll nu Jumalaga!
 Kuukene küll nu sa gi kostuda
 minu,
 Pärväkene küll nu sa gi pezüdä
 minu!
 Parema sa nu imäkene, helekene,
 Parema sa nu kallis kasvataja
 Võtnu rüppü, veenü vitte,
 Võtnu kaqla, kannu kaivu;
 Lasknu Vee-imäl imetägi,
 Kala-jezäl kasvatagi,
 Kuni sa sõa teed minu sai seit-
 magi,

*Va*ni teed valitsema.
*Tä*u üs imä verd vitte viia,
*Kar*va kaivu ka'otagi:
*Pare*m nu maal lahedagi,
*Põ*llu peendral pinna mindä,
*Ku*n ma vere vitte vii,
*Kar*va kaivu ka'otagi.
*Im*äl ol rüpehn rükä põimähn,
*Ka*alahn ka'ra lõigaten;
*Im*ä mõtel abi astuvat,
*Tue*kest mõtel tulevat:
*Va*anile küll abi astu,
*To*onile küll tugi tul.
Ega nu sõahn olõ õi imä armas,
Ega sõahn ole naist armas:
*Sõ*ahn ütte hüvvä hobõstagi,
*Tõ*ist kallist kaalarauda,
*Ke*ä nu pää püüsti pääväst tegi,
*Ka*ala katest tunnist tegi.

27.

Miks ilmad udused?

Mille ilma' undzedze',
Maa kava kastedze'?
Selle ilma' undzedze',
Maa kava kastedze':
*Sõ*zaridze' sõimlaze',
*Va*deridze' vanuze',
*Ve*lidze' vihasteleze'.

28.

Jahu jahvatades.

*Jah*va, jahva kivikene,
*Kiz*u kivi viitsakõnõ!
Pere taht peenembipi,

25 *Su*laze' sorehõpi:
Jü mü sõfmi sõimatas,
*Kä*zivarzi vannetas.

29.

Igalühel raske.

*Pä*vilidzel päävä' pikä',
Lere, lere!
*Nä*idzikul ju nädäli' pikä',
Lere, lere, lere!
*Su*lazöl ju suve' pikä',
Lere, lere!

Nalja laulud, jorutused,
 pilkamise laulud.

30.

Küll mina olin mees.

Oli mina noori mehe:
*Kir*bu mina kinni võti,
*Jä*nesele järge sai,
*Kar*ul lõiksi kaalagi maha.

31.

Tantsu laul.

(Vana Roodzi maa laul; üts laul,
tõze kargsi.

Tamme' taändze', mäe mänge',
Kingu' keedi humalid,

Paju puhi pazunid,
 Pedäjigu illo pei,
 Kuuzigugi kummardeli.

32.

Tantsu laul.

(Vana Roodzi maa laul.)

Pikk Piitre pingi pääl,
 Jäme Jaañi jala pääl!
 Puhu pilli Peebu nañe,
 Nõsta jalgu Jaañi nañe,
 Tõuka toru Toñdzi nañe,
 Ahu luuda Andzu nañe!

33.

Parmu matused.

„Tere, tere teemee!
 Koes sa lühed kotimees?“
 „Lähe parmu puhtile.“
 „Mis sel parmul viga?“
 „Kits lei kepiga,
 Hopõn lei huulega,
 Lammas lei lallaga,
 Härg lei hannaga,
 Põrs lei põlvega.“

34.

Parmu matused.

„Tere, tere tedrikene!
 Kon sa olit kogrukene?“
 „Parmu puhtil.“

„Mis sel parmul viga?“
 „Lammas lei lilli lalli,
 Kits lei kipi kapi,
 Hopõn putati huulega,
 Lihm sõkas sõraga.“

35.

Tsireline tsirgukõnõ.

„Tsireline tsirgukõnõ,
 Paariline pardikõnõ —
 Kos sù kulda pezäkene?“
 „Vaarikuna varba otsan,
 Kuiva kuuze osa pääl.“
 „Kos to kuuzi jälle jäie?“
 „Vana mees maha ragi.“
 „Koes timä jäie?“
 „Ärä timä kooli.“
 „Koes timä mateti?“
 „Kiriväle kerigole,
 Au'uzale alterile,
 Kon ne kota' kopsva',
 Sapa säre' sopsva',
 Sinì särgi' sinetäze',
 Valge räti' valetäze'.“

36.

Tsiri, tsiri tsirgukene.

„Tsiri, tsiri tsirgukene,
 Para, para pardzikene
 Kos so kulda pezäkene!“
 „Vaarikun varba otsan,
 Kuiva kuuze ladva otsan.“

37.

Kits mits habõnelle.

„Kits, mits habõnelle,
 Vindlane vikatile!“
 „Mis to vikadiga?“
 „Haina niitü.“
 „Mis to hainaga?“
 „Lihmüle anda.“
 „Mis to lihmägä?“
 Pimä nüssä.“
 „Mis to piimägä?“
 „Karusõle anda.“
 „Mis to karusõga?“
 „Tsia perä läheta.“
 „Mis to tsiaga?“
 „Nurmo tsungi.“
 „Mis to nurmõga?“
 „Kesvä külba.“
 „Mis to kesvägä?“
 „Ollest süüda.“
 „Mis to ollega?“
 „Hõmu suu hõgada.“
 „Mis to hõmuga?“
 „Rüga läheta.“
 „Mis süält Rüast tüüvas?“
 „Sõklu nõklu,
 Kuus saksa kullust,
 Säidze saksa helmekeist.“
 „Koes nimä panti?“
 „Kandu tsüüati.“
 „Koes to kand jäie?“
 „Tuli paot, vezi uput.“
 „Koes to vezi jäie?“
 „Must härj müvvähti,
 Lauk härj lakakti.“
 „Koes nee härä a'eti?“

„Suurt teed a'eti.“
 „Kos to tee jäie?“
 „Mõts pääle kasvi.“
 „Kos to mõts jäie?“
 „Vana mees maha ragi.“
 „Kos to vana mees jäie?“
 „Ärä timä kooli.“
 „Koes timä mateti?“
 Au'uzale alterile,
 Kon nee kota' kopsva',
 Sappa sääre' sopsva',
 Sini särgi' sinitäze',
 Valge' särgi' valetaze'.

35

40

45

38.

Kits, mits habõnelle.

„Vikat küel, vikat küel,
 Mis to vikadiga?“
 „Haina niitü.“
 „Mis to hainaga?“
 „Lihmüle anda.“
 „Mis to lihmägä?“
 „Pudi nüssä.“
 „Mis to pudiga?“
 „Ladzele anda.“
 „Mis to ladzega?“
 „Tsia kaitsa.“
 „Mis to tsiaga?“
 „Mee tsungi.“
 „Mis to meega?“
 „Kesvä külba.“
 „Mis to kesvägä?“
 „Ole tetta.“
 „Mis to olega?“
 „Hõmu süü hõigada,

5

10

15

20

25

30

5

10

15

„Kutsudu kutsu“.
 „Koes nimä lähetide?“
 „Riiga lähetide.“
 23—42 = 37, 23—42.

Au'uzale alterile,
 Kon nee kšondza missi pidi,
 Kon nee kirjju sirutedi.“

39.

Kits, mits habõnelle.

„Sikk, mikk habõnik,
 Hiu mule vikati!“
 „Mis to vigadiga?“
 „Hainu niita.“
 „Mis hainuga?“
 „Lihmäle anda.“
 „Mis to lihmägä?“
 „Piimä nüssä.“
 „Mis to piimägä?“
 „Karusile anda.“
 „Mis to karusega?“
 „Tsigu kaitša.“
 „Mis tsiguga?“
 „Tsungermid tsungi.“
 „Mis tsungermiga?“
 „Kesvi külä.“
 „Mis to kesviga?“
 „Olut säädä.“
 „Mis to oluga?“
 „Hõimu kutsu.“
 „Mis to hõimuga?“
 „Küödžid pöördä.“
 „Mis to küödžega?“
 „Riiga sõita.“
 „Mis Riiaast töie?“

20 „Sõklu, nõklu.“
 „Kos nee tsuzati?“
 „Tsusi kannu sisse.“
 „Kos to kand jäie?“
 „Tulega är palti,
 Viiga är uputi.“ 30
 „Kos to vezi jäie?“
 45 „Must härg är sei.“
 „Kos to härg jäie?“
 „Teed mööda är a'eti.“ 35
 „Kos to tee jäie?“
 „Hainaga är kasvi.“
 „Kos to hain jäie?“
 „Mõtshani är sei.“
 „Kos to hani jäie?“ 40
 „Päält mõtsa linnakhti,
 5 „Alt mõtsa keerakhti.“
 „Kos to mõts jäie?“
 „Unikuhe uinu,
 „Mättahe mädazi.“ 45

40.

Koes sa joozed hiirekene?

„Koes sa joozed hiirekene?“
 15 „Jooze ma mõtsa puihhegi.“
 „Jos sul puu pähä sadas?“
 „Minä lamme laastu ala.“
 „Jos sul kött kärbenes?“ 5
 „Minä võia võizmaga.“
 20 „Kost sa võlid võizmegi?“
 „Vana äde tiinikezest,
 Noore naže nurmikust.“
 „Kost to võtt vana ädi?“ 10
 „Noore lihmä nizäkezest,
 25 Kirivä lihmä pudikezest.“

„Kost to võtt noor lihm?“
 „Halla haina ladvakezest.“
 „Kost to võtt hallas hain?“
 „Vihmakõzõst, kastõkõzõst.“
 „Kost to võtt vihmakene?“
 „Sinidzest pilvikezest.“
 „Kost to võtt pilvekene?“
 „Korgestagi taevakezest.“

(8:ma r. tõis: Vana äde vakakezest.

11. r. Noore lihmä nunnäkezest.)

41.

Koes sa joozed hiirekene?

1—10 = 40, 1—10.

„Valge sariga sarvõst,
 Musta muriga nizast.“
 „Kost to must murik võtt,
 Valge sarik sai?“
 Mõtsa ladva lihe alt,
 Halla haina ladvakezest.“
 — — — — —

42.

Mina olin ka.

(Talze pühi laul. Kaks naest laulsivad; üks laulis iga salmi esimese rea, tõise ja kolmandama laulsivad mõlemad ühes.)

Näie karu kiige,
 Näie karu maage,
 Oli mina ka.

Võti püsa kiige,
 Võti püsa maage,
 Oli mina ka.

Lazi maale kiige,
 Lazi maale maage,
 Oli mina ka.

Näie suta kiige,
 Näie suta maage,

12—18 = 3—9.

Näie jänest kiige,
 Näie jänest maage,

21—27 = 3—9.

Näie rebäst kiige,
 Näie rebäst maage,

30—36 = 3—9.

Näie paṛtsi kiige,
 Näie paṛtsi maage,

39—45 = 3—9.

Näie varest kiige,
 Näie varest maage,

48—54 = 3—9.

Näie vaṛblast kiige,
 Näie vaṛblast maage,

57—63 = 3—9.

Näie tetre kiige,
 Näie tetre maage,

66—72 = 3—9.

Näie loodi kiige,
 Näie loodi maage,

75—81 = 3—9.

Näie krungits küige,
Näie krungits maage,
84—90 = 3—9.

Näie harakut küige,
Näie harakut maage,
93—99 = 3—9.

Näie põtra küige,
Näie põtra maage,
102—108 = 3—9.

43.

Minä lätsi mõtsa.

Minä lätsi mõtsa,
Sai minä kitse,
Üle mäe vaarikuhe,
Vaarikust valuzihe,
Süödü kizi kiluzile.
Sai minä ujakõizde,
Küssü minä ujakõzõlt:
„Kos sa jüüzet ujakõnõ?“
Uja jüüsk randa.
Rannah razu' kotti,
Pettüsihe peiti.
Is ma ütlö ös kellegile,
Inne ütli kullasölö;
Kullas üttöl köllasölö,
Köllas kõ'öle küläle.

Sai suure suudingu,
Rase raha masangu.

44.

Minä lätsi mõtsa.

Lätsi minä mõtsa,
Sai minä kitse,
Üle mäe varikuhe,
Varik vasta valuzit,
Süödü kerä kihuzi. 5
Lätsi minä ujale,
Küssi minä ujalt:
„Kos sa joozed ujakene?“
Oja joosk unde,
Unest joosk päeväzile, 10
Päeväzilt Imä-jökke,
Imä-jöest randa.
Rannah razu' ko'eti,
Pettüsihe pe'eti.
Is ma ütlö s kellegile, 15
Ma ütli kullasele,
Kullas üteli köllasele,
Köllas kõ'öle küläle.
Sai suure suningu,
Rase raha masangu. 20

(10. 11:ma r. tõis:
Unest joosk päeväzile,
Lätsi minä päeväle:
„Kos sa lääd päeväkene?“
Päev lätt Imä-jökke.) 15

45.

Läädzä' lää ei kotti.

*Külv poiss läätsi, kašvi suurest, läts poiss kotiga läädze
perrä, nakkas ajama kotti, läädzä lää ei kotti. Kusse hiirelt :*

*„Hiir söö läätsi!“
A hiir söö ei läätsi,
Läädzä' lää ei kotti.*

*Nakkas poiss küzima kasilt: „Kass söö hiirt,
Hiir söö läätsi!“
A kass söö ei hiirt,
Hiir söö ei läätsi,
Läädzä' lää ei kotti.*

*Nakkas küzima viṭsa: „Vits pesä kassi,
Kass nne.“
A vits pesä ei kassi nne.*

*Nakkas küzima kitse: „Kits järä viṭsa!“ nne.
A kits järä i viṭsa nne.*

*Nakkas küzima sutt: „Suzi söö kitse!“ nne.
A suzi söö ei kitse nne.*

*Nakkas küzima pini: „Pini haugu sutt!“ nne.
A pini haugu i sutt nne.*

*Nakkas küzima pedäjät: „Pedäj pesä pini!“ nne.
A pedäj pesä ei pini nne.*

*Nakkas küzima tuult: „Tuul murra pedäjät,
Pedäj pesä pini,
Pini haugu sutt,
Suzi söö kitse,
Kits järä viṭsa,
Vits pesä kassi,*

Kass sõõ hiiri,
 Hiire sõõge läütsi!
 A üks lüüdsä" läe ei kotti.

Kui nakkas tuul' murdma, pedäj pesmä, pini haukma, hiire
 tsagazi läütsi, nii lütsigi lüüdzä' kotti, a poiss vei küh.

46.

Poissa pilgatakse.

Küpär tõze muru all,
 Kaadza' kana orre all.
 Kuulzi hoo kuzevada,
 Sinna joozi söömezile,
 Söömezile, joomezile.

5

47.

Peretütart pilgatakse.

Kiretas kikas,
 Kodutütär küü tul'.
 Saistakõ hülli pääle,
 Sõir puduzi puhu,
 Vatsk laguzi sälga,
 Muna pitsiit peiu.

48.

Naesi pilgatakse.

Lätsi kabõhõzõ naate,
 Lõidzi pulga kannu peält.

Üts ütles: „Lu'ukene!“
 Tõine ütles: „Pu'ukene!“
 Kolmas: „Kul'bi varrõkõnõ!“

5

V. Pühadeaja laulud.

49.

Lihahiite aegu liuelden.

Liuge, lauge re'ekene!
 Nii pikast me lina'
 Kui sjoo ree te'ekene.
 Ke liuel, tool lina',
 Kea karas, tool kanebi'.
 Me liugli, me lina',
 Me kargzi, me kanebi';
 Saizjal sadehidze',
 Magahjal madala'.
 Ilotelem, naljatelem
 Sjoole noorele iale,
 Sjoole paarale palgele!
 Jumal teed tõist kõrra,
 Vai me näe, vai me näe i;
 Mozhe üks me kooban kugum,
 Mozhe me havan hala.
 Las üks kägu kooban kukke,
 Sizäks havane halakõ!

5

5

10

15

Me istu izü lava otsan,
 Kieritele kezet tare,
 Tantsutele kezet tare.
 Et to kägu kätte saanu,
 Suvilinnu mü sõrmile:
 Ma to käo kākistanü,
 Suvilinnule surma tennü;
 Käost saanu kää räti,
 Suvilinnust suu räti.

(Iga rea järel: *Liuge, lauge!*
 4. r. tõis: *Ke liugles, tool lina'.*

50.

Lihahiite aegu liuelden.

Liuge, lauge re'ekene!
Nii pika' me lina'
Kui see ree te'ekene!
Venüge velüste lina',
Kazuge kodo kanebi'!

(Iga rea järel: *Liuge, lauge!*
 4. 5.ma r. tõis: *Venü mä velüste*
lina',
Kazu mä kodo kanebi'.)

51.

Urge päivä laul.

Tsödze! tsödze püüle,
Tsödze! lella püüle,
Tsödze! unu püüle,
Tsödze! tädi püüle,
Tsödze! ristäma püüle!
Tsödze! Urge päivä
Tsödze! ammu oodi!

Tsödze! kallist päivä
 20 *Tsödze! kava ka'i.*
Tsödze! kunas tulid? 10
Tsödze! eela tuli.
Tsödze! üle aia,
Tsödze! kakelden,
 25 *Tsödze! Riinast tuli*
Tsödze! rüzelden. 15
Tsödze! mis sa tõie?
Tsödze! pühu täve
Tsödze! põrsid,
Tsödze! lauda täve
Tsödze! lambid, 20
Tsödze! muru täve
Tsödze! multsid,
Tsödze! kolga täve
Tsödze! kolmaziitsid,
Tsödze! talli täve 25
Tsödze! talvitsid,
Tsödze! sulu täve
 5 *Tsödze! suvidzid.*

(Sama laulu kuulsin Setu maal; „tsõ-
 tsõ“ on hüüdsõna, hüütakse ühes
 taktis laudkiige liikumisega.)

52.

Lihavõtte pühä hällü laul.

Hällü, hällü hällükeze!
Hällüm üte hällü päälä,
Laulam üte lava päälä!
Ke üks määle hällü?
Häll üks määle hällü. 5
 5 *Ke üks nõrke nõdzu pääl?*
Vaher nõrke nõdzu pääl.
Ke üks rikas ristikeli?

*Kõiv üks rikas ristikeli,
 Vaher laajemb lihelegi.
 Kõiv üks õike, kõiv uike:
 Tule üks minule vihte!
 Lõika oza, kaksa katši,
 Jätä üks suvilinnule,
 Kohe linnul linnuskelda,
 Kohe käol kükki.*

(Iga rea järel lauldi:
Häde einkuku!
 Ehk: *Häde eiakaka!*)

53.

Lihavõtte pühä hällü laul.

*Hällü, hällü hällükene,
 Liigu linnu lavakene!
 Kes nu hällü süa poie?
 Noore poizi, nõrga poizi.
 Kea määle hällü?
 Kõiv määle hällü.
 Kea nõrke nõdru pääle?
 Vaher nõrke nõdru pääle.
 Kõiv üks huike, kõiv hõike:
 Minke nedzidze vihtu!
 Murra osa, kaksa katši,
 Ärä murku laduzidu!
 Jätä üks käol kükuskelda,
 Suvilinnul linnuskelda.
 Et to kägu kätte saanu,
 Suvilind mü sõrmile,
 Me to käole surma tennü.
 Käost saava kää räti,
 Suvilinnust suu räti
 Turu paigan tunnistelda.*

(Iga rea järel lauldi: *Häde eijakako!*

10 10. 11:ma r. tõis.
*Tulk üks neidilde vihta.
 Lõika osa, kaksa katši.)*

15 54.

Lihavõtte hällü laul.

*Ammu oodi, kaua ka'i!
 Hil' üks tuli hirta mööda,
 Tazakeiste taivast mööda.
 Kes nu hällü süa poie?
 Mü vele' hällü süa poie.*

5

(Iga rea järel: *Häde eiakako!*)

55.

Hällü laul.

*Hällü nu, hällü hällükene!
 Hällü kuivast koořegele,
 Madaluizi maazi maari!
 10 Mea te kiidzut kigakeze?
 Mis te vavut vaarukeze?
 5 Või de kiidzut kirivida,
 Või de vavut valgid?
 Kirstu täüzi kirivida,
 15 Vaka täüzi valgid!
 Tulekene tuli jumalista,
 10 Vihma piizu Maari'ista,
 Karu liples kablíkista.
 Liha nu võde armas aigu,
 20 Lihavõde kallís päiüa —
 Ku sa tuled tõže kõrra,*

5

10

15

Astud tõže a'astagu:
 Jü sa tule tuluzapa,
 Astu sina au'uzapa!
 Tungu i ojad uze ala,
 Karda kao veere pääle!

56.

Hällü laul.

„Mis te kiidzut kiigakõzõ?
 Mis te vaagut vahrukõzõ?“
 „Me iks kiidzu kirivid,
 Me iks vaadzu valgid!“
 „Las iks suve sugendaze,
 Las iks halla' harvendaze,
 Sis me naidam noore velju,
 Sis me kõidam noore küdü:
 Saa iks kiigule kirividä,
 Vahrukõizile valgeida.“

(Iga rea järel: Häde eiukuku!)

57.

Hällü laul.

Kes nu hällü siia poie,
 Kes nu pare' siia pande?
 Noore poži hällü säädi,
 Para poži pare' pandi:
 Olõkene orihirrest,
 Nõglakene nõdrimist,
 Karaliple kablíkist.

(Iga rea järel: Häde jakako!)

58.

Hällü laul.

Hällü, hällü hallükeze!
 Hällüm üte hällü päälä,
 Laulam üte laua päälä!
 Me külähn noore' poizi,
 Noore' poizi, nõrga' poizi:
 Hüüle maagle hällü säädi,
 Leibamaagle leppedü,
 Soolamaagle soolatedu,
 Rikka mihe riheaida,
 Targa mihe tapuaida.
 Rikas armats riheaida,
 Tark iks armats tapuaida,
 Õidzilize' õidzimaad,
 Karjusegi kaidzimaad:
 Oot iks orte murtevada,
 Parekesta painevada.
 Sais iks inne kaatõ all,
 Lävi pilu pilguteli.
 Me külähn vana' poizi:
 Küläst omma kõidze tüki,
 Vallast omma vahru tüki;
 Anna ks muna, anna kana,
 Anna säidze sääre muna,
 Anna kuus kure muna,
 Anna ahtre origu,
 Anna tiine emizegi. —

(Iga rea järel: Häde eiukuku!)

59.

Hällü laul.

Hällüm üte hällü pääle,
 Laulam üte laua pääle!

*Jumal' teed tõze kõrra,
Kohe jo jäänene jääm:
Mõni sina, mõni täna,
Mõni verevä liivale.*

60.

Talze pühi laul (Vastalaul).

„Mis te taan saizade,
Saizade, vaadade?“
„Me taha lüvile,
Me taha lüvile!“
„Me värä katški,
Me värä katški!“
„Me taha paigada,
Paigada, paranda!“
„Minka sañt paikas,
Paikas, parandas?“
„Kullaga, hõbega,
Simiga siiga!“
„Kust sañt kulla võtt,
Kulla võtt, hõbõ sai?“
„Soo veerest suñdzikust,
Laane veerest landzikust!“

VI. Pulma laulud.

Pulma lauludes (pääle leinavate)
lauldakse (sagedasti juba esimese
rea ees ja) iga rea järel: *Kaškee,*
kañkee! (rõhk esimese ehk ka tõise
hüüu pääl).

A. Enne kosjamist.

61.

Venna nõu.

*Velekene läät sa oľsma
Üle ilma ilusid,
Üle taeva tasatsid,
Putus sul puuzelda vasts,
Nizeldunu nimesilda.*

62.

Sõsara nõu.

*Velekene noorõkõnõ!
Ärä võtku seeni naista,
Kuni i kazu kaažikõste,
Pika piiragu küdzäjäste,
Laaja vadza ladzutajast.*

63.

Tüdruku laul.

*Miku kuku!
Võta minu mehele!
Miku kuku!
Egas Mikk minu võta!
Miku kuku!
Ma hõri valge hamme,
Miku kuku!
Ma tapi kirivä kitse,
Miku kuku!
Ma mõista hüü taari tetä,
Miku kuku!
Ma mõista rüü pudru ropitala!
Miku kuku!*

*Egas Mikk minu võta!
Miku kuku!*

64.

Mis te meile tulite?

*Mes te vika mjääle tull'i?
Tuli mjääle kozijulle,
Tere, tere mees!*

B. Lätjädzil.

65.

Mõrsia palub venda.

*Velekene, mû armakene,
Velekene, mû kallikene!
Laze sa mulle oigele usekene,
Keŕgele lingikene liiguda!
Lää ma tarre ka'ema:
Kas on mû ilos imäkene,
Kas on mû kall'is kasvataja?
Ei ole mul ilozat imäkest,
Ei ole mul kall'ist kasvatajat:
Ilma ma imäldä kazunud,
Ilm imäldä, ilm armulda.
Kannukene laul laua taga,
Kivikene keerd kest tarre:
To mul ilos imäkene,
To mul kall'is kasvataja.*

66.

Mõrsia palub venda.

Velekene, mu armakene,

*Velekene, mu kallikene!
15 Säädku ei mulle rayda rist'i,
Rayda rist'i, raset rist'i.
Mulle väigu tehrükene,
Jõva i kanda rayda rist'i.*

5

67.

Mõrsia palub isa.

*Ezäkene armakene!
Sulk ei minu sulazile,
Pangu ei palgavõttijile:
Sulazil suur söä,
Paljavõttjal paha meeli.*

5

68.

Peig tulnud!

*5 Velekene helekene,
Me meli marakene!
Inne oli sî langu,
Nu sai me langu,
Me langu, meele langu.*

5

69.

Peig tulnud!

*15 Sõidi veli teed mööda:
Tee' tilksi, palu' pauki,
Sook mättä märizi'.
Is tee' tilga s, palu' pauga s:
Tilksi vele tina tala',
Pauki vele vaški ratta'.*

5

70.

Peigu pilgatakse:

Kost sa tikõ tee lõidze,
 Kost sa orav oze lõidze?
 Sul täi haukva habenin,
 Kuna' kuksva kukrun!

71.

Kaasik laulab:

Ma ezi vele kaašk!
 Istu ma vele kõrvale,
 Sinisärgi silda pääl.
 Jü ma tõzele tõzida,
 Kolmadale jü kuuluda,
 Neljädäle jü neelä,
 Jü ma veerü viiedale,
 Jü ma kuulõ kuuedale,
 Jü ma säe säitsmele,
 Jü ma kae kaṣsale,
 Jü ma üle ütṣale,
 Jü ma küüni kümnele:
 Ära võti, ära peti
 Pikä piiragu küdzäjä,
 Laja vadza ladzutaja.

Ma ezi vele kaašk!
 Sagõhõhõ sanuteli,
 Vihazehe vihuteli.
 Kol mähint käevarehn:
 Üts valge paklane,
 Tõne peenu linane,
 Kolmas pihme villane.
 Saizi ma sana läve all,

Kurudi kua läve all;
 Kaost tei kahu vee,
 Ujast tei uja vee,
 Lättest tei lämme vee;
 Mäele lätsi mähkin,
 Alla tuli arutelen.

25

72.

Peigu kiidetakse:

Istu ma vele veere pääl,
 Sinisärgi siilu pääl.
 Mū veli pia kašvigi,
 Pia võti au'u lävele.
 Oast ma tõi õige vee,
 Lättest tõi lämme vee:
 Võti ma veld vihutelen,
 Saapa seert sanutelen.
 Mu veli pia kašvi,
 Pia võti au'u lävele.
 Velel oma hüva hobõzõ',
 Velel oma kõva kõrb'i,
 Velel oma pada paadi',
 Velel oma murdja musta';
 Oma saad satul sülähn,
 Omast hoolest hopõn eehn.
 Mäkke lätva mängehnegi,
 Mäe kalust karguten,
 Püzü i putsaij puuza pääl,
 Lina seeme lehe pääl.
 Mū velel om hüä kodu,
 Kodu kui kuri liinakene,
 Maja om kui mäne mõiza:
 Katuze' kalasoomedze',
 Haṛa havvehambidze'.

5

10

15

20

25

73.

Peigu kiidetakse.

Ezi ma vele sõzar!
Istu ma vele veerehn,
Sinisärgi sildu peäl.
Ezi ma veld vihuteli,
Sagõhõhõ sanuteli;
Tõi kaost kauni vee,
Ojast tõi oige vee
Lätest tõi lämmi vee.
Lätsi alla aruten,
Lätsi mägle mähkin.
Mü veli hüä olli,
Hüä olli, hüästi teki:
Pikk kasvü püümäle,
Sore sõira suu'rmile.
Jü mul veli hüä oli,
Hüä oli, hüäst teki:
Lää äs tühe türbähänü,
Karja lää äs kammeldunu.

74.

Peigu kiidetakse.

Jü mul poig hüä oli,
Hüä ol', hüästi teki:
Tul' ülös hummungul,
Inne vara valge't:
Kas tee kao poole,
Laba tee lauda poole.
Sääl ol' ezä hiiru',
Sääl panetu ezä paa'di'.
Hiit käe kiiru pääle,
Lašk käe laugi pääle,
Murd käe musta pääle.

75.

Peigu kiidetakse.

Aitüma Jumalale!
Is sa saa saldanile,
Is sa johtu joodikule:
Mu velel terädze nurme,
Mu velel kala vee:
Peält võtt leiba,
Alt kalu püüd.

76.

Mõrsia palub peigu.

Tule täus suur söä,
Pääle tule paha meeli:
Haara sa puid riidast,
Jära jääd järvest!
Putku ei minu noorekõist,
Käpistagu ei kabukõist:
Olõ ma noor iale,
Paras olõ palgõle.

77.

Mõrsia palub peigu.

Tule suur söä pääle:
Pure puid, järä jäid,
Hara halgu riidast!

78.

Mõrsia palub raudkätt.

Kuule sa rase raudkäzi!

Saa ei minust minijata,
 Talupoja mõrsijat.
 Sää! üks omma rasse rahke,
 Rasse rahke, pangi' — — —, 5
 Pangi omma tinast tettü,
 Vidzakõzõ vazest valedu.
 Pane maha — painaha,
 Nõsta ülös — nõrgaha.
 Ole ma olest ohukene, 10
 Ole ma pihast peenikene.
 Annid mü viina pikri pääle,
 Annid mü olle kanni pääle.

79.

Mõrsia palub raudkätt.

Kuule rase raudkäzi!
 Mes sa tükid tühä pääle,
 Mes sa veidad väiku pääle?
 Ole ma olest ohukõnõ,
 Pihast ma ole peenükene, 5
 Jõva ei ma pangele panda,
 Jõva ei ma vezile minda.
 Oma pangi tinast tettü,
 — — — vazest valedu.
 Kui ma nõsta, nii nõrgaha, 10
 Kui ma pane, nii painaha;
 Olekezest ole ohukene,
 Pihakezest peenükene.

80.

Mõrsia palub raudkätt.

Veegu ei minu noorekeist,
 Pangu ei minu nõrgakõist!

Use' umma uibudze,
 Pidakõzõ pihlapuidze,
 Sagara saarnadze. 5
 Kuule rase raudkäzi!
 Ei ma kugu kur'a päräst,
 Pane meelde, mea pa'eda.

10 (8:ma r. tõis: Pane meelde, mea
 parada.)

81.

Mõrsia palub venda.

Velekene, mu armakene,
 Velekene, mu kallikõnõ!
 Tüü küll sa viizu virusilt,
 Kablakeze sa tüü kaarte alt,
 Rätikeze sa tüü räästü alt, 5
 Kängi küll sa mul kübe jala.

82.

10 Ema kahju (et tütar ära). Läti kee-
 lest lauliku „ümberüteldud“.

Haarad, vaija sulle mama,
 Mis sul täämbä puus?
 Puus nu sulle, mama,
 Vooril kolme tükki: 5
 Ütte puus nu lihmä lauta,
 Kivilaudule jauhjat,
 Kolmandat puus kirstu aita.

83.

Mis abi emal tütest? (Läti keelest
lauliku „ümberteldud“.)

Mis iks abi kõ'ule lehest?

Maa õnne määdi.

Mis iks abi imäl tütest?

Meelehaiguze õnne tei.

D. Peiu pool.

84.

Saja tuleb õue pääle:

Tule use', nagü see imä:

Löö linik libezemmä,

Laoda kõrik jalgu ala.

85.

Sajarahvast pilgatakse:

Kaaskõl naba karanu,

Lävi riü ribahanu,

Lävi tõlla tõrahunu,

Lävi silla sirgahanu,

Lävi purdedi purgenu.

Mõrsia ol mõõga sülahn,

Põksaja põdra sülahn,

Kozilanõ koodi sülahn,

Raudkäzi raka sülahn.

3. 4. 5:ma r. tõis:

Lävi tõlla tõrgahunu,

Lävi silla sirgahanu,

Lävi sani sadanu.

86.

Sajarahvast pilgatakse:

Mõrsia iste mõhe sülahn,

Kozilanõ koogu sülahn,

Raudkäzi raka sülahn,

Põksaja põdra sülahn:

„Sõida, sõida sõnikene,

Ruttu, ruttu, ruunukene!“

5

87.

Veime kirst liig väikene:

Mu veel suurem soola napp

Kui mõrsia kirst.

88.

Saja astub tuppa:

Tere tare, tere talu!

Tere lava lautela,

Tere pingi pedäjädze!

5 *Kos mulle aze andas?*

Nulke mulle aze andas.

5

Me võta ei azet šjoode nurka:

Siin om sandi' sapil,

Siin om laksi lapil,

Kodapoolidze kopil;

Meile anke lava otsa,

10

Meile pöörge pingi päüle!

89.

Mõrsia astub tuppä:

Lää ma tarre ka'ema:
Kas istus mü tütä lava odzan,
Kas kiird mü imä kezet tarre,
Kas istus mü hõim hõ'ilan?
Tere laud lõhmusine,
Tere kaññi' kadajadzõ,
Tere pingi' pedäjädze'!
Ei istu mu ezä lava odzan,
Ei kiird imä kezet tare,
Ei istu hõim hõ'ilan.

90.

Me kats sõzarakeist.

Linukeze', langukeze',
Minu meele marukeze'!
Me kats sõzarakeist,
Üten me teed käi,
Üten me leiba sei,
Üten me lina' kolgi.

91.

Pääköitmisel.

Velekene armakene!
Pangu ei mü hius hiidüsihe,
Linalakte lammusihe:
Hius mul mašš ezä hiiru,
Palmik mašš ezä paadi,
Tüvekeze' tümbe hovõze.

92.

Pääköitmisel.

Katetas minu kaali ala,
Liputedas linigi ala:
Linik tüü liia hoole,
Palapool palju hädä.
Saa hüül' hummungule,
Mure mustal õdagul;
Saava lukidza' luedu,
Kul'vikõzõ pantu paika,
Palakõzõ ütte pantu.

(4. r. tõis: Palapool palju paadat.)

93.

Pääköitmisel.

Ärä jätku sa minu enne agu,
Päätku ei sa minu enne päivä!
— — — — —
Aokezest jää üs andid,
Päiväkezest jää üs päätid.
— — — — —
Ole küll ma imündü kana,
Ole küll ma vaene la'si.

94.

Pääköitmisel.

Pa'eb nu tsia müvvägi,
Kuni me neidu andaki.
Tsiga vink kotti aiehnegi,

Neidu nuudzu i nukku pandehnegi;
 Nuudzu i nukku pandehnegi, 5
 Nuudzut nurme põimehnegi.

E. Minija laulud.

95.

Isamajas elu parem.

Tätäkene, mu armakene,
 Tätäkene, mu kallikene!
 Noorekeze sa panid minu nuku
 ala,

Kazinakeze kaali ala:
 Nukk võtt minu nooruze, 5
 Kaalikene võtt minu kazukeze.
 Oli ma oma vele kotohn,
 Viirdü ma vele majahn:
 Tupikene ma tarre tuli,
 Liblikakene läve ala lindzi. 10
 Sai ma kaadza kaalale,
 Sai ma küpära külele:
 Uhmer saa ma use ette,
 Tamme pakk tare läve ette.

96.

Poiss on loodud pettijaks.

Poisi loodud petijast,
 Vasta neiut vanijast:
 „Tule mulle neiukõnõ,
 Karga mulle kaabukõnõ!
 Ei ma suñni suñbma, 5
 Ei ma aija jauhma:

Hüru' mul suñbi, halli' jahvi,
 Verevä' vezile veerdü.“

Sai nu neiu saanust,
 Kaabukõnõ karanust: 10
 Nii suñde neiu suñbma,
 Nii aie neiu jauhma.
 Rutu sõit Roodzi magle,
 Pea läts Piikovale:
 Tõi nu rooza Roodzi maalt, 15
 Piitsakeze Piikovast;
 Kõit' nu neiu küle pääle,
 Sääd' nu neiu sälä pääle:
 See nu sulle sini särgi,
 Sini särgi, sholka rätti. 20

97.

Minijal raske elu.

Nõsi ma ülös hummungult,
 Inne vara valge'et,
 Ai ma kaste kao päält, 10
 Hallakeze haina päält.
 Olõ õs töökezel tehnu, 5
 Olõ õs avu astukile,
 Kuri sõna mul ol' kostist,
 Paha sõna mul ol' palgast.
 Oli ma liiast liidet liva man,
 Pallust pant pa'a man; 10
 Oli ma tare eehn tamme paku,
 Läbe eehn ol' lebä paku.
 Kikukeze mul kirja kirutadu,
 Palakeze mul paprihe pantu;
 Luhits mul liyda ligunes, 15
 Palakene mul suuhhe paizus.
 Oi tädäkene, mu armakõne!
 Oi tädäkene, mu kallikene!

Lätsi ma sî läheten,
Käve ma sî käskene,
Õõze ma ol' õidzin,
Päivä oli päidzine.

98.

Ära võta sugulast!

(Läti keelest lauliku „ümberüteldud“).

Lähküle andi imä tütri,
Suurt nu auvu tahte:
Sulle, mama, suur au,
Mulle meelehaigus.
Lähküle andi imä tütri,
Lämmid leiba tahte:
Sulle, mama, lämme leib,
Mulle silmä ve'ekene;
Üzahn vei lämme leiba,
Piiohn silma ve'ekeze.
Mööda lätsi, sisse tulõ s
Üle suure meelehaiguze,
Ku sa minu lähküle ańńid;
Küü nu kuulus koodi he'ü,
Tarre kuulus tapidze he'ü.

VII. Jutustavad laulud.

99.

Haned kadunud.

Himekene hellakene!
Koo sa mulle kulda rätti,
Vala väski kablakeze'!

20	Muule ańńi muuda tööd, Sulazile suurta tööd,	5
	Müüle ańńi ahe' hoida, Ahe' hoida, kana' kait'sa. Ahe' lätsi vezilegi, Kana' kargsi kanepile.	
	Lätsi ma mere, lätsi maa,	10
	Saa ma külä ka'ruzele: „O mu verev vellekene! Kas sa näie' minu ahje'?“ „Mäne sugu sinu ahe'?“ „Kubukõnõ kullanegi, Hõbõhõnõ hõitskakõnõ.“ „Ei ma näe es sinu ahje'; Mul ohtu oma viland, Viland mul on oma mureht: Mõts om padi, päiv pallav.“ Läts ma mere, lätsi maa, Saa külä kündijäle: „O mu lebe lellekene, O mu õige umakõnõ! Kas sa näi minu ahje'?“ „Mäne sugu sinu ahe'?“ „Kubukõnõ kullanegi, Hõbõhõnõ hõitskakõnõ.“ „Näe es mina sinu ahje'; Mul iks ohtu oma viland, Viland mul on oma mureht: Päiv on palav, maa kalgi. Lätsi mere, lätsi maa, Sai ma külä niitijale: „O mu lebe lellekene, O mu õige umakõnõ! Kas sa näie' minu ahje'?“ „Mäne sugu sinu ahe'?“ „Kubukõnõ kullanegi, Hõbõhõnõ hõitskakõnõ.“	15 20 25 30 35 40

„Näe es mina sinu ahje’;
 Mul iks ohtu oma viland,
 Viland mul on oma mureht:
 Hain on padi, vikat tõmp;
 Mul iks vaja vikat higu,
 Vikat higu, hain niita.“
 Lätsi mere, lätsi maa,
 Saa ma külä põimijile:
 „O mu lebe lellanaezkõzõ’,
 O mu õige umakõzõ’!
 Kas te näie’ minu ahje’?“
 „Mäne sugu sinu ahe’?“
 „Kubukõnõ kullanegi,
 Hõbõhõnõ hõitskakõnõ.“
 „Näie mina sinu ahi’,
 Ära lätsi sinu ahi’
 Suurilegi vezilegi.

— — — — —
 Mul iks oma mureht viland,
 Vila mul iks oma ohtu;
 Rügä padi, päiv um palav.“

— — — — —
 Kargsi mina kaalani merde,
 Aie mina oma ahe’.

— — — — —
 O mu ilus imäkene,
 O mu kall’is kasvataja!
 Muule a’nni muuda tööd,
 Sulazile suurta tööd,
 Mäüle a’nni ahe’ hoita,
 Ahe’ hoita, kana’ kaitsa.
 Kana’ kargsi kanepile,
 Ahe’ lätsi suurile vezile.
 Ära kaki kulda rüti,
 Kalevadze kapudagi,
 Hõbehõdzõ kodakõzõ’.

Haned kadunud.

Muid panti muuhke tööhke,
 Minu panti kergembahe:
 Hani hoitma, kana’ kaitsma.
 Hani’ ma vezile virudi,
 Kana’ ai kanepihe. 5
 Tul tsirk toost maast,
 Must tsirk miust maast,
 Ai kana’ kanepist,
 Hani’ vezültä viruti.
 Lätsi ma hani’ o’ksmahe: 10
 Kes mul vasta putuzile?
 Karuze’ vasta putuzile.
 „Karuze’, mü sõzara’!
 Kas te näie minu hani’?“
 „Mänest sugu sinu hane’?“ 15
 „Sine’ siibü’, kulda me’lu,
 Hõidzekez ol’ hõpõ valet,
 Kubu oli kulda kifutet,
 Pää päädet päälksist.“
 „Is me näe sinu hani, 20
 Viland oli oma ohtu.“
 „Mänest sugu te ohtu?“
 „Egä päivi lammas katte.“
 Lätsi ma veedü te’keist,
 Maara maa võõrakeist: 25
 Kes mul vasta putuzile?
 Öidzilize’ vasta putuzile.
 „Öidzilize’, mü vele’!
 Kas te näie minu hani’?“
 „Mänest sugu sinu hani’?“ 30

31—37 = 16—22.

„Egä öö hopõn katte.“

101.

Haned kadunud.

Oli ma suureh sulazeh,
 Pikäh neih, nüüdžikuh:
 Mis mulle tööda anti?
 Anti mulle hani hoida,
 Hani hoida, kana' kaitsa.
 Ai kullatsle koppelille,
 Pani ma pää kivi pääle,
 Keri ma kaala kannu pääle.
 Tuli suzi Soome maalta,
 Tuli haugas Roodži maalta,
 Vizas mu hani vee pizarma.
 Jooze ma ju joostehnegi:
 Kes mulle vasta putus?
 Putus mulle rõivamõskja:
 „Kos sa olit tüterine?“

16—28 = 1—13.

Putus mulle hainaniitja:
 „Kos sa olit tüterine?“

31—43 = 1—13.

Putus mulle vasta põimja:
 „Kos sa olit tüterine?“

46—58 = 1—13.

102.

Hobune kadunud.

Tuli ma ülös hummukult,
 Ime vara valge'et,
 Mõzi suu, sui pää,
 Pääle känge küpe jala',
 Lätsi usse ka'emahe:

Lõidzi oja olut jüüsvat,
 Nõzu veeri nõreti,
 Kingu' kütte humalid,
 Mäe mänge hanikit.
 Võti kañhi, võti kardzi,
 Poolokõist pikerit,
 Jõi ma pikeri peräni,
 5 Kaldzi kañhi uurdeni.
 Sääl ma sai süöbahänüst,
 Süöbahänüst, jüübahänüst.
 15 Pani ma pää paju pääle,
 Kaala kannu juure pääle;
 10 Sääl mul katte hüä hopõn:
 Sälähn sarine satul,
 Pääl peenü piitsakene,
 20 Väligline vjääzäkene;
 Suitse' suuhhe sulatedu,
 15 Päitse' pähe päävätedü.
 Lätsi ma veedü tekeist,
 Maa'a maa võõrakeist:
 25 Kes mul vasta putuzele?
 30 Karjuze' mul vasta putuzele.
 „Karjuze', mu velekeze!
 Kas te näi mu hobõst?“
 45 „Mänest suku su hopõn?“
 30 „Hüvä ol' mu hopõn:
 Suitse' suuhhe sulatedu,
 Päitse' pähe päävätedü:
 Sälähn ol' saarine satul,
 Pääl peenü piitsakene,
 35 Väligline vjääzäkene.“
 „Is me näe sinu hobõst,
 Viland oli oma ohtu.“
 „Mäne sugu sinu ohtu?“
 40 „Ega päiv lihm katte.“
 Lätsi ma veedü tekeist,
 5 Maa'a maa võõrakeist:

Kes mul vasta putuzele?
 Öitsilize' vasta putuzele.
 „Öitsilize, mu vele!“

46—56 = 29—39.

„Egä öö hopõn katte.“

103.

Hobune kadunud.

Nõssi hummungulte ülösögi,
 Inne varra vategõt,
 Känge jala' käbeheie,
 Käbeheie, nobõhöie,
 Mõzi, sui, lui paatri,
 Lätsi mõtsa ka'emale:
 Lõidzi mäekeze mängivat,
 Kõike nõdzu' nõrõhit.
 Säält ma võti pikri kaldest,
 Kanni võti perve külest,
 Säält ma ulikene uinatugi,
 Säält ma nõrgakene nõrgatugi.
 Tuli kõverjalg kõvistust,
 Varašt mü hüä hobõzagi:
 Sadul sa'a suvinegi,
 Päitse päävä päävätedü,
 Suitse suhke sulatadu.
 Lätsi ma — — — —

„Ole vaike pojakõnõ!
 Sõ hüä hopõn mu talihnegi,
 Sadul sa'a suvinegi,
 Suitse suhke sulatadu,
 Päitse päävä päävätedü;

Oodi sälgü istujat,
 Sadulale saizejat.“

25

45

104.

Hobune kadunud.

Nõsi ma hummugu vara ülös,
 Lätsi ma huulist mündä,
 Sai mulle veli vasta,
 And mulle üte kanni, tõže kanni,
 Jeie ma ärä:
 Sai ma joobahannu, hüübähänü;
 Pani ma pää paju pääle,
 Kaala kannu juure pääle.
 Tuli varas varikust,
 Hahkasürki habistuzest,
 Varašt mü hobõze:
 Suhke suitse sulatedu,
 Päitse' pähä päävätedü,
 Sadul sälgü sammeldet,
 Kilingene kibikene,
 Veringene vääzäkene.

5

10

5

10

15

105.

Sulast otsimas.

„Tere tetri, musta kukri!
 Kas sina näid mü sulast?“
 „Mänä ol' sõ sulane?“
 „Rüüd ol' selän, niidz ol' vöölen,
 Ega pävi kaan kävi.“

20

106.

Ehted kadunud.

Tuli hummugul vara ülös,
 Mözi suu, sui är pää,
 Läts ma mõtsa ka'emale,
 Lõidzi herne haidze päält,
 Kaara tera kazuvale.
 Pani põlle paju pääle,
 Musta helme' mulla pääle,
 Sibikõrra' silla pääle.
 Tul' nu varas varikust,
 Kõverjalga kõivistust,
 Mustpää jü mätistust:
 Võtt är põlle paju päält,
 Musta helme' mulla päält,
 Sibikõrra' silla päält.

— — — — —
 „O mü jimä, o mu jezä!”
 — — — — —

107.

Ehted kadunud.

Nõsi hummugulte ülösõgi,
 Inne vara vategõt,
 Känge jala' käbeheie,
 Käbeheie, nobõhõie;
 Mözi, sui, lui paatri,
 Lätsi mõtsa ka'emagi:
 Mis säääl mõtsahn lõidzegi?
 Lõize kaara haidzevat,
 Kargsi sise kitskimale,
 Kalge haina usse kakma.
 Pani põlle paju pääle,
 Kalatsima kannu pääle,

Sõrmuze sõnajalale.

Tuli varikust varaski,
 Varašt mu põlle paju päält, 15
 Kaalatsima kannu päält,
 Sõrmuze sõnajalalta.

— — — — —
 „Ole vaihi tüterike!

5 Sõ sõrmus mü sõrmehnegi,
 Sõ kaalatsima mü kaalahnegi, 20
 Sõ põllegi mü cehnegi.

108.

Ehted kadunud.

Tuli ma ülös hummungult,
 Inne vara valge'et,
 Kängi jala', käbe jala',
 Kargsi ma mõtsa ka'emale:
 Lõizi ma herne haidzevat, 5
 Lõizi ma kaara kazuvat;
 Kargsi ma sisse kidzka.
 Kidze ma põllu kiriväs;
 Pani ma kaladze kannu pääle,
 Sõbakeze sõõru veere pääle, 10
 Põllekeze paju pääle.
 Tuli nu varas varikust,
 Kuri mees kuuzistust,
 Võti mü põlle paju päält,
 5 Kaaladze kannu juure odzast, 15
 Sõbakeze sõõru veere päält.
 Joozi ma küü ime lävele:
 „Himekene, hellekene!

19—30 = 5—16.

— — — — —
 „Ärä iku mu tüterina:

Ta põll mü een, kaaladz mü kaa-
lan,
Ta sõbakene mü rünnah.“

109.

Ehted kadunud.

(Tüdrigu' nufmel, pois lätt
ja laul:)

Künnä ma vao, künnä tõže,
Pane ma adra vasta aida,
Kõneruze vasta kõivu.
Võti ma põlle paju päälti,
Sibikõlda silla päälti,
Musta' helme' mulla päälti,
Kaladziku kanu päälti.
Tuli iks varas varikusti,
Mädäpää pähnistust,
Kõverjalga kõivistust,
Häbõrjalga hääbistust.

110.

Ehted kadunud.

Tule ma ülös hummungul,
Inne vara valge'et,
Mõze suu, sui pää,
Känge jala', käbe jala',
Läts ma mõtsa ka'ema:
Mis säält mõtsast löidzegi?
Löidzi herne häidzeväle,
Kaarakõzõ kazuvale,
Noore poži' nurme' tei,
Vana poži' vila' külbi.

111.

Sulane künnil.

Tule ma ülös hommungulta,
Inne vara valge'eta,
Mõze ma suu, sui pää,
Kängi jala', käbe jala';
Kikkani kini' jala',
Hämäräni häme' jala'.
Läe külmält kündemäle,
Halla atra kandemäle.
Küna ma kingu, künnä poole:
Piits mü peiu lumitedi,
Adr mü kätte hallatedi.
Näi nu tuleb söögi tüüjad,
Näi nu jooskeb jüügi tüüjad.
Lei ma adra vasta maada,
Kõneruze vasta kõiva.
Siis iks tuli söögi tüüja,
Siis iks jüüski jüügi tüüja.
Mis nu mulle söögist tüüdi?
Mis nu mulle jüügist tüüdi?
Halli hoo piimakeista,
Vaeze varza ozakõist.

112.

Sulane künnil.

Olli mina nüüf mees,
Tule ma ülös hummungul,
Inne vara valge'et,
Mõze suu, sui pääd,
Lää ma mõtsa kündmagi.
Künnä mee', künnä mere',
Löö ma adra vasta maad,
Künneruze vasta kõivu.

Läe mina mee otsa,
Kae mina kode püüde,
Kas nu tule söögi tüüja,
Vai nu joosk jüügi tüüja.
Ei nu tule söögi tüüjat,
Ei nu joosk jüügi tüüjat.

15—23 = 6—14

24—32 = 6—14

33—44 = 1—12

Tul nu mulle söögi tüüja,
Joošk nu mulle jüügi tüüja.
Mis üks mulle süvä' tõi?
Mis üks mulle juuva tõi?
Hallta hoo püimakeist,
Vaezõ varza ozakõist.

(2:se r. tõis: Tule ma ülös hum-
mukult.)

113.

Sulane künnil.

Ori lätsi mõtsa kündemäle,
Halalt atra ajamale.
Ai ma vao, ai tõze,
Kühni ma künni külmältägi;
Hed'i ma silmä kodu poole,
Hed'i ma silmä hele poole:
Mis aga mulle söögist tuuas?
Mis aga mulle jüügist tuuas?
Halli hoo püimakene,
Vagze varza ozakõnõ.

114.

Kolm tüärt.

Oli imäl kol tüärt.
Tuli ülös hummungul,
Inne vara valge'et,
Mõzi suu, sui pää,
Kängi jala', käbe jala',
Lätsi mõtsa marjugi,
Mustikile, sitkile.

Kats kofsi marjakezi,
Kolmas seegi är essi.

Läts timä mere veerde, 10

Näge karvehn kalapüüdjä:

„Jumal abi kala püüdjä!“

50 „Aitüma sulle ilos mõrša,

Aitüma sulle auza tütrik!

15 Mine seda mere veert pide,

Kaku taad hallast haina,

Sää sa mulle pikme aze,

Laoda valge palaja pääle.“

20 „Aitüma sulle auza tütrik,

Et sa säie azeme mulle,

Pani valge palajagi.

Ei sulle ezä arvu nõsta s,

Imäken ei kerü s kirstu,

Veli sulle kängü s jalgu,

5 Sõzar sulle sui is pääd; 25

Velenaene üten lää üs.

Kuukene sulle ähe' pandi,

Pääväkene kirstu kerä,

Tähäkeze' jala' känge,

30 Sõglakene pää suge,

Aokene sulle üten sõit.

115.

Kolm tütart.

Ol' mul katsi kanasida.
 Üte pani pardzis palo pääle,
 Tõže tedres tee pääle,
 Kolmada sogas süü pääle.

— — — — —

116.

Ema üle kõige.

Ol' mul mešteri minia,
 Ol' mul kõne kõrdzi pajan,
 Ol' mul jutte jüügi pajan.
 Sei ma, jeie, sei ma, jeie,
 Seie saksa laua pääla,
 Kaubamešteri kamberih.
 Jei ma kañhi, jeie katsi,
 Kañhikeze kaldzi uurdeni,
 Pikerigi jü peräni.
 Tuli mul kutsijas lävele:
 „Tule küü noori meesi,
 Jü sul kodo palaneze!“
 „Võtkui söö sjoo kodo,
 Ma sää kodo kodo paremb,
 Heida hirte korgembada.“

16—25 = 2—11

Jü sul veli kooleneze,
 Timä henge heiteleze!“
 „Võtkui söö sjoo veli!
 Mul om kõne kõrdzi pajan,
 Mul om jutte jüügi pajan.“

31—38 = 4—11.

Jü sul sõzar kooleneze!“
 „Võtkui söö sjoo sõzar!
 Mul om jutte jüügi pajan,
 Mul om kõne kõrdzi pajan.“
 43—50 = 4—11.

Jü sü imä kooleneze,
 Ezäkene henge heiteleze!“
 Minä küü jü jüüstehn.
 Egäs mü imä turust tuua i,
 Ezäkene anda i alevast.
 Söklene ol' sõzarde arm,
 Vezinegi veliste arm,
 Saa ütelgi imä arm.
 Imäkene illos ehitaja,
 Ezäkene kalllis kasvataja.

117.

Ema üle kõige.

Jei ma kañhi, jeie katsi,
 Jei ma pikeri peräni,
 Kañhi katsi uurdeni.
 „Tule nu küü noori mehe,
 Jo sul lell kooleskeles,
 Jo timä henge heidelesse!“
 Joosten jooži, jalo kävi,
 Tuli mina oma küü.
 „Mis iks teed mü lell,
 Kost sul haige mamu ašte?
 Võtku sää to lell!
 Saa lell lellest parem.“

13—16 = 1—4.

Jo sul lellenane kooleskeles,
 18—20 = 6—8.

„Mis sa teed lellanahe,
Kost sul haige lävele tuli?
Võtku üks sää lellanahe!
Saa lellanahe lellanažest parem.“
25—28 = 1—4.

Jo sul sõzar kooleskeles,
30—32 = 6—8.

„Mis sa teed mû sõzar,
Kost sul haige manu ašte?
Võtku sää to sõzar!
Saa mina sõzar sõzart parem.“
37—40 = 1—4.

Jo sul hopõn lõpeskeles,
Jo timä henge heidelesse!“
Joosten jooži, jalo kävi,
Mina tuli oma kûu:
Jo mul hopõn ära lõpi.
„Võtku sää to hopõn!
Osta ma hopõn hopõst parem.“
48—51 = 1—4.

Jo sũ poeg kooleskeles,
53—55 = 6—8.

„Mis sa teede mû poeg,
Kost sul haige manu ašte?
Võtku sää to poeg,
Saa mulle tõne poeg.
60—63 = 1—4.

Jo sul tütar kooleskeles,
65—67 = 6—8.

„Mis sa teed mû tütar,
Kost sul haige manu ašte?

Võtku sää to tütar!
Saa mulle tõne tütar.“
72—75 = 1—4.

Jo sul veli kooleskeles,
77—79 = 6—8.

„Mis sa teed mû veli?
Kost sul haige manu ašte?
Võtku sää to veli!
Saa veli veld parem.“
84—87 = 1—4.

Jo sul tädi kooleskeles,
89—91 = 6—8.

„Mis sa teed mû tädi,
Kost sul haige lävele tuli?
Võtku sää to tädi!
Saa tädi tädist parem.“
96—99 = 1—4.

Jo sul tädimeezi kooleskeles,
101—103 = 6—8.

„Mis sa teed, tädimees,
Kost sul haige manu ašte?
Võtku sää tädimeest!
Saa mul tädimees tädimeest
parem.“
108—111 = 1—4.

Jo sul kodo palanes.
Joosten jooži, jalo kävi,
Mina tuli oma kûu.
„Võtku see to kodo!“
115

Süü ma kodo kodo parem,
Pane hirta hilehipi.“

118—121 = 1—4.

Jo sul ezä kooleskeles,
123—125 = 6—8.

Jo mul ezä ärä kooli,
Inäb ezä mul ei saa.
„Tule küü noori mehe!
Jo sul imä kooleskeles,
Jo timä henge heidelesse.“
Joosten jooži, jalo kävi,
Mina tuli oma küü.
Jo mul imä ärä kooli,
Inäb imä mul ei saa.
Kõik nu turusta tuuaze,
Immä tuua i turustagi,
Ezä anda j alevasta.

116, 117:ma r. tõis:
Ma kodo nõsta korgemba,
Hirre nõsta ilusamba.

118.

Ema üle kõige.

(NB. Siin näikse mõni vaeselapse
laul lõpuks külge liidetud
olevat.)

1—125 = 117, 1—125.

„Mis sa teed mu tätäkene,
Kost sul haige manu aste?
Kui mul tätä ärä kooles,
Saa i mul ei inäbägi

Oma armast ezäkest, 130

Oma kallist kasvatajat.“

132—135 = 117, 1—4.

Jo sul imä kooleskeles,
Jo timä henge heitelesse.“
Joosten jooži, jalo kävi,
Mina tuli oma küü,
Armas imä kooleskeles. 140

„Mis sa teed mü imä,
Kost sul haige manu aste?

130 Aa mü armas au'ustaja,
Aa mü kallist kasvataja!

Kus sa minu maha jätid, 145
Vara minu vaigest-ladzõst,

Noorekeze nü'umalta,
153 Ullikeze oppamalta;

Kua as kooli kaputid,
Vala s liiva linikit. 150

Kõik nu turusta tuuaze,
Immä tüü i turustagi,

Ezä anda j alevasta.
Aa mü armas mammakene,

Aa, mü kallist kasvataja! 155
Jätid mü vara vaigest-ladzõst,

Noorekeze nü'umalta,
Ullikeze oppamalta.

Tuli mina tuluzale,
Astui mina au'uzale, 160

Külmilegi käzilegi,
Jahalegi jahulegi.“

119.

Vanemad üle kõige.

Sei ma, jeie, sei ma, jeie,

Kaani mä kaltsi uurdeni,
Pikeripi peräni:

Jei ma joobahanust,
Süöbähänüst, lüöbähänüst.

Tuli mul kutsund lävele:

„Tule näüri pois küü,

Sul kodon kodo palas!“

„Ei ma läü, ei ma jätä,

Sää ma kodo kõrgeba,

Nõsta hire hilehappe.“

12—18 = 1—7.

Sul nu kotohn nahe kogles!“

„Ei ma läü, ei ma jätä,

Võta ma naže nooremba,

Kabõhõzõ kaabutseba.“

23—29 = 1—7.

Sul nu kotu imä kogles,

Ezä henge heitelesse!“

„Är ma läü, är ma jätä,

Kõik nu mulle turust tuuvas,

Kõik nu mulle alevist andas,

Imä mul ei turust tuuva i,

Ezä alevast anda i.“

120.

Minu vend vägimees.

Osti ma hütült hobõzagi,

Saare papilt sadulagi,

Añni punna paklit,

Kursti kurju linnu.

Pani vele sälgä istma:

„Mine veli! jõva veli!

Rigu nurmel riksahoda,

Ramma nurmel rapsahoda.“

Läks nu üle Soome silla;

Sääl nu ka'eze küälä Kaie':

„Tulebää raha rikas,

Poolest kaija Poolakõnõ,

Säläst kaija Saksakene,

Veerest kaija Vindlane,

Külest kaija külämees,

Kukrust kaija kuningas,

Otsa eest oma veli.“

Karas üle Soome silla:

Soome sild hõgahtegi.

Lei lastu, lei lestu,

Karas veri vestu pääle,

Tuli tuima rava pääle.

121.

Tark tallipoiss.

Puhu pilli piiri pääla,

Sarve saare veere pääla;

Ega s me pilli ilma puhu,

Sarveda ammugi ažandu!

Puhe ma pilli piiri pääla,

Sarve saare veere pääla;

Soekene saarehn ta magari,

Suukene käänd nu suve poole,

Pääkene käänd pälve poole,

Oot mü hopu koolevada,

Linalehte langevada.

Tark mul olli tallipoisi:

Tallin söödi, tallin jõudi,

Talli eena tandzuteli,

Muru pääla mutsuteli.

(11. r. tõis; Linalehte langeduma.)

122.

Tark tallipoiss.

1—13 = 121, 1—13.

Tall'i eehn tantsuteli,
Väinä pääl vähardeli.

123.

Kits ja hunt.

Sika siñge silla peäl,
Kidze mängu mäü peäl,
Suzi ka'es varikust:
„Tullõ mullõ kitsõkõnõ!
Ma sul õmble kolme' kengä':
Üte õmble puidze',
Tõze' õmble luidze',
Kolmada' kirivä'
Kerikohe kävvi.“

124.

Kits ja hunt.

1—2 = 123, 1—2.

Suzi ka'i puhmakezest:
„Tule siia kitsõkõnõ!
5—9 = 123, 5—9.

125.

Kits ja hunt.

Sigakene siñge silla pääl,
Vookene mängu mäü pääl,

Mäekezē' mängu, tamme' tañdze',
Pedäjägu illo peie'

Kadzi pääd'i kareldena.

5

„Tule tänne kidzepoega!

Mina omble kolme' kängä':

Üte puidze', tõze' luidze',

15

Kolmada kirivä kerigon kävvi;

Puidze' puu jezuskella,

10

Luidze' lume luiguttella,

Kolmada kirivä kerigon kävvi.“

126.

Kits ja hunt.

5 Huu mängi mäe pääl,
Sika siñge silla pääl,
— — — — —

Ka'es suzi painu:

„Karga mulle kitsepoeg!

Ma sul umble kolme' kängi':

5

Üte puidze', tõze' luidze',

Kolmada' keridze'

Kerigohe kävvi.

127.

Kukk, kana.

Tule ma ülös hummungul,

Inne vara valge'et,

Mõze suu, sui pää,

Kängi jala', käbe jala',

Lähe ma usse ka'ema,

5

Mis sääl usehn ommegi:

Lõidze ma saani muru pääl.

Mis sääl saanihn ommege?

Ol nu tädä baabaga.

Mis sel baabal üzähn ol?

Poig baabal üzähn ol.

Mis tal pojat käehn ol?

Mõek nu pojat käehn ol.

Mis sääl mõega otsahn ol?

Muna mõega otsahn ol.

Mis sääl muna seahn ol?

Kikas kulla kannustega,

Kana vaški varbastega.

Kikas karas kezvä,

Kana karas kaara:

Kikas löidze kezvä terä,

Kana löidze kaara terä.

Kikas ütél: „Mis me tee?“

Kana ütél: „Mis me tee?“

Kikas ütél: „Teeme olle!“

Kana ütél: „Kastam kama!“

Teim olle, kastim kama,

Kedüs kutsum süümäle?

Kutske kurke, käske käfke,

Kutsku ei tiku tealaist:

Tiku kuri taplema,

Van vares vasta võtlema.

16: r, tõis: *Mis sääl muna sizehn ol?*

25. 26. r. tõis: *Kikas ütél: „Teege olles!“*

Kana ütél: „Kastke kamas!“

128.

Kukk, kana.

Tule ma ülös hummungul,

Inne vara valge'et;

Mõze suu, sui pää,

Kängi jala', käbe jala',

Lähe ma usse ka'ema,

Mis sääl usehn löüze?

Lumi usehn löüze.

Mis sääl lume pääl ol?

Saan lume pääl ol.

Mis sääl saani sizehn ol?

Nahe saani sizehn ol.

Mis sääl nahe üzähn ol?

Ladze nahe üzähn ol.

Mis sääl ladze käehn ol?

Muna ladze käehn ol.

16—28 = 127, 16—28.

Kana ütél: „Käske känge!“

Kikas ütél: „Kutske kurge!“

Ära kutsku tikõt,

Tika tihkõ tapelema:

Vott är vestu, löö lastu,

Karas tuli tuima ravast.“

129.

Kukk, kana.

1—28 = 127, 1—28.

Kutsum kurge, käzem kärke,

Tallikeist kutsum ei:

Ta om tige tapelema:

Verize vestu käehn,

Tulize mõega tupehn.“

130.

Kukk, kana.

1—26 = 127, 1—26.

„Mes nu teeme ollega?“
 „Hõmu suu hõigada,
 Kutsundugi kutsu.“
 „Kus nu hõmu saa lähetä?“
 „Riiga lähetä.“
 „Mis nimä Riiaast tää?“
 „Kuus kulda kullust,
 Säidze saksa helmekeist.“
 „Koes nimä pandas?“
 „Kannu sisse tsuzataze.“
 „Koes to känd jääs?“
 „Tuli palu!, vezi upu!“
 „Koes to vezi jääs?“
 „Must härg jeie,
 Laugi ots lakahti.“
 „Koes no härä jääe?“
 „Pikka teed a'eti.“
 „Koes to tee jääe?“
 „Hain kažvi pägle.“
 „Koes to hain jääe?“
 „Hanni haina är sei.“
 „Koes to hanni jääe?“
 „Alt mõtsa keerahiti,
 Päält mõtsa linnahiti.“

131.

Maarja, Jeesus.

„Piiterike, Poovelige,
 Mõlemba' te pühä' sulaze'!
 Jooske Maarja paja ala,

Koputage kulda känge,
 Riiske Maarja rindedzida,
 Kas om Maarja oman koton,
 Pühä Pütre oman pežän!
 Jesus poiga pututas,
 Vaaga hinge vaibatas,
 Orapüile opatas,
 Sarapüile saadetas.“
 Jüüsk iks Maarja ka'ema:
 Lõva s poiga koton,
 Lei käe käte vasta,
 Ruzik rindu ropatides;
 Lõidze poja är putudu,
 Vaaga hinge är vaibadu,
 Orapüile är opatud,
 Sarapüile är saadatud.

132.

Maarja, Jeesus.

Mare tätä kaske jalge,
 Jooze tää mü rõiva tarre!
 Sõida poega kaemahe.
 Lõidze poja ärä poodet,
 Risti külge ära löödä,
 Vahtrane vanik päähn.

133.

Süvä, süvä talveke.

Süvä, süvä talveke, külm sügise,
 Pand minu velekeze naezekeze võtta.
 Mis ma tee, kun noor võta?

Lää ma mere veerde, sää ma
lootsiku,

Sää ma lootsiku tamme leheke-
zest, 5

Lähedä naeze vōõrale pūlle.

„Sa iku ei, nii murehagu ei mu
noor naine!

Ülle aastagu kate ma ezi lää;

Kui ma ezi lää ei, siis ma raa-
madu kiruda,

Raamadu kiruda, nii hobõsõga lä-
hedä. 10

On mul koton hõir sõnikene,

Umma koton paju saanikõzõ,

Umma mul koton nee noori tüti-
reki:

Ma tüü sõnikeze är kasvata,

Ma tüü tütrigu ärä lüggle.“ 15

134.

Kazus roosakene tee veerehn.

Kazus roosakene tee veerehn.

Mis tüü roosa all? noori tütru-
kene.

„Tütrik, tütrik tule küü, sina imä
kuſe.“

„Tiia, tiia; polma, polma: mees
minu kuſe.

Taht minu jimä vanale ärä anda. 5

Ma tüüd vana noorest põlvest
sal' is;

Ma timä saadi kiviga perre.

Ma tüüd noort noorest põlvest
sal'i,

Pihme ma azeme säi, meega ra-
vidzi,

Meega ravidzi, olega joodi; 10

Ma timä saadi, ma kumardi.“

VIII. Mitmesugused riismed.

135.

Kü'ü kodutütär.

Kaidza kari, maidza mari;

Kü'ü, kü'ü kodutütär,

Anumide arvaja,

Luhitside lugeja.

Tuha luku luhitsan, 5

Sada arvu anumän.

Kü'ü, kü'ü kodutütär:

Ootva kana' kõõritelen,

Ootva hani' tsööritelen,

Tsirgupoja' havutelen. 10

Lere, lere!

136.

Aage mõtsa mõiza kari.

Aage mõtsa mõiza kari,

Lügutage linna kari!

Pimä sieie piri päälä,

Sõra sieie sare päälä,

Kikukeze' kingu päälä, 5

Kandzukeze' kannu päälä,

Murukeze' muru päälä.

137.

Kui karja aie'.

*Aage mõtsa rõipa rahvas,
 Lõngutage lõnge rahvas!
 Ku ti aade, sis ma ooda,
 Ku ti jaade, sis ma j ooda.
 Ti aad selle poole,
 Mina aa tolle poole:
 Siin hüü hainakene,
 Kall'is kaidzima'akene.*

138.

Mü muru munakene.

*Mü muru munakene,
 Mü tare talekene,
 Mü sõre suukene,
 Mü käbe kä'ekene,
 Mü lobõ' jalakõzõ,
 Mü kuladze' hiuzekse'!*

139.

Päev, vii tervisid.

*Küll lätt päiv jumalihe,
 Oda minu, jatku i minu,
 Mes ma sulle nu ju ütle.
 „Vii mü tättäle, mammale
 Hüä päivü ödakuhe!“
 Päive lätte jumaliüh.*

140.

Een murdu muruhain.

*Een murdu muruhain,
 Perän kasvi karitshain.*

141.

Unetu oppamalta.

*Unetu oppamalta,
 Mäe päält mäletämältä,
 Päält mul nilbit tsia lihad,
 Alt kauri kalaliimi.*

142.

Korja naadi.

*Korja naadi, keeda naadi,
 Serbi naadi soolalta,
 Valasta ma piimaga,
 Söö nu ma ju söönüst.*

143.

Suur karus kadelik.

5 *Suur karus kadelik,
 Lašk karad teugu,
 Oma vele vilja,
 Tõže vele teugu.*

144.

So'ekene ärä iku.

*So'ekene ärä iku,
 Kui ma suka Riiga sõida
 Omale tätäle tuvakut ostma;
 Mis sa är sei mü tätä hobõzõ-
 kõzõ!*

145.

Annekene, kañnikene.

*Annekene, kañnikene!
 Jaanil kiriv kañnikene,
 Pidäjäne peräkene,
 Kännärpääne küläkene.*

146.

Jaanikene, saanikene.

*Jaanikene, saanikene!
 Tee iks tilo saanikene,
 Minka mindä üle mere,
 Minka saia üle saare.*

147.

Tirka mulle tiizikene.

*Tirka mulle tiizikene,
 Karga mulle kašikene!
 Küzil tsilo rütikene,
 Kašil kall'i kapuda'.*

148.

Ull kitt ori tööd.

*Ull kitt ori tööd,
 Laiska kitt ladzõ tööd.*

149.

Sinisürgi silmini.

*Sinisürgi silmini,
 Maqni masa karvalize.*

150.

Noor tüdruk olgu vait.

*Lepä puu lebäheke,
 Haaba puu habahage —
 Sa vaher ole vaiki.*

151.

*Ljää ma suure mäe otsa.**(Läti keelest.)**Ljää ma suure mäe otsa.*

*Lele, lele, lele!
 Hõimukõnõ, sũ'ũkõnõ
 Ka'ege te nu mü pääle!*

152.

Koopa ma mäekeze otsa.

(Läti keelest.)

*Koopa, koopa ma mäekeze otsa,
Näe ma velle kodokõzõ,
Kui aokene hõretas,
Pääväkene nõzesküle.*

153.

Tüterina kuldakäng.

(„Jumal vaatab aknast sisse, ütleb
tõdrukutele:“)

*Tüterina, kuldakäng,
Tüterina hõbehelme!
Maa'ra ütlet: „Maga siin!“
Jumal ütlet: „Ole sii!“*

154.

Poiskõzõ' pungakõzõ'.

(„Pergel vaatab aknast sisse, ütleb
poistele“:)

*Poiskõzõ' pungakõzõ,
Poiskõzõ' lundikõrvakõzõ!*

155.

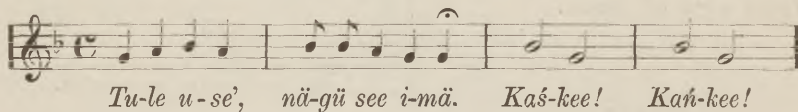
Mõrsiat sõimatakse.

— — — — —
*Laane veerehn laisk oli,
Süü veerehn suiike oli.*
— — — — —

Laulude viisid.

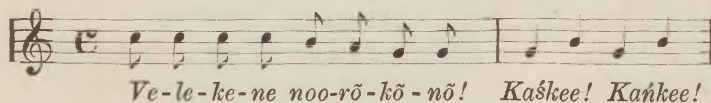
1.

(Laul 84.)

2.

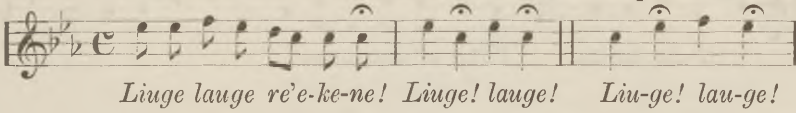
(Laul 62.)

3.

(Laul 49.)

Lõpu tõisend.

Liuge lauge re'e-ke-ne! Liuge! lauge! Liu-ge! lau-ge!

4.

(Muinasjutt 44.)

Sõ-se-ne, sõ-se-ne! Ä-rä min-gu, Ä-ra min-gu!

5.

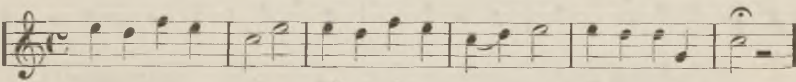
(Laul 58.)

Hallim ü-te hällü päälä! Häde ei-u kuku!

6.

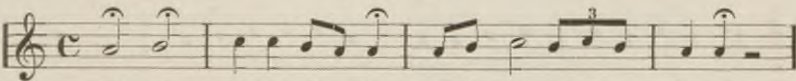
(Laul 42.)

Näie ka-ru kii-ge, Näie ka-ru maa-ge, O-li mina ka.

7.

(Laul 81.)

Ee ee ve-le-ke--ne, mü ar-ma-----ke-ne.

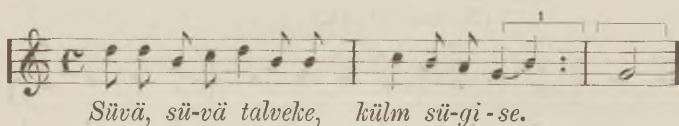
8.

(Laul 63.)

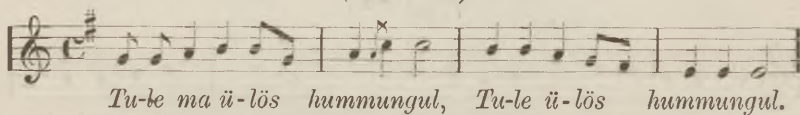
9.

(Laul 133.)

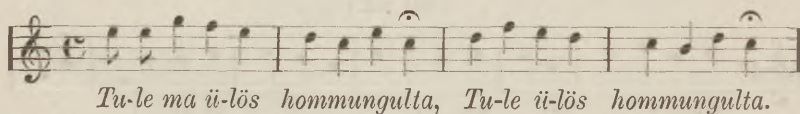
10.

(Laul 127.)

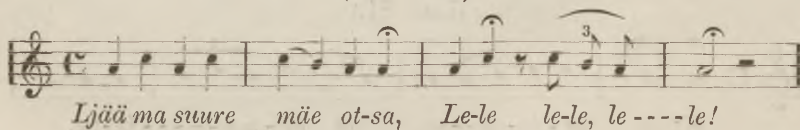
11.

(Laul 111.)

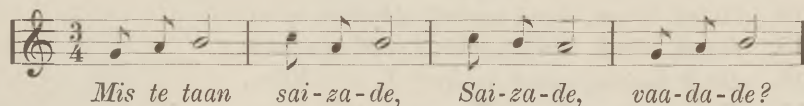
12.

(Laul 151.)

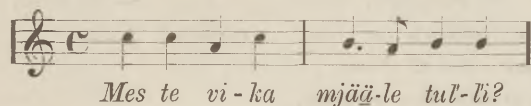
13.

(Laul 60.)

14.

(Laul 64.)

Mõistatused.

Mõista, mõista mõistust!

1. *Aada all valge kivi? Lihmä utar.*
2. *Agana' kalliba kui leib? Mezi — vaha.*
3. *Ahe' silla all täntäze'? Kaara kislad kurnadas lävi sõgla.*
4. *Ahi küüls, oma ia lämmid saa ei? Piipu tõmmadas.*
5. *Ezä jõv ei rihma är pañtada, imä jõv ei kirjstu är liigutada? Teed ei jõva pañtada, kaivu ei liigutada.*
6. *Ezänd eeh sõit, tsigan' vaihhel, muzhik perähn? Kui püird palas, sis tuli um ezänd, hüidzi' — tsigan', puu — muzhik.*
7. *Ezi pallas, hamõ puuhn? Küünül.*
8. *Ezi söö ei, tõzele anna ei? Taba.*
9. *Ezi vanemast lätt, küüdze vaibembast? Aholuud.*
10. *Hambinda — a puree? Kül'm.*
11. *Hani hallas, pää pallas? Viht.*

12. *Hani lindas, razo tsilgus? Pangiga tuuas vett.*
13. *Hani neljä vazaraga? Padi.*
14. *Harak liinan, hand uzehn? Aholuud ahon.*
15. *Harak liinah, hand useh? Leibülapju ahon.*
16. *Härg laudan, sarve' usehn? Tala, risthirs.*
17. *Härg möö pikä pedäjä otsan? Kell kerigu tornihn.*
18. *Har'k har'gi pääl, tsalgutaja tsalgutaja pääl, pilgutaja pilgutaja pääl, möts mäe pääl, soe' mõtsahn? Inimene.*
19. *Hatt hauk, hamba' usse tsilguze'? Kolgits, linu kolgadas.*
20. *Hüidä halukene — ei halukene, võta tsirk kinni — ei tsirk, kaku pudzajid — ei pudzaj, söö liha — ei liha? Kala.*
21. *Hillüs, hälliis, maha sata i? Sau.*
22. *Hobõze silm saina pääl? Oss hirrehn.*
23. *Hopõn sõit, õh' saizva'? Lats hattün.*
24. *Hüllüs, hällüs, magle ei sata? Sau.*

25. *Ilves ikk, naaras naar, sarapuul söö satas? Noorik, kozilanõ, tütruugu imä.*
26. *Imänd läts üle nurme, tuul puhk perzehe? Kana.*

27. *Jalge all um, a kinni jõva ei võtta? Vari.*
28. *Jänes sõit üte jalakeze pääl? Reega sõidetas(?). Vaata 167.*
29. *Jimä all, ježä pääl, vatt keerüs kesken? Jahvikivi?*
30. *Jimä lagja, ježä pikk, ladzõpoja' tsüürigu'? Vaažna, lapju, päts.*
31. *Jumal' teed, mes nimi om: kui ütte ei ole, kõik lõppe? Mehidze' — imä.*
32. *Jumal' teed, mes om: üts tõist tunne ei? Jäle'.*
33. *Jüüsk jalunda, puree hambinda, nii ärägi puree surmani? Püsa lüüf.*
34. *Jüüsk jänes jää pide, — paateri pää pääl? Lava pääl soola nappi liikätäs.*

35. *Käänä, käänä — satte maha? Pini, kun lätt magale. (Läti keelest.)*
36. *Kahr istus, kõrva kar'gaze'? Huhmer — pekli, kun surteri surbutas.*
37. *Kanda jõvad, luke jõva' ei? Hiuze'.*

38. *Kandja hingas, sälätäus hinga ei? Hiuze'.*
39. *Kasi hand üle mere? Katla vang.*
40. *Kass kate hannaga? Uhat.*
41. *Katekeizi sõzaridze' lätva öö, päivä, kunagi ütte saa ei, mägi vaihhel? Silmä'.*
42. *Kats kikakõist lätva usse, kolm(?) nurme är joosteleze'. Silmä.*
43. *Kats kikast kirgvä, ütš ütehn püül mäke, tõne tõžehn püül mäke, saa ei ütte kunagi? Kõrva'.*
44. *Kats kikkakeist ümbre mäe? Silmä'.*
45. *Kats orrekeist valgeid kanu? Hamba'.*
46. *Kats otsa, kats ringast, keskpaigah naba? Kääri'.*
47. *Kats paarakeist valgeid kanakeizi? Hamba' suuhn.*
48. *Kats sais, kats maga, viis egä voori käüleze? Ušš.*
49. *Kats suskaze', kats kokutaze'? Nahe kast käziga leiža, nizuga kokutas.*
50. *Kats uakeist kõö ilma är külvä? Silmä'.*
51. *Kats uakeist kõö nurme är külvä? Silmä'.*
52. *Kats, veel kats, jalgu vahel kats, a kuis tüüd kutstas, kun küehn pe'tas. Jala', käe', muna', titt (tilk).*
53. *Kats velist käüleze, ütš üten poolen mäke, tõne tõzen poolen mäke, kunagi ütte saa ei? Silmä'.*
54. *Kats velist üte vöökeizega ütte köidet? Aia saiba'.*
55. *Keep-kaap, läks nulka, nuuzahti? Tare pühkmine, luud nulka.*
56. *Kips-kaps, läks nulka, nuuzahti? Tare pühkmine, luud nulka.*
57. *Keerukene-meerukene, sai saksa poiškõnõ! Kuruslauk.*
58. *Kerkenene-me'kenene', sai saksa poiškõnõ? Volk.*
59. *Kerkohe lätt palas, hamõt vii puuh? Künäl.*
60. *Kezet merd puugnits? Kõtu pääl napa.*
61. *Kes on virgeb püsa lüüti? Meel.*
62. *Kest järve tamm kazus? Naba kõtu pääl.*
63. *Kest järvi tulõkõnõ? Samavar.*
64. *Küp-kaap, hiida nulka, nuudzahas? Luud.*
65. *Küsle reezgelih? Mezi vahan.*
66. *Kikas maa all, hari maa pääl? Batvin.*
67. *Kikas orre pääl, sooligu virahn? Kerigu kella'.*
68. *Kikas orzil, sooliga' virahuzi? Kellä'.*
69. *Kitsõkõzõ' kuha man, nii süövä', nii süövä'? Sõrme' prädvü'.*

70. *Kol pihlapuu tsalka kest merd? Talze' — Lihavõte — Suvidze' pühi'.*
71. *Kos sa juuzed luha tõbras? Mes sulle vaia põõtule? Vezi jüüsk — hain küüs. (Läti k.)*
72. *Kõik mõts üts piu, kats puud pitkembät? Paig — kõrva pitkembä'.*
73. *Kõik soe' makaze pikäldä, kats risti? Lae hirre'.*
74. *Kõtt kõtu pääl, pulk seahn? Jahvekivi' — pill seahn.*
75. *Kõtu otsahn turg? Mehidze' taru pääl.*
76. *Köver teedakene kõo nurme är a'eles? Atr.*
77. *Köver Janakene lätt talli, aja verevid hobõsid usse? Küük, hüssi' aa usse ahost.*
78. *Köver, kõver Janakene lauda täve verevid lambakeizi aa usse? Aholuud pühk hüdzi' usse ahost.*
79. *Kui nõzes ülös, sis pikem muud puud; kui lammes maha, sis madalab maa haina? Lüük.*
80. *Kui terve, siis must; kui koolu, siis verev? Vähk.*
81. *Kulane kerä aida all? Lihmä utar.*
82. *Kulda tävekene tare? Tuli ahon.*
83. *Kuld kumaa, seemne' seeh elähäs? Kerik — rahvas laulva.*
84. *Kuulet, kui ra'otas, kuule ei, kui maha satas? Lammast püetas.*
85. *Kuus kullalehte, säitsmes hõpeleht? Nädäl.*
86. *Kuus kummale, säidze säilülde, neli jalga tolikalä? Vokk.*
87. *Külä hatt kükäsilä? Kaivu kaala'.*
88. *Kümme kitse kuia all? Sõrme' — prüädvä'.*
89. *Lammas jia är perähtä? Pääderu kazus lävi jia.*
90. *Laudakeze täus lambid kõik hannulda? Leibäpätsi' ahon.*
91. *Lätt mees teed pide, pill tingä tee veerde? Lätt ja sülgäs.*
92. *Lävi lae sõni varastadas? Lävi jea kalu võetas.*
93. *Levä liht liigahas, kõik rahvas ka'chas? Uss.*
94. *Lihane pütsk, ravane vits? Sõrm — sõrmus.*
95. *Lihane pütt, ravane vits? Sõrm — sõrmus.*
96. *Lihane saard, ravadze toe'? Hopõn.*
97. *Liina liht liigahas, kõik pägle ka'eze'? Uss.*
98. *Ljätt maakunigas, küüs kivikuniga käest, kas või mööda ahu-*

kunigat är minda söömä? Hirekene küzüs kikkalt, ke jahve-kivi pääl söö, kas või mööda kassi minna, ke ahu pääl-makas.

99. *Loodzik(?) eehn lätt, perühn tee kiskus? (?)*
100. *Lööd tare otsahn, sada pulka peřzehn? Äkl.*
101. *Maafik makaa, masa' liiguze'? Tare — inimeze'.*
102. *Mahe makas, masa' liiguze'? Tare — inimeze'.*
103. *Makaa häřg, küle' är söödü? Tare — hakna'.*
104. *Mäe pääl Grigoral om viis koti täut kivikeizi, Ala-Martinal üts ainus palmigene? Heřne' — keřvä pää.*
105. *Mea hinne man tunne ei? Kui kazus.*
106. *Mees lätt mötsa, naane naba pide sälahn? Mees — kirves sälahn.*
107. *Mees meeelda, hopõn jalulda? Lats hällün.*
108. *Meri ümbre, tuli siehn? Samovar.*
109. *Minda lätt, jüüška jüüsk, a jälgi tunne ei? Loodzik lätt.*
110. *Mis jõva ei üle tare är viia? Sõglaga vett.*
111. *Mis jõva i üle katuze är hiitü? Pudzajat.*
112. *Mis om pihmep puhkat? Küzi: [panet pää alla, magat].*
113. *Mitu om taivan tühti, situ om maahn mulku? Rügä kandzu', kun jädze' põimaten maa päüle.*
114. *Mullu Jumal käve, timahava jäle' tunnuze? Timahava nüidam, tõne aastak tunnuze jäle'.*
115. *Must häräkene järve täve vett är jüü? Otspaja.*
116. *Must kuuz muru pääl? Öö.*
117. *Muu puu piu, kistavarre jämi? Puu söä.*
118. *Neläkeze' azeit sääd, ütsindü heitis magama? Pini.*
119. *Neläkeze velidze' lätvä öö, päiv teed pide, kunagi üts tõzele järel saa i? Ratta'.*
120. *Neläkeze velidze' üte saapa seerde kuzeze'? Lihmä nüštäs.*
121. *Neli hobõst talin, viies ümber talli? Vardakeze'.*
122. *Neli käules suud pide, kats ka'es taivahe? Lihmä jala' — sarve'.*
123. *Neli sõsarakeist üte kaokeise kuzeze'? Lihmä nüštäs.*
124. *Neli sõsarat ütte tsopakõizde kuzeze'? Lihmä nüštäs.*

125. *Neli sumb suud pide, kats ka'es tagvale? Lihm.*
126. *Neli tütrukeist ütte havakesse kuzeze? Lihmä nizä' üte nüsi-gule nüsvü'.*
127. *Neli tütrukeist üle palaja all ka'gaze? Lava jala'.*
128. *Neli veld, perähn hapõn? Hobõze jala'.*
129. *Neli velekeist üte kübärä all saizva? Laud.*
130. *Neli velidzekeist ütel vooril sõitvad, kunagi järgi üts tõzele ei saa? Ratta'.*
131. *Nii kumardat, nii annat? Kui jahvadat — panet teri.*
132. *Nõzeze' küülü', nakkaze' tervid söömä? Kärbläze', parmu', kihulaze' nne. nõzeze'.*
133. *Nõsta üts jalg, nõsta tõne jalg, tõyka karvane sisse, lätt teed mööda? Hopõn vihmride ette.*
134. *Oinas sulgu situs, ezi usse vidas sulust? Uherd.*
135. *Olõ i ussi, ei paju, a tare täüs rahvast? Ugurits.*
136. *Ora een, kerä keskpaigan, lapju perähn? Kana.*
137. *Orik origu pääl, rasv keskpaigan? Tare hire' — sambla'.*
138. *Paik paiga pääl, latt lati pääl, nõkla ei kunagi ole saanu manu? Kana — pudzaja'.*
139. *Pallas lätt kerigole, hamõt vii puuhn? Künääl.*
140. *Pane pantavane, võta liblige', kutsu kutsige? Pane leib lava pääle, võta luhidza', kutsu ladzõ' söömä.*
141. *Papi titt mee sian? Hari, mil pääd suetas.*
142. *Pää palas, jala' külmäze', näe tulõkõzõ, saa i manu? Tare uss aihu veerehn.*
143. *Pähnä all tuul käänäs? Sõkl' jauhke.*
144. *Peenü, peenü junkrukene kargas tarest usse, kõik mõts kühäs? Püsiüroho'.*
145. *Pere söö, laud laul? Imis.*
146. *Pihlapuu tsäuk kest merd? Pääväkene.*
147. *Pikem muud puud, madalab maa hajna? Tee.*
148. *149. Pillukene-pallukene (tillukene-tallukene) lävi saina puid vitaa? Nõglaga ummeldas.*
150. *Piuh piiat, nägemist näe ei? Kõrva'.*
151. *Poet köüdetüt löö? Küüt, vihu'. (Läti keelest.)*

152. *Poiss lütt mõtsa, siis kotto kais, ku lütt kää, siis mõtsa kais? Mees — kirves.*
153. *Pöön piat, da näe ei? Kõrva'.*
154. *Ptuh! me se um? Bliini küdzätäs.*
155. *Puidze' peendra', ravadze' tüki'? Akna'.*
156. *Puine inimene, ravadzõ' jala'? Atr.*
157. *Puine maa, luine atr, kõ'u koorest seeme saa? Tsirk ragu kõ'u koort.*
158. *Pütt püü otsan, vitt saa i kunagi siseen? Oza'.*
159. *Pütt seest vištud? Kaiv.*

160. *Rauvane jimis, paklane hand? Nõkl.*
161. *Ravane nurm, puidze' peendre'? Akna'.*
162. *Ravane rehesindze, kaaradze' ladama'? Pliniraud, plini' vahel.*
163. *Ravane rehesihts, kaarane tõra? Pliiniraud, pliini küdzätäs.*
164. *Ravane tsiga, paklane hand? Nõkl.*

165. *Saändi' laulva, kerik kallus? Imis imet põrsid.*
166. *Saändil sada mentlit? Kapsta peä.*
167. *Sidi üte jalaze pääl sõit? Pajalaud, kui ette tougatas.*
168. *Sõklane kott nelä tulba otsahn? Pini.*
169. *Suzi nulgah, suu ammule? Ahi.*
170. *Suzi varza är sei, inne söä jäi? Haina kuha är teid, pezä jäi paika.*
171. *Suve haljas, talve haljas, ei lehe' lihtne, ei osa' urbu lää? Ožakene.*
172. *Suve rüvüga, talve alasti? Ua'.*

173. *Taivahn raotaze, lastu siia kargaze? Pälk.*
174. *Talli täus verevid sõnne, mustakõnõ, kõverakõnõ ajaa verevü sõnni' usse tallist? Käuik kisk hüdzi' usse ahost.*
175. *Tamme leht lüegahas, kõik rahvas ka'ehas? Tare uss.*
176. *Tamme leht leigahas, kõik rahvas ka'eze pääle? Tare uss.*
177. *Tammõ last landzikõla, ei märgne, ei mädäne? Inimize keel. —*

178. *Tammõ last landziku, ei märgne, ei mädäne? Inimeze keel.*
 179. *Tare täus umadzid, üttegi ei tunne? Jäle.*
 180. *Tarkus tare tagan, sada pulka peřzehn? Äkl.*
 181. 182. *Tee liba, maa suga, mõdza kukk, mere sikk? 1) Atr (regi), 2) äkl, 3) upin, 4) vähi.*
 183. *Tee tiba, maa suga, alt kuupa repäne? Äkl.*
 184. *Tirkus teed mõõda, markus maad mõõda, tipa-tapa kuuzdõ, lipa-lapa lihte? Orav.*
 185. *Tsalgutaja' — pilgutaja'? Hamba' — silmä'.*
 186. *Tsia julk saina pääl? Taba.*
 187. *Tsia silm saina pääl? Oss.*
 188. *Tsigandil sada puitska vöö all? Uba — kõdra'.*
 189. 190. *(Tsigani) Baaba tarehn, niza uzehn (usehn)? Rišthirre' tarehn, otsa uzehn.*
 191. *Tsigan kula pääl istus? Katla tule pääl.*
 192. *Tsiga nulgahn, pussus lävi harjastõ? Sana kerüs.*
 193. *Tsirk lindas üle kerigu: Jumal, Jumal! mu vaib palas? Mehine lindas, vaha palas kerikohn.*
 194. 195. *Tuohn ilmahn (tũul maal) puid raotas, suohn ilmahn (sjũüle maale) lastu' kargaze' (kargleze')? Vanaezä — palk. (Lumi satas.)*
 196. *Tuo ilma hopõn hirn, suo ilma helü kand? Jumal tõrelas.*
 197. 198. *Tũul ilmal (tũun maan) hopõn hirn, sjũul ilmal (sjũüle maale) helü kand? Vanaezä müristeles.*
 199. *Tükk puud, tükk luud, tükk naha nuustakud? Taoze'.*
 200. *Tütruk tarehn, niza uzehn? Tare nurga hirre'.*
 201. *Um meri, mere pääl sild, silla pääl kol uibud, egän uibun kol ubinat? Aistak, päevä, Talze' — Lihavõte — Suvidze' pühi; egäl pühäl kolmi pävi.*
 202. *Üle mere lüük? Vikakaar'.*
 203. *Üle mere keäri? Vikatkaar'.*
 204. *Ümbre mäe uorma makas? Jahvekiwi' — jahu'.*
 205. *Ümbre Talze pühi uibu häidzeze', ümbre Jaanipäivä järve' külmäze? Härm uibide pääl, undza' niidü pääl.*
 206. *Ümbre tare tiira'? Tare sammaldu.*

207. Üte halukezega kats ahukeist är kütvä? Lihmä keel kats nōnasdõrmet lakka.
208. Ütehn käut, umi ainut tunne ei? Tare pide käut, umi jälgi tunne ei.
209. Üts lammaš mäegahas, kõik püäle ka'eze? Kerkezänd kerigon.
210. Üts neli sais (= cmóumš)? Päss — sörme'.
211. Ütstassa mõtsaga, a päevä näe ei? Puu söä.
212. Üts üteli: „Mul suvel pařemb“; tōne üteli: „Mul talve pařemb“; kolmas üteli: „Mul iks üts?“ Regi — ratta' — hopõn.
213. Üts vares liigahus, kõik mõts painahus? Kerigu kell misi aigu, inimeze põlvili.
214. Valge kerik, olõ i ust, ei pain? Muna.
215. Valge kivi aida all? Lihmä udar.
216. Valge nurm, musta peendre? Raamat.
217. Valge nurm, must seeme? Raamat.
218. Valge vares lävi aia lařsi ravidzes? Kerkezänd võtt patale.
219. Vana imälammaš, üte silmägä, söö är kõõ suve töö? Jahvikivi.
220. Vana važna, vastane kaaž? Järv külmas.
221. Väigu poiskõnõ, nelä kañdiga peřzekene, sooligu käänuze, üte kõrvaga? Kullus.
222. Väikene, väikene ežändäkene, sada kařkat selähn? Sipul.
223. Väikene, väikene häřäkene är jüü järve täve vett? Otspai.
224. 225. Väikene, väikene lihmäkene; makus, makus püimäkene? Mehine, (Kanepi teräkene).
226. Väikene, väikene lihmäkene; makus, makus pudikene? Kañep, kañepi leem.
227. Väikene, väikene mehikene; vaib, vaib kirvekene? Mehine.
228. Verevä', verevä' tulbakeze'; valge', valge' aidakeze'? Hahekene.
229. Verev kikkakene maa all, hari usehn? Batvin.
230. Verev lehmäkene, sholgane lõiakene? Kurõmari.
231. 232. Verev lihmäkene, jihvane (jõhvine) lõiakene? Kuremari.
233. Verev lihm nõzes, härg hiit magama? Päiv — kuu.

234. Verev repän mert pide ois? Suga, kun koes.
 235. Viis lauta, üts ušš? Kinnas.
 236. Vindlane maa pääl, hapõn maa seehn? Kaaʼ.

Vanadsõnad.

Anna antud, murra muialt tüüdud (Ära vaest ilma jäta).
Är mingu rikkaga riidlemma, targaga tanklemma, kõvaga
maadlemma.

Hummuk targem õdagut.

Kahu kaqla jõva ei keegi är kükki.

Kakul kaqla maha ei ragu.

Kakul kaqla maha ei võta.

Kaih käu ei mõtsa pide, käu rahvast pide.

Katel kahrul üten pezühn azet olõ õi.

Keelele hamõt vaja ei!

Keelele vaja ei hamõt, ei kaqtsu. (On hää, kui mitu keelt
mõistad.)

Kohe üts lammas, sinna kõõ lamba'.

Kon om kari, sääl kaih; kon om tõbras, sääl tõbi.

Kuning om kaven, Jumal' om kõrgen.

Łääm püve püüdma, kaodam kakenu kana.

Mägi mäega vea i ütte, mees mehega ütte läävä.

Mis kurõl kõrgistele, kui ju heʼne' nina all.

Naezel hiuze' pika', meel lühüt.

Paremba' oma' koorigu' ei külä küdzüze'.

Puttu i sõnu papil.

Tõõ tõõd näütäs. (Üks töö tõise järel).

Tuhk üks um tuvagu jakk, vezi pikk piimä jakk.

Või ei maizi maqle minnä, päizi püäd vette tsuzata. (Kuhu
pääsed, pead elama!)

Sõnastik.

(Sõnastikku võtsin sõnad, mis Viedemanni sõnaraamatus kas ülepää ei ole, ehk tõeses tähenduses, ehk sugu muudetud.)

Aak, *ahekene*, hani, hanekene.

aat, gen. *aada*, ait.

ahu, *ahi*, ahi.

amm (8. L.), pai (pai tegema).

aolaulu', auklaulud. (Kõik, mis mitte *Jumala-laul* ei ole.)

arbuze manu, *arbulõõja manu*; *arbile*, *arbuzzile*, *arvile*, nõia, targa juure.

arkakeze', kandle keeled.

azi, *azakõnõ*, lill, lillekene (ka paberist, hõõvli laastudest tehtud lilled ja kaunistused.)

Baaba, naene, vana naene.

batvin, peet.

bulba (mõniku part. *bulbeid*), kartul.

burlak, -u (ta *um burlakuh*, *burlakun*), noormees, kes (iseäranis suveks) ära reisib tööd otsima.

Da, ja, aga.

duři *puu*, pinni *puu*.

Elläi, elanik, asunik; *mõtsa-*, *järve-elläi*, metsa, järve tont.

emm, ämm.

eski (11. L.), isegi, ennastki.

etkuna, kord, ennemuiste.

ežänd, isand, mõisaherra.

ežändäpoig, noorsand, peenemat sugu noormees.

kerikežänd, kirksand, preester.

Hääbistu, haavik.

haak, *hahekene*, hani, hanekene.

hähä', illat. *hähke*, pulmad.

hädzes, õitse, õilme, värv.
häiermä, õitse, õilme.
halieri, koolera.
häll, kätki, kiik.
hamadza, *hamada*, mõistma, aru saama.
hanni (130. L.), mitte: hani, vaid „*mõni muu tsirk*“.
haugas, kotkas.
helme', paatrid (Rosenkranz).
himekene (99. L.), emakene.
hobu, gen. *hüü*, mära.
hopõn, *hobõn*, gen. *hobõze*, *hovõze*, hobune.
hõrik, gen. *-gu*, kartul.
hüä, hää.
huu, mära.
huulist (104. L.), uulitsat, teed.
hüvandus, hää asi, rõõm, kasu.

Iibä, vaga, õige.
ilumees, kiriku orilamängija; eestlaulja.
imäne, *imene*, ema (mu ema?).
inäbä, enam.
istag, gen. *-u*, söögivahe.

Järve-Jaak, kiil (libellula depressa).
jegi, gen. *jüu*, jõgi.
jelo, maja, *valge jelo*, vangihoone.
ježä, isa.
jüa, *jia* (89. M.), gen. sõnast: jää.
jimä, ema.
jimis, emis.
jös (40. L.), kui(?)
(hüü) juga, (hobuse) käkk.
jukats (*ah sa jukats!*), (sõimusõna).
jutus, jutt; jutlus.

Kaal, linik (naeste pääkate).

- kaalaraud* (26. L.), mõök.
käürdhaiz, kartsa hais.
kaarikeze, rattad.
kab (14. L.), et, кабы.
ka'eja, nõid, tark.
ka'lma', *ka'lmi'*, kalmuaed, surnuaed.
kalpak, gen. -gu, parukas, liig-hiused.
kanazõkõnõ, kanapojukene.
kanipuu, kaelapuu, õlapuu.
karal, korall.
kaʃbikõnõ, laua sahtel.
kaʃgamma, tantsima.
käʃke (127. L.), ruttu, nobedasti.
käzilidze, torupille sörmiline.
kauedest, kaugelt.
kauvemban, kaugemal.
kauri (141. L.), lauliku seletus: paksem.
kimmäp, kõvem, tugevam.
kink (12. L.), kelle.
klaazikõnõ, pudel, pudelikene.
kodapooline, vabadik; hüüriine; vaene mees.
kõht (sõnast: *kõhtama*), rammu, võim.
kõhumees, kangelane, vägimees.
kõik, gen. *köö*, kõik.
kol, kolm.
kommen, korsten.
kooʃegele (55. L.), kõrgele.
koʃjaja, kerjus.
kõrrahuz rõivid, ülikond riideid.
koru (15. L.), lauliku seletus: kõrgemale.
kozilanõ, peig.
kõver, süüdlane, paha, laisk; Vanapagan.
krauts (Läti sõna), rättsepp.
krungits, korp, kaaren.
kõsondz, gen. -a, preester, ксѣнзъ.
kua as kooli (118. L.), ei surnu kudunud.
kuigelemma, kaasitama, pulma laulusid laulma.

kukk (181. M.), (kuuse-, männi-), käbi.

kukumam, sodi, pudi.

kuŕba, kartul.

kullaja, ümmardaja.

kuninga kullaja, soldat, kroonumees.

kullus, *kulluzekene*, töö, teenistus.

kuninga kullus, kroonupöli; *lätt kuningast kullama*, *lätt kuuluizihe*,
om kuuluizen, *kulluzen*, läheb soldatiks, on soldatiks.

kümp, küür, küürselg.

kuna' (70. L.), konnad.

kiipär, *kiibär*, müts.

kuŕandus, kuritöö.

kuruslauk, murulauk.

kuušk, gen. *kuuze*, kiisk.

kuutli, *kuutli*, *küütli*, koonal, kootsli.

Laatka, savivaagen.

labi, *labis* (Läti sõna), hää, tubli.

lähküle (98. L.), ligidalt sugulasele.

(*tammõ last*) *landzikõla*, *landziku* (177. 178. M.) (tamme laast)
ripub.

lavarätk, *lavarõvas*, laudlina.

leht, gen. *lehe*, hobuse lakk.

leigutama (Läti keelest), Jaanipäeva laulusid laulma.

leigutus, Jaanipäeva laul, laulmine Jaanipäeval.

liht, gen. *lihe*, hobuse lakk.

liim, leem, supp.

lihtse', leid, vooslid, ööslemmad.

liud, gen. *liva*, puuvaagen.

lobõ (138. L.), lauliku seletus: nobe, virk.

loom, kapstataimes.

loot' (42. L.), muna.

lõuk, look.

Jumala lõuk = *vikatkaar*, vikerkaar.

Maage (42. L.), lauliku seletus: maagi, maailmgi(?)

Maarik (101. M.) (lehma nimi).

magli, pesu rull (die Mangel).

maïne, maa-rikas, kel palju maid.

mäne (72. L.), mõni; missugune (küsiwas ja siduwas tähenduses).

mee (38. 112. L.), (sõnast:) mägi.

mentel (166. M.), mantel.

minka (60. L.), millega.

mjääle (64. L.), meile, meie juurde.

mõistja, nõid; vallavanem.

mõrudust jüüma, viina võtma.

mõtleja, nõid.

mozhe (49. L.), ehk, võib olla; (может).

mukka, minuga.

(*tsia*) *mullik*, seakarjane (sõimusõna).

müündä (104. L.), mõõda.

muzhik, talupoeg (мужикъ).

Naaras (25. M.), (olla metsa loom).

näsälgi, kanderaam, (носилки).

nedzidze (53. L.), neitsid.

neidilde (53. L.), neitsid.

nesi (15. L.), tõstis.

nimik, gen. -gi, nimik, kaim.

nizeldunu (61. L.), nikastanud.

noitka, nendega.

nukk, gen. *nuku*, (naeste päakate).

nürk, gen. *nürgü*, teras.

Ois (234. M.), ujub.

oma (72. L.), on.

oož, gen. *oze* (70. L.), auk, kolu, kuru.

ozakõnõ (*oza*), osakene, osa (= liha).

Pääderu, pilliroog.

pääligu (15. L.), päikese.

pa'a -nõstetava, katlahark, katlapuu.

päävä mineng, õhtupool, läänekaar.

päävä nõzeng, hommikupool, maakaar.

pa'eda (80. L.), pajatan, räägin.
pähäkäntävä väits, liigetega nuga.
pa'eri', tapeetid.
palgõkõzõ, *palõ*, pildid, pühad pildid.
pälve poole (121. L.), lauliku seletus: päikese poole.
pañtada, paenutada.
parahvia, kihelkond.
patatama, *patutama*, *patale võtma*, *pattu är võtma*, *pattu är laskma*,
 pihtile võtma.
peälis, *päälis*, (piima) koor.
pezüma, peesima, soojaks saama.
piibada, piipu tõmmata, suitsetada.
piidz, gen. *piidzu*, *пескунъ* (kala).
piiohn (98. L.), peus, käes.
piipnik, gen. *-gu*, *-ga*, piibumees.
pikrikõnõ, napsiklaas, õlleklaas.
pimä sieie piri pääla (136. L.), piima söin piiri pääl.
pijutt, vaat, keha.
poet (151. M.), poodud.
polmama, aru saama, mõistma.
pööon (153. M.), pius, käes.
põ'õtüle (71. M.), (sõnast:) *piigämä*.
Poovelige (131. L.), Paavlikene.
poškõnõ, poisikene.
präädmä, ketrama.
*präälit*s, kedervars (прялица).
pühändäjä, preester (pühendab veega).
puhti', matused.
puidze', puukingad.
puška, *pushka*, *tuvagu puška*, ninatubaka toos.
püslema, jahi pääl olema, jahimees olema.
puu, illat. *puhu*, iness. *puuhn*, *puuh*, põu.
puõlpäiv, lõunapool, edel.
puur, gen. *-a*, vakk (пура).
puus (82. L.), puudub.

*Räädni*g, kordnik (урядникъ).

raamatnik, õpetlane, tark mees.
rattakõnõ, *rattakõzõ'*, vakk.
reezgel', heinarüpp (kõitest punutud, liigetega puuvits suus).
(vana) riebõ, (meeste söimusõna).
riemus, rõõmus.
riisk, rõõsk.
riizelden (51. L.), lauliku seletus: mängides.
ringas, rõngas.
ristkabl', jala kedrad.
ritka, rõigas (рѣдка).
rõipa (137. L.), laisk.
(pudru) ropitala (63. L.), lauliku seletus: (pudru) keeta.
(käänä käe') *rupikust*, (tõmba käed) rusikasse.
rüüd, gen. *rüü*, riie; pikk kuub.

Saard, sard.
saarna, saare puu.
samavar, teemasin (самоваръ).
savi ruubli, 25 kopikat (panko).
savu, *sau*, savu, suits.
selle, sagedasti = sellepärast.
serbetus, vesi hapu piima pääl.
sholgane, siidine, siidist.
sibikõrd, *siibikõrd*, kõrva rõngad.
Sidi, Juut (жидъ).
sii, *siikene*, pael, lint; -kene.
sika, *sig*, *sikk*, sikk, kits.
sigakene, *sikakene*, kitsekene.
(rehe) siints, *sindze*; peksmarehi, peksanduse pörand.
šjoo, *šoo*, see.
skapleri', riide pääle kirjutatud (väljaõmmeldud) rist ehk tähed; (Kato-
 toliiklastel ühes paatrehelmedega kaelas kannetav).
sõge, *sõke*, pime (silmadest).
sõin, *sõnn*, täkk (Võrupool: sõnn = jäär).
(paatre) sora, *sorakõzõ'*, paatrid.
spitsakõnõ, (tule)tikk.
suka (143. L.), sinuga.

suning (44. L.), tüli kohtuskäimise läbi (võrdle: sundija = kohtumõistja).

surbma, surmma, vilja suruteriks peksma (uhmri sees, pekliga).

surterä, *sutterä*, surm-terä.

suuding (43. L.), tüli kohtuskäimise läbi (sõnast судить?).

Täädä, isa.

tah, tahk.

tallikene (129. L.), lauliku seletus: *verev tsirk*.

tan, sääl.

tauos, taos.

teedja, *tiedjä*, nõid.

tehnu, tänu.

tehrüs, tervis.

teid (170. M.), töid (tooma).

tämä, tema.

toori, siis.

tõrvas, (mustakas uss.)

tsalgutama, närima.

tsalk, tsäuk, marjakobar.

Tsigan, *Tsigan*, Mustlane (Цыганъ).

(kaala) *tsima* (107. L.), helmekord, rida pärlid.

tsingahuta, ringutada, sirutada.

tsõkl, telliskivi.

tsybakõnõ, tiku toos.

tuha, tuhat.

tühäline, gen. -*lidze*, vaene, kehv.

tümbe (*hopõn*), kõrb (hobune).

tun'i, kell, uur.

tupikene, tuvikene.

türbähänü (73. L.), türbüseh, vimmas, vihaselt.

turg (sõitva *turgu*), laat (sõitvad laadale).

Uhvat, katlapuu, hark.

üle (71. L.), ütlen.

ümbri minik (*kõnelad?*), mis üle (räägid?).

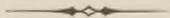
unehuma, unuma.

unu, onu, ema vend.
uõrma, lume hang.
uõrz, õrs.
uśś, gen. *use*, *uze*, uks.
usse, välja, ära.
uzehn, *usehn*, väljas.

Vaab, kõva, kare.
vaatre, tuulispask, tuulispää.
vaažna, leiva küna.
vahnus, vanus, vanamees.
vahtsk, vatsk.
väiku lõuna, pärastlõunane tööaeg.
vald; (*tīmā lätt valda*), vald; vallamaja, kohtumaja; (ta läheb kohtumajale).
valge (10 *valget*), ruubel (10 r.)
valmiida (ma *valmitsa*, *valmahuti*), vilistada (ma vilistan, vilistasin).
varuka'etava, peegel.
vašklane = *verev siug*, (punast karva uss).
venü (4. L.), veni, (sõnast: venima).
veškivi (*vee-veškivi*, *tuule-v.*), veski (vesiveski, tuulik).
veškivi mees, mölder.
vezile (sõnast: *vezi*) (96. L.), veski pääle.
vikl, kahvel.
vinne (3. L.), veni (sõnast: venima).
(sooliga') *virahn*, *virahuzi* (67. 68. M.), (soolikad) ripendavad.
viralis, torupilli pass, torupilli toru.
võizi (*võži*), gen. *võizma*, part. *võžind*, või.
vookene (125. L.), hobusekene.
vuha', ohjad.

Märkide seletus.

1. Murde ja kirjakeele vahel teen trükis vahet. (Murde nimed trükitakse paljalt esimesel korral tõiste tähtedega, kui kirjakeel. Lk. 1—22 on ka mõned kirjakeele nimed murdetähtedega trükitud.)
2. Kirjakeele õigekirjutus on tavaline; murdes tähendatakse, kus tõist viisi võimalik ei ole, kolmas häälejärk kriipsuga (—) tähtede all. (Ühehüülistes sõnades III. järku ei tähendata.)
3. *z* = pehme *s*, Vene *з*; vastavad hääled: *b*, *d*, *g*.
4. *s* = kirjakeele *ss*; II. häälejärk; vastavad hääled: *p*, *t*, *k*.
5. *ss* = III. häälejärk; vastavad hääled: *pp*, *tt*, *kk*.
6. *sh* = Saksa *ſh*, Vene *ш*.
7. *zh* = Vene *ж*.
8. *ü* = vahehäääl *o* ja *u* vahel.
9. *y* = Vene *ы*.
10. ' umbhääliku pääl tähendab selle peenendust.
11. ' täishäälikute vahel tähendab, et need mitte kaksiktäishäälikuks ega pikaks täishäälikuks ei ole lugeda.
12. ' sõna lõpul tähendab lõpu aspiratsiooni.
13. N:o = number.
14. L = laul.
15. M = mõistatus.
16. lk = lehekülg.
17. näit. = näituseks, näitused.
18. r. = rida, rea.
19. — — — — — laulus tähendab et — lauliku enese üteluse järel — paar sõna, rida, mitu rida puudu on.

S i s u .

	Lehekülg.
Juhatuseks	5.
Lutsi kreisi ajalugu; hariduslised olud	8.
Lutsi kreisi rahvused; keeled	11.
Maarahva asupaigad; arv	12.
Mis põhjustel sureb <i>Maakeel</i> ?	17.
Keelest	21.
Nimedest	29.
1. Rahvaste nimed	29.
2. Kohanimed	31.
3. Inimeste nimed	33.
4. Kuude, päevade nimed	35.
5. Tähtede nimed	36.
6. Sõrmede nimed	36.
Kust, millal, miks tuli Maarahvas Lutsi poole?	36.
Maarahva elu, olu	40.
Külad, majad	44.
Riided	46.
Kiriklik elu	48.
Eestikeelne jumalateenistus; palved, vaimulikud laulud	51.
Vanaluule korjamisest	57.
Vanaluule	62.
Pulmad	64.
Mängid, lõbu	69.
Ebausk, vanausk	70.
Laulikud	75.

Laulud	79.
I. Laulust	81.
1. Laul raskem, kui rehi peksa	"
2. Kes kuivalt laulab!	"
II. Laste laulud	"
3. Kätki laul	"
4. Kätki laul	"
5. Kätki laul	"
6. Kätki laul	82.
7. <i>Tirga tiis, karga kašš!</i>	"
8. <i>Löö kuku, kasta kama!</i>	"
9. Pikk jutt	"
10. Pikk jutt	"
11. Kurg, kus olid?	"
III. Vaeselapse laulud; nutu-, murelaulud	"
12. Vaeselapse laul	"
13. " "	83.
14. " "	"
15. " "	"
16. Surm, miks mind kurvastad?	"
17. Surm ei võta soovi pääle	84.
18. Ei ole venda	"
19. Ei vaevast tänu	"
20. Ilmas kolm vaest.	"
21. " " "	"
22. Ei jõua ära oota.	"
23. Hauale	85.
24. Palju vaesid	"
25. Ei kahju eest pääse.	"
26. Sõamehe lahkumine	"
27. Miks ilmad udused?	86.
28. Jahu jahvatades	"
29. Igalühel raske.	"

IV. Naljalaulud, jorutused, pilkamise laulud . . . 86.

30.	Küll mina olin mees	"
31.	Tantsu laul	"
32.	" "	87.
33.	Parmu matused	"
34.	" "	"
35.	<i>Tsireline tsirgukõnõ</i>	"
36.	<i>Tsiri, tsiri tsirgukene</i>	"
37.	<i>Kits mits habõnelle</i>	88.
38.	" " "	"
39.	" " "	89.
40.	<i>Kocs sa joozed hiirekene?</i>	"
41.	" " " "	90.
42.	<i>Mina olin ka</i>	"
43.	<i>Minä lütsi mõtsa</i>	91.
44.	" " "	"
45.	<i>Läädzä' lüä ei kotti</i>	92.
46.	Poissa pilgatakse	93.
47.	Peretütart pilgatakse	"
48.	Naesi pilgatakse	"

V. Pühadeaja laulud "

49.	<i>Lihahiite agu liulden</i>	"
50.	" " "	94.
51.	<i>Urge päivä laul</i>	"
52.	<i>Lihavõtte pühä hällü laul</i>	"
53.	" " " "	95.
54.	<i>Lihavõtte hällü laul</i>	"
55.	<i>Hällü laul</i>	"
56.	" "	96.
57.	" "	"
58.	" "	"
59.	" "	"
60.	<i>Tatze pühi laul</i>	97.

VI. Pulma laulud	97.
A. Enne kosjamist	"
61. Venna nõu	"
62. Sõsara nõu	"
63. Tüdruku laul	"
64. Mis te meile tulite?	98.
B. Lätjädzil	"
65. Mörsia palub venda	"
66. " " "	"
67. Mörsia palub isa	"
68. Peig tulnud!	"
69. " "	"
70. Peigu pilgatakse	99.
71. Kaasik laulab	"
72. Peigu kiidetakse	"
73. " "	100.
74. " "	"
75. " "	"
76. Mörsia palub peigu	"
77. " " "	"
78. Mörsia palub raudkätt	"
79. " " "	101.
80. " " "	"
81. Mörsia palub venda	"
82. Ema kahju	"
83. Mis abi emal tütrest?	102.
D. Peiu pool	"
84. Saja tuleb õue pääle	"
85. Sajarahvast pilgatakse	"
86. " "	"
87. Veimekirst liig väikene	"
88. Saja astub tuppa	"
89. Mörsia astub tuppa	103.
90. Me kats sõzarakeist	"

Lehekülg.

91.	Pääköitmisel	103.
92.	"	"
93.	"	"
94.	"	"

E.	Minija laulud	104.
95.	Isamajas elu parem	"
96.	Poiss on loodud pettijaks	"
97.	Minijal raske elu	"
98.	Ära võta sugulast!	105.

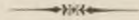
VII.	Jutustavad laulud	"
99.	Haned kadunud	"
100.	" "	106.
101.	" "	107.
102.	Hobune kadunud	"
103.	" "	108.
104.	" "	"
105.	Sulast otsimas	"
106.	Ehted kadunud	109.
107.	" "	"
108.	" "	"
109.	" "	"
110.	" "	110.
111.	Sulane künnil	"
112.	" "	"
113.	" "	111.
114.	Kolm tütart	"
115.	" "	112.
116.	Ema üle kõige	"
117.	" " "	"
118.	" " "	114.
119.	Vanemad üle kõige	"
120.	Minu vend vägimees	115.
121.	Tark tallipoiss	"
122.	" "	116.

123.	Kits ja hunt	116.
124.	" " "	"
125.	" " "	"
126.	" " "	"
127.	Kukk, kana	"
128.	" "	117.
129.	" "	"
130.	" "	118.
131.	Maarja, Jeesus	"
132.	" "	"
133.	Süvä, süvä talveke	"
134.	Kazus roosakene tee veerehn	119.

VIII. Mitmesugused riismed

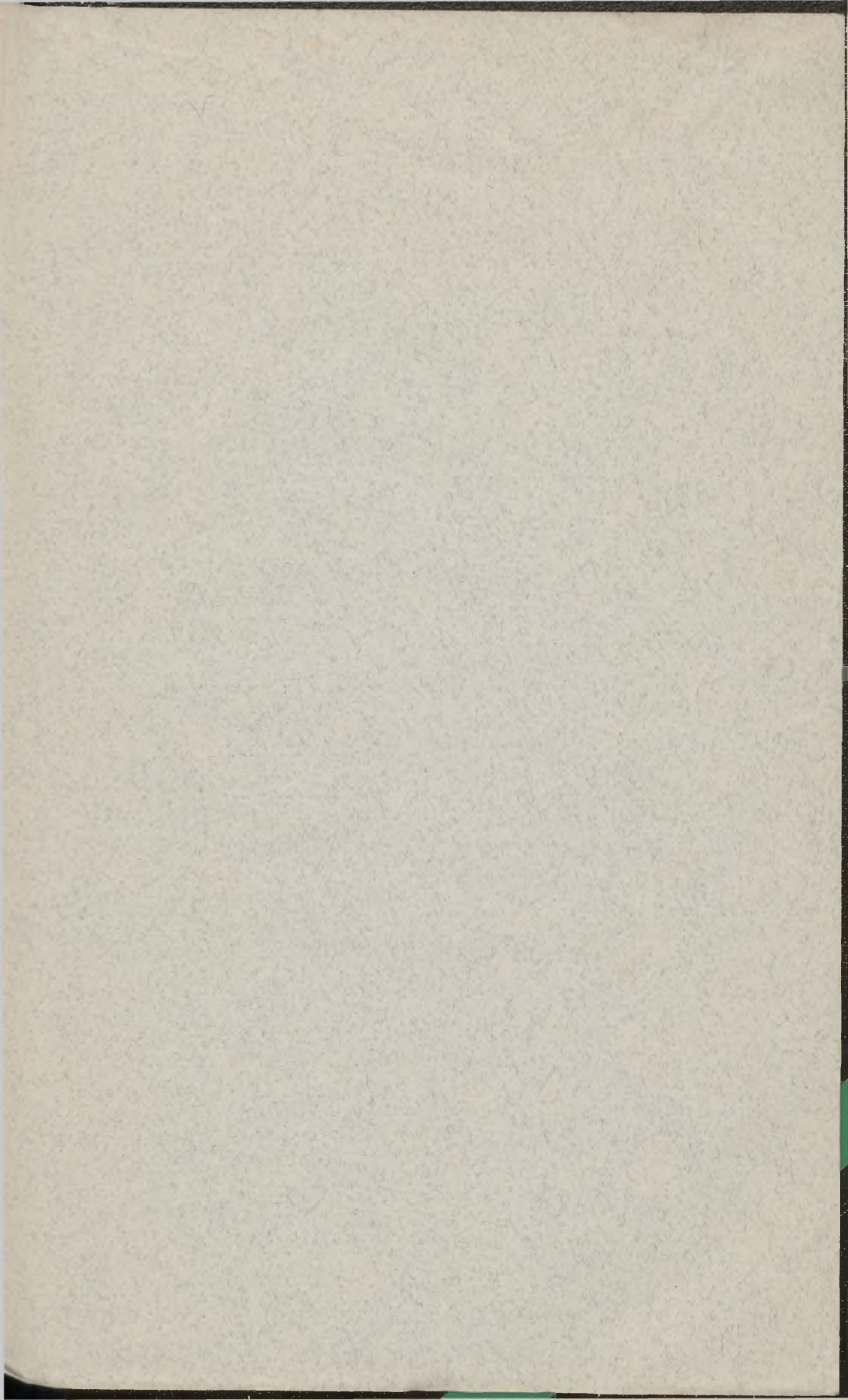
135.	Küü kodutütär	"
136.	Aage mõtsa mõiza kari	"
137.	Kui karja aie'	120.
138.	Mü muru munakene	"
139.	Päev, vii tervisid!	"
140.	Een murdu muruhain	"
141.	Unetu oppamalta	"
142.	Korja naadi	"
143.	Suur karus kadelik	"
144.	So'ekene ärä iku	121.
145.	Annekene, kaanikene	"
146.	Jaaniene, saanikene	"
147.	Tirka mulle tiizikene	"
148.	Ull kitt ori tööd	"
149.	Sinisärgi silmini	"
150.	Noor tüdruk olgu vait	"
151.	Ljää ma suure mäe otsa	"
152.	Koopa ma mäckeze otsa	122.
153.	Tüterina kuldakäng	"
154.	Poiškõzõ' pungakõzõ'	"
155.	Mõrsiat sõimatakse	"

	Lehekülg.
Laulude viisid	122.
Mõistatused	125.
Vanadsõnad	134.
Sõnastik	135.
Märkide, lühenduste seletus	144.

1871
1872
1873
1874
1875
1876

1877
1878
1879
1880
1881
1882

Hinta: 2 m. 50 p.